

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ПАЗІЙ БОГДАН АНДРІЙОВИЧ

УДК 343.9:343.8(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ЗАПОБІГАННЯ КРАДІЖКАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В
УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ**

Спеціальність 081 – Право
Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Б. А. Пазій

Науковий керівник: Батиргареева Владислава Станіславівна, доктор
юридичних наук, професор

ХАРКІВ – 2023

АНОТАЦІЯ

Пазій Б. А. Кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, Харків, 2023.

Дисертація є одним із перших в Україні кримінологічних досліджень крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Визначено, що крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, набувають нових якостей, перетворюючись фактично на новий вид корисливих злочинів. Війна вплинула на лише на рівень і структуру злочинності, а й на стан кримінального законодавства. У березні 2022 р. в історії сучасної незалежної Української держави законодавцем уперше до низки складів злочинів вводиться така обтяжуюча кримінальне покарання обставина, як вчинення діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану. У такий спосіб посилення кримінальної відповідальності відбулося й за вчинення правопорушень проти власності, включаючи крадіжки.

Встановлено, що статистичний аналіз крадіжок, учинених в умовах дії в Україні воєнного стану, свідчить про суперечливу динаміку зазначених злочинів, а саме: значне зниження їх кількості на протязі 2022 р. у порівнянні з попереднім роком та відчутне їх збільшення у 2023 р. І це відбувається, не зважаючи на виїзд з України мільйонів громадян, серед яких є й потенційні правопорушники.

В історичному плані у практиці боротьби зі злочинністю можна провести паралель України часів відсічі російському агресору із періодом Другої світової війни.

Сформульовано низку особливостей крадіжок як протиправного суспільно небезпечного діяння, а саме: їх суперечлива в цілому динаміка; підвищення суспільної небезпечності крадіжок; участь у вчиненні крадіжок військовослужбовців ворожої армії та інших осіб, що беруть участь на боці ворога; поява нової сфери злочинного «промислу» крадіїв – на об'єктах, пов'язаних із процесом евакуації людей, та у зруйнованих будівлях, із залишеного житла та автотранспорту; утруднений збут викраденого; можлива реакція пересічних громадян на вчинену крадіжку – самосуд над винним тощо.

Запропоновано класифікацію крадіжок, що вчиняються під час дії в Україні воєнного стану і виокремлено такі її види: 1) розкрадання майна на місцях зруйнованих будівель; 2) розкрадання майна із житла під час повітряної тривоги або в епіцентрі бойових дій під час обстрілів, у бомбосховищах, місцях тимчасового укриття або із приміщень магазинів, підприємств, установ, організацій тощо у таких самих умовах; 3) розукомплектування автотранспорту, залишеного володільцями, що виїхали з населених пунктів; 4) розкрадання вантажу, паливно-мастильних матеріалів, гуманітарної допомоги та ін. з автомобільного та залізничного транспорту; 5) розкрадання особистого майна у місцях, пов'язаних з евакуацією населення України; 6) крадіжки під час blackout та ін.

Виходячи з кореляції крадіжок із фактом наближення місцевості до театру воєнних дій та залежно від оперативної обстановки, що змінюється щодня, запропоновано крадіжки поділити на: 1) ті, що мають місце на окупованих росією українських територіях; 2) ті, що вчиняються на деокупованих територіях або поблизу лінії бойового зіткнення; 3) ті, що мають місце на територіях, віддалених від такої лінії.

Зазначено, що проведення ґрунтовного кримінологічного аналізу кількісно-якісних показників крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану, є ускладненим через низку обставин. Такими обставинами слід визнати: 1) темпоральні обмеження самого аналізу; 2) неспівпадіння періодів, що співставляються для кримінологічного аналізу між собою, адже вони не дорівнюються, припустимо, календарному року, кварталу тощо; 3) складність у формуванні статистичної вибірки через притягнення до кримінальної відповідальності за крадіжку за ч. 4 ст. 185 КК України так само й осіб, що вчинили крадіжки у великих розмірах (до 24 лютого 2022 р.).

Протягом 2022 р. за ч. 4 ст. 185 КК України засуджено 4 329 осіб проти 22 осіб у 2021 р. Таке різке збільшення кількості засуджених пояснюється змінами, внесеними саме до ч. 4 ст. 185 КК. У свою чергу, протягом 2022 р. кількість злочинів, передбачених ст. 185 КК України (серед яких і крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану), у структурі корисливої злочинності збільшилася на 5,5 %.

Визначено, що предметами злочинного інтересу крадіїв під час воєнного або надзвичайного стану є: гроші, валюта, ювелірні вироби, побутова техніка, смартфони, продукти побутового призначення, їжа тощо. Відмічено й появу «нових» предметів, а саме: обладнання пошкоджених внаслідок обстрілів ліній електропередач, предмети гуманітарного призначення, кольорові і рідкоземельні метали, включаючи й літєві гільзи від снарядів на складах військових відходів, та ін.

Встановлено, що за часом учинення крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, можуть поділятися на: 1) крадіжки, вчинені у вечірній час доби (з 16.00 до 21.00). Їх питома вага складає 58 %; 2) крадіжки, вчинені зранку та вдень (з 07.00 до 16.00). Їх частка – 35 %; 3) крадіжки, вчинені у нічний час (з 21.00 до 07.00), навіть незважаючи на запровадження майже в усій державі комендантської години (7%). За часом

вчинення доцільно виділити крадіжки, вчинені під час повітряної тривоги, та крадіжки, які мають місце в умовах тривання blackout.

Виходячи з особливостей місця вчинення злочинного посягання, можна виділити: 1) крадіжки із проникненням до житла громадян (35 %); 2) крадіжки на об'єктах торгівлі (в магазинах, супермаркетах, на складах різних товарів, ринках тощо) (15 %); 3) крадіжки із транспортних засобів (18 %); 4) крадіжки у громадських місцях (12 %); 5) крадіжки на місцях зруйнованих будівель (крадіжки на руїнах) (20 %).

Встановлено, що війна призвела до появи явища «зонування» злочинності, сутність якого полягає у зумовлюванні характеру злочинності близькістю конкретних українських територій до лінії зіткнення з агресором. З огляду на це з метою аналізу корисливої злочинності доцільно виділяти: а) окуповані регіони України; б) звільнені від окупації регіони; в) регіони біля лінії бойового зіткнення, або прифронтові регіони; г) віддалені від лінії зіткнення регіони України. Географія крадіжок зі зруйнованих будівель представлена головним чином трьома областями – Харківською, Херсонською та м. Києвом.

Рівень латентності аналізованого виду крадіжок оцінений фахівцями як максимальний.

Узагальнений портрет крадія, що вчиняє злочин в умовах воєнного або надзвичайного стану можна описати, як: особа чоловічої статі, має громадянство України, віком від 30 до 50 років, з базовою загальною середньою освітою, перебуває у шлюбі або у фактичних шлюбних відносинах, є працездатною, але не працює і не навчається, кожний четвертий має на не зняту або непогашену судимість, вчиняє злочин з корисливим мотивом, як правило - одноосібно, намір на вчинення якого обмірковує заздалегідь, злочинна діяльність є не тривалою (більше половини крадіїв засуджуються за вчинення одного епізоду), на момент вчинення

злочинного посягання не перебуває у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння.

Запропоновано поділ чинників корисливих кримінально караних правопорушень на: 1) чинники ординарного періоду, тобто періоду часу, що береться для відповідного аналізу та порівняння явищ криміногенної дійсності до початку повномасштабного вторгнення агресора в Україну, та 2) чинники неординарного періоду, тобто періоду часу, пов'язаного з триванням у країні будь-яких надзвичайних обставин, однією з яких є війна. При цьому чинники злочинності ординарного періоду нікуди не зникають, у той час поки країна дає рішучу відсіч ворогу.

Підкреслено, що в умовах воєнного стану корислива мотивація, що є синтезованим чинником, або своєрідним результатом дії усіх інших зовнішніх детермінант, свідчить не лише про наявність в особі рис соціального паразитизму, а й про те, що ця мотивація перетворюється за своєю сутністю на хижацьку.

Визначено, що головним об'єктом запобіжного впливу слід вважати війну, яка в ієрархії об'єктів запобігання крадіжкам стоїть на вищій сходинці, оскільки саме вона призводить до появи нових різновидів не лише крадіжок, а й інших правопорушень, змінивши характер злочинності і викликавши зміну пріоритетів у запобіжній діяльності.

До числа темпоральних об'єктів запобіжного впливу належить війна, обстановка, в якій перебуває пересічна людина (евакуація та зміна звичного місця проживання, щогодинні повітряні тривоги, «мобільність» лінії фронту, в цілому напружена емоційно-психологічна ситуація в країні і світі та ін.); деякі локації вчинення крадіжок (зруйноване чи покинуте житло, інші приміщення, гаражі, авто-, мототранспорт тощо); специфічний фон соціальних негараздів та ін.

Визначено, що заходи запобігання крадіжкам загальносоціальної спрямованості – це система соціально-економічних, воєнно-політичних,

ідеологічних, організаційно-управлінських та нормативно-правових заходів, що вживатимуться як під час дії воєнного стану або надзвичайної ситуації. Так само ці заходи матимуть місце на етапі відновлення нашої держави для підвищення якості всіх сфер життя людини, що виявлялося б запобіжником процесу формування у суспільстві психології незаконного збагачення.

Виділено стратегічні напрями загальносоціального запобігання: 1) завершення війни Перемогою України з деокупацією українських земель та стимулювання повернення в Україну наших громадян, що перебувають за кордоном; 2) підвищення матеріального благополуччя населення країни та 3) оздоровлення морально-психологічного стану нашого суспільства.

Під спеціально-кримінологічним запобіганням крадіжкам, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, розуміється комплекс заходів зі збереження й убезпечення від злочинних проявів майна суб'єктів різних форм власності, що є критично важливим для забезпечення оборони держави та підтримання життя людей на прийнятному у цих умовах рівні, а також з недопущення вчинення злочинів із боку осіб, які перебувають як у скрутному становищі, так і з боку тих, хто виношує умисел на вчинення крадіжок.

Запропоновано головні напрями спеціально-кримінологічного запобігання крадіжкам в умовах воєнного або надзвичайного стану є: а) зміцнення фізичної (зовнішньої) безпеки майна; б) раціональне використання матеріальних ресурсів; в) створення цивільної волонтерської служби з охорони майна та правопорядку в цілому; г) інформування населення про загрозу вчинення крадіжок в умовах воєнного стану; д) жорсткий контроль за поведінкою із майном та товарними запасами для запобігання крадіжкам чи протиправному використанню чужої власності, а так само незаконній торгівлі, зокрема, для запобігання торгівлі гуманітарною допомогою; е) забезпечення системи ефективного зв'язку та реагування на вчинені правопорушення корисливої спрямованості та швидкого

інформування правоохоронних органів для запобігання крадіжкам та затримання злочинців тощо.

Ключові слова: крадіжка; запобігання кримінальним правопорушенням; злочини проти власності; корислива злочинність; воєнний стан; надзвичайний стан.

SUMMARY

Pazii B. A. Criminological Characteristics and Prevention of Thefts Committed in Ukraine under Martial Law or a State of Emergency. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy degree by specialty 081 Law. – Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems, National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kharkiv, 2023.

The dissertation is one of the first criminological studies in Ukraine of thefts committed under martial law or a state of emergency.

It is determined, that thefts committed under martial law or a state of emergency, acquire new qualities, turning into a new type of mercenary crime. The war has affected not only the level and structure of crime, but also the state of criminal law. In March 2022, for the first time in the history of the modern independent Ukrainian state, the legislator introduced such an aggravating circumstance as the commission of an act in a state of martial law or a state of emergency to a number of crimes. In this way, criminal liability was also increased for offences against property, including theft.

The author establishes, that the statistical analysis of thefts committed under martial law in Ukraine shows contradictory dynamics of these crimes, namely, a significant decrease in their number in 2022 compared to the previous year and a significant increase in 2023.

Historically, in the practice of fighting crime, one can draw a parallel between Ukraine's response to the Russian aggressor and the period of World War II.

The author formulates a number of features of theft as an unlawful socially dangerous act, namely: their contradictory dynamics in general; increasing social danger of thefts; participation in the commission of thefts of military personnel of the enemy army and other persons participating on the side of the enemy; the emergence of a new area of criminal "trade" of thieves - at facilities related to the evacuation of people and in destroyed buildings, from abandoned housing and vehicles; difficulty in selling stolen goods; possible reaction of ordinary citizens to theft - lynching of the perpetrator, etc.

The author proposes a classification of thefts committed during martial law in Ukraine and distinguishes the following types of thefts: 1) theft of property at the sites of destroyed buildings; 2) theft of property from housing during air raids or in the epicenter of hostilities during shelling, in bomb shelters, places of temporary shelter or from the premises of shops, enterprises, institutions, organizations, etc. under the same conditions; 3) dismantling of vehicles left by owners who have left settlements; 4) theft of cargo, fuel and lubricants, humanitarian aid, etc. from road and rail transport; 5) theft of personal property in places related to the evacuation of the population of Ukraine; 6) theft during blackout, etc.

Based on the correlation of thefts with the fact that the area is close to the theatre of war and depending on the operational situation, which changes daily, it is proposed to divide thefts into: 1) those that take place in the Ukrainian territories occupied by Russia; 2) those that are committed in the de-occupied territories or near the line of combat contact; 3) those that take place in the territories remote from such a line.

It is noted, that a thorough criminological analysis of the quantitative and qualitative indicators of thefts committed in Ukraine under martial law or a state of

emergency is difficult due to a number of circumstances. These circumstances include: 1) temporal limitations of the analysis itself; 2) discrepancies between the periods compared for criminological analysis, as they are not equal to, for example, a calendar year, quarter, etc.; 3) difficulty in forming a statistical sample due to the criminalization of theft under Part 4 of Article 185 of the Criminal Code of Ukraine, as well as of persons who committed large-scale theft (until 24 February 2022).

In 2022, 4,329 people were convicted under Part 4 of Art. 185 of the Criminal Code of Ukraine, compared to 22 people in 2021. Such a sharp increase in the number of convicted persons is explained by the changes made to Part 4 of Art. 185 of the Criminal Code. In turn, in 2022, the number of crimes under Art. 185 of the Criminal Code of Ukraine (including thefts committed during martial law or a state of emergency) in the structure of mercenary crime increased by 5.5%.

It is determined that the objects of criminal interest of thieves during martial law or a state of emergency are: money, currency, jewelry, household appliances, smartphones, household products, food, etc. The emergence of "new" items has also been noted, namely: equipment of power lines damaged by shelling, humanitarian items, non-ferrous and rare earth metals, including lithium shell casings in military waste storage facilities, etc.

It is established, that depending on the time of commission, thefts committed under martial law or a state of emergency may be divided into: 1) thefts committed in the evening (from 16.00 to 21.00). Their share is 58%; 2) thefts committed in the morning and afternoon (from 07.00 to 16.00). Their share is 35%; 3) thefts committed at night (from 21.00 to 07.00), despite the introduction of curfews in almost the entire country (7%). In terms of the time of commission, it is advisable to distinguish between thefts committed during an air raid alert and thefts that occur during a blackout.

Based on the peculiarities of the place where the criminal offence was committed, we can distinguish: 1) burglaries (35%); 2) thefts at trade facilities (shops, supermarkets, warehouses, markets, etc.) (15%); 3) thefts from vehicles (18%); 4) thefts in public places (12%); 5) thefts at the sites of destroyed buildings (thefts in ruins) (20%).

It is established that the war has led to the emergence of the phenomenon of "zoning" of crime, the essence of which is to determine the nature of crime by the proximity of specific Ukrainian territories to the line of contact with the aggressor. In view of this, for the purpose of analyzing mercenary crime, it is advisable to distinguish: a) the occupied regions of Ukraine; b) the regions liberated from occupation; c) the regions near the line of combat contact or frontline regions; d) the regions of Ukraine remote from the line of contact. The geography of thefts from destroyed buildings is mainly represented by three regions: Kharkiv, Kherson and Kyiv.

The level of latency of the analyzed type of theft was assessed by experts as maximum.

A generalized portrait of a thief committing a crime under martial law or a state of emergency can be described as follows: male, Ukrainian citizen, aged 30 to 50 years, with a basic secondary education, married or in a de facto marital relationship, able-bodied, but not working or studying, one in four has an unexpended or outstanding criminal record, commits a crime with a mercenary motive, as a rule, commits a crime with a mercenary motive, usually alone, the intention to commit it is considered in advance, the criminal activity is not long (more than half of thieves are convicted of one episode), and at the time of the criminal offence is not in a state of alcohol or drug intoxication.

The author proposes to divide the factors of mercenary criminal offences into: 1) factors of the ordinary period, i.e. the period of time taken for the relevant analysis and comparison of the phenomena of criminogenic reality before the aggressor's full-scale invasion of Ukraine, and 2) factors of the extraordinary

period, i.e. the period of time associated with the continuation of any extraordinary circumstances in the country, one of which is war. At the same time, the factors of crime in the ordinary period do not disappear while the country is giving a decisive rebuff to the enemy.

The author emphasizes that under martial law, mercenary motivation, which is a synthesized factor or a kind of result of all other external determinants, indicates not only that a person has the features of social parasitism, but also that this motivation turns into predatory in nature.

It is determined, that the main object of preventive influence should be considered war, which is at the top of the hierarchy of objects of theft prevention, since it leads to the emergence of new types of not only theft, but also other offences, changing the nature of crime and causing a change in priorities in preventive activities.

Temporal objects of preventive influence include war, the situation in which an average person lives (evacuation and change of usual place of residence, hourly air raids, "mobility" of the front line, generally tense emotional and psychological situation in the country and the world, etc.); some locations of thefts (destroyed or abandoned housing, other premises, garages, cars, motor vehicles, etc.); specific background of social problems, etc.

It is determined that measures of general social prevention are the system of socio-economic, military-political, ideological, organizational, managerial and regulatory measures which will be taken both during martial law and an emergency situation. Similarly, these measures will take place at the stage of restoration of our state to improve the quality of all spheres of human life, which would prevent the formation of the psychology of illicit enrichment in society.

The strategic directions of general social prevention are highlighted: 1) ending the war with Ukraine's victory and de-occupation of Ukrainian lands and encouraging the return to Ukraine of our citizens who are abroad; 2) improving the

material well-being of the country's population; and 3) improving the moral and psychological state of our society.

Special criminological prevention of thefts committed during martial law or a state of emergency means a set of measures to preserve and protect against criminal manifestations of property of subjects of various forms of ownership, which is critical for ensuring the defense of the state and maintaining human life at an acceptable level in these conditions, as well as preventing the commission of crimes by persons in difficulty and those who harbor intent to commit theft.

The main areas of special criminological prevention of thefts under martial law or a state of emergency are proposed to be: a) strengthening the physical (external) security of property; b) rational use of material resources; c) creation of a civilian volunteer service for the protection of property and law and order in general; d) informing the population about the threat of theft under martial law; e) strict control over the handling of property and inventories to prevent theft or misuse of other people's property, as well as illegal trade, in particular, to prevent trade in humanitarian aid; f) ensuring a system of effective communication and response to mercenary offences and prompt notification of law enforcement agencies to prevent theft and detention of criminals, etc.

Keywords: theft; prevention of criminal offences; crimes against property; mercenary crime; martial law; state of emergency.

Список публікацій здобувача

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пазій Б. А. Крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану: кримінологічна розвідка проблеми. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 44. С. 140–149. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-140.

2. Пазій Б. А. Кримінологічні особливості та класифікація крадіжок в Україні, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 45. С. 142–148. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-142.

3. Пазій Б. А. Об'єкт запобіжного впливу в контексті запобігання крадіжкам, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Юридичні науки". 2023. № 11. С. 115–121. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-11-9431>. URL : <https://www.inter-nauka.com/issues/law2023/11/9431>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Пазій Б. А. Щодо боротьби засобами кримінального права з крадіжками, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану: історія та сучасність. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути* : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. Харків : Право, 2022. С. 136–139. URL : <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/02/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B8-%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%96-%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%83%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf>.

5. Пазій Б. А. Щодо нових видів крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії злочинності та*

корупції: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 229–235. URL : https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97_17.02.23.pdf.

6. Пазій Б. А. Російська агресія як неординарний чинник у детермінації крадіжок. *Кримінальне право України періоду глобальних викликів: від воєнного стану до повоєнного відродження* : матеріали дискус. кримін.-прав. панелі VII Харків. міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 29 верес. 2023 р.) : електрон. наук. вид. / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2023. С. 149–152. URL : https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/12/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%AE%D1%80%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BC_2023_%D0%9D%D0%94%D0%86-%D0%92%D0%9F%D0%97-1.pdf.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КРАДІЖОК, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ.....	34
1.1 Огляд стану наукової розробки проблеми захисту відносин власності в умовах воєнного або надзвичайного стану.....	34
1.2 Кримінологічна класифікація та особливості крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану.....	55
Висновки до розділу 1.....	69
РОЗДІЛ 2 КІЛЬКІСНО-ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ КРАДІЖОК, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ.....	74
2.1 Рівень, структура і динаміка крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану.....	74
2.2 Латентність крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану.....	91
Висновки до розділу 2.....	97
РОЗДІЛ 3 КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ- КРАДІЯ ТА ДЕТЕРМІНАЦІЯ КРАДІЖОК, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ.....	100
3.1 Кримінологічні риси особи злочинця-крадія.....	100

3.2 Особливості детермінації крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану.....	111
Висновки до розділу 3.....	147
РОЗДІЛ 4 ЗАПОБІГАННЯ КРАДІЖКАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ.....	150
4.1 Теоретичні засади практики запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану	150
4.2 Основні напрями загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану.....	161
Висновки до розділу 4.....	191
ВИСНОВКИ.....	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	205
ДОДАТКИ.....	234

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗСУ – Збройні сили України.

КК України – Кримінальний кодекс України.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Згідно із доктриною природного права будь-яка людина володіє комплексом невід’ємних і непорушних прав, серед яких, зокрема, право на життя, безпеку, свободу, рівність та власність. Перелічені та інші природні права визнаються в Українській державі найвищою соціальною цінністю, знаходячи закріплення в її Основному Законі. Із усього переліку природних прав людини марно наголошується саме на цих правах. Адже під час війни зазначені права насамперед стають мішенню внутрішньої та зовнішньої злочинності, якою виявляються дії російського агресора.

Війна вплинула не лише на рівень і структуру злочинності, а й на стан кримінального законодавства. До низки складів кримінально караних правопорушень введено таку обтяжуючу покарання обставину, як вчинення діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану. Таке рішення законодавця призвело до великих змін у характері й структурі злочинності: замість традиційного переважання у структурі злочинності кримінальних проступків і нетяжких злочинів (злочинів невеликої та середньої тяжкості до 1 липня 2020 р.), від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну пальма першості стала належати тяжким й особливо тяжким злочинам. До того ж погіршення кримінальної ситуації у країні у плані оцінки її суспільної небезпечності відбулося й за рахунок небувалого зростання злочинів, передбачених розділами I (Злочини проти основ національної безпеки України) та XX (Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку) Особливої частини КК, значне число яких якраз й належать до категорії тяжких та особливо тяжких.

Недивлячись на такі трансформаційні процеси в явищі злочинності, у цілому слід погодитися із рішенням законодавця, адже будь-який злочин, учинений в умовах воєнного стану, підвищує ступінь його небезпечності,

оскільки з огляду на обмежені ресурси щодо боротьби зі злочинністю чимало правопорушників можуть уникнути юридичної відповідальності, завдавши непоправної шкоди правам і свободам людини, інтересам суспільства і держави.

Кількісно-якісні зміни, що відбуваються у злочинності, стосуються й учинення крадіжок – кримінально караного правопорушення проти власності, про непохитність якого наголошується й у Конституції України у ст. 41 (ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності). Так, якщо у 2022 р. зареєстровано 69 496 фактів крадіжок, то за 11 місяців 2023 р. їх кількість сягнула вже 79 661. У складних умовах функціонування суспільства в цілому та життя пересічних українських громадян, зокрема, злочини проти власності стають додатковим випробуванням на здатність органів кримінальної юстиції та громадянського суспільства як такого протистояти кримінальній навалі. «Справу» ворога продовжують крадіжки – тисячі пошкоджених і залишених господарями домоволодінь, підприємств, торговельних об'єктів, офісів, автомобілів та ін. унаслідок ведення агресивної війни стали легкою добычею цих злочинців.

Дослідженню проблеми кримінально-правової характеристики кримінально караних правопорушень проти власності загалом та крадіжок, зокрема, а так само кримінологічному і соціально-психологічному аналізу корисливої мотивації, що знаходиться у підґрунті відповідної протиправної поведінки, присвячені чисельні роботи науковців минулих часів, вітчизняних та зарубіжних фахівців сучасності. Разом із тим чимало рекомендації щодо підвищення ефективності роботи правоохоронних і судових органів із подолання цього негативного явища містяться у працях з адміністративного та кримінально-виконавчого права, криміналістики, кримінального процесу, теорії управління та ін.

Серед учених, які зробили свій внесок у розвиток стратегії забезпечення суспільства від злочинних посягань корисливої спрямованості, включаючи й

правопорушення, передбачені статтею 185 КК України, слід назвати: Н. О. Антонюк, А. М. Бабенка, К. Valevic, І. О. Бандурку, В. С. Батиргарєєву, В. В. Бедриківського, А. В. Бугайця, О. М. Бурду, А. А. Васильєва, В. В. Голіну, Б. М. Головкіна, Ю. О. Дорохіну, О. В. Дубович, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, А. В. Калініну, М. Г. Колодяжного, В. В. Кузнецова, Р. Legg, О. М. Литвинова, D. Marelino, П. С. Матишевського, О. В. Новікова, Ю. В. Орлова, О. В. Остроглядова, К. О. Павлишин, А. Pass, Д. В. Петрова, І. В. Самокиша, М. О. Семенишина, А. М. Соловійову, Г. О. Чорного, С. С. Шрамко та ін.

Беручи до уваги напрацювання перелічених і багатьох інших учених, тим не менш необхідно зазначити, що наукові розвідки щодо корисливої злочинності, найчисельнішим проявом якої є саме крадіжки, від часу тривання у країні воєнного стану набули нового імпульсу, оскільки перед теорією та практикою постали нові, не властиві для мирного часу, завдання. Виникають нові різновиди крадіжок, вчинення яких є небезпечним для життя і здоров'я навіть самих крадіїв. Так, почастишали випадки самосуду над правопорушниками з боку пересічних громадян. Крадіжки, що вчиняються зі зруйнованих будівель, можуть призвести до травмування і навіть загибелі особи. До того ж нехтування зловмисником сигналів повітряної тривоги так само може загрожувати потраплянням під обстріли. Можна стверджувати, що в нових воєнно-політичних та соціально-економічних реаліях нашої держави з'явилася нова «генерація» вкрай безпринципних крадіїв, що є свідченням початку перетворення деяких правопорушників із банальних крадіїв на злочинців із, безумовно, підвищеним ступенем суспільної небезпечності.

Усе це актуалізує необхідність нового звернення до проблематики корисливої злочинності в цілому та крадіжок, зокрема, переосмислення вже наявних здобутків та напрацювання перспективних стратегічних підходів щодо запобігання аналізованим негативним явищам в Українській державі..

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконана відповідно до Стратегії розвитку НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України на 2021–2025 роки, затвердженої протоколом вченої ради Інституту від 24.03.2021 р. № 3, відповідає Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 року № 12-21, Стратегії розвитку Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України на 2021-2025 рр., затвердженої протоколом № 3 вченої ради НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України від 24 березня 2021 р.

Тема дисертації затверджена вченою радою Інституту (протокол № 3 від 06 травня 2022 р.).

Тема дисертації враховує завдання, викладені у Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку ХХІ століття, схваленої Координаційним бюро з проблем кримінології НАПрН України у березні 2002 р.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є: поглиблений кримінологічний аналіз крадіжок, що вчиняються під час дії в країні воєнного або надзвичайного часу та опрацювання на підставі цього аналізу напрямів запобігання вчиненню крадіжок в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі основні завдання:

- здійснити огляд стану наукових розробок щодо розв'язання проблеми кримінологічного аналізу крадіжок, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану;
- проаналізувати вплив правового режиму надзвичайних подій, що у теперішній час мають місце в Україні, на практику боротьбу з корисливими правопорушеннями;

- обґрунтувати вплив зовнішньої злочинної агресії на трансформацію злочинності внутрішньої на прикладі корисливих злочинних проявів, зокрема, крадіжок;
- здійснити кримінологічну класифікацію крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану;
- на підставі поглибленого соціально-правового і кримінологічного аналізу виокремити визначальні риси, якими характеризуються крадіжки під час воєнного стану;
- дослідити рівень, структуру, динаміку та латентність поширення в Україні злочинів, передбачених статтею 185 КК України, та визначити сучасні тенденції цього різновиду корисливої злочинності;
- представити кримінологічну характеристику особи злочинця, що вчиняє діяння, передбачені статтею 185 КК України, яка включає соціально-демографічні, кримінально-правові, морально-психологічні та ін. властивості аналізованої особи;
- установити риси й властивості в особі сучасного крадія, що вказують на формування нового виду безпринципного крадія з підвищеним ступенем суспільної небезпечності;
- висвітлити особливості детермінації крадіжок з урахуванням ситуації введення та тривання в Україні воєнного стану;
- визначити теоретичні засади, на яких засновуватиметься практика запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану;
- розглянути основні напрями загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання крадіжкам під час воєнного або надзвичайного стану.

Об'єктом дослідження є корислива злочинність як соціально-правове та кримінологічне явище, а також діяльність різних соціальних інституцій, пов'язана із запобіганням їй.

Предметом дослідження є кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Методи дослідження обрано у відповідності до поставленої мети, окреслених завдань, визначеного об'єкта й предмета дослідження. Дослідження засновується на положеннях законів діалектики, основних філософських категоріях, принципах і прийомах теорії пізнання об'єктивної дійсності. Застосування перелічених блоків дослідницького арсеналу сприяло проведенню поглибленого вивчення крадіжок як небезпечного виду кримінально караних правопорушень.

Обрання та використання конкретних методів дослідження зумовлювалося тією візією проблеми, що відповідала б емпіричному та теоретичному рівням вирішення поставлених завдань. Діалектичний метод пізнання визначив логіка проведення наукового пошуку протягом всього дослідницького процесу, під час якого формувалося нове наукове знання, починаючи з моніторингу сучасного стану розробки проблеми запобігання корисливій злочинності, зокрема, крадіжкам, під час миру та надвипробувань суспільства, одним з яких є війна, і закінчуючи представленням рекомендацій стосовно запобігання злочинам, передбаченим статтею 185 КК України (у всіх підрозділах).

Водночас методологічним стрижнем кримінологічного вивчення крадіжок стало застосовування конкретно-соціологічних і статистичних методів пізнання. Саме ці методи дозволили сформулювати емпіричне підґрунтя всього дослідження. За допомогою таких конкретно-соціологічних методів, як вивчення правових документів, опис, опитування у виді анкетування й монографічного інтерв'ювання, контент-аналіз, вдалося зібрати первинну емпіричну інформацію, що у подальшому після її обробки, узагальнення та аналізу дозволило визначити ступінь розробки проблеми боротьби з корисливими посяганнями на власність, включаючи й крадіжки, з'ясувати

кількісно-якісні параметри згаданих правопорушень (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2). Завдяки використанню статистичних методів (вибіркове спостереження, групування, класифікація, метод обрахування абсолютних і відносних величин, табличний метод тощо) стало можливим зібрати, узагальнити та проаналізувати на рівні установлення статистичних закономірностей інформацію, отриману із судових рішень, наукових джерел й офіційної звітності органів кримінальної юстиції та інших державних органів (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.1, 4.2).

Теоретичний рівень вивчення крадіжок у плані методології прирощення нового знання про це явище характеризувався широким використанням цілої низки методів пізнання. Серед таких методів системно-структурний аналіз, синтез, формалізація, сходження від абстрактного до конкретного, моделювання, абстрагування, теоретична класифікація, історико-правовий, догматичний, порівняльний та ін. методи) (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.1, 4.2). Перелічені методи дозволити здійснити: 1) поглиблене вивчення нормативно-правових підходів до боротьби з корисливою злочинністю за різних часів історії нашої держави; 2) уточнити зміст таких понять, як «стан розробки наукової проблеми», «особа злочинця», «детермінанти», «чинники», «запобігання злочинності» та ін.; 3) запропонувати модель спеціально-кримінологічного запобігання крадіжкам під час дії у країні воєнного стану з урахуванням отриманого знання про чинники, що призводять до вчинення корисливих посягань на чужу власність; 4) поділити крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, на певні кримінологічні групи; 5) навести перелік вузлових моментів, за якими сьогодні визначається характер загальносоціального і спеціально-кримінологічного запобігання крадіжкам та ін.

Нормативну базу дослідження складають Конституція України, Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс

України, закони України «Про національну безпеку України», «Про основи національного спротиву», «Про гуманітарну допомогу», інші підзаконні акти, законодавчі положення минулих часів.

Теоретичну основу складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері кримінального права, кримінології, державного управління, філософії, культурології, загальної і правової статистики, соціології, психології, медицини та інших дисциплін, що мають безпосереднє відношення до теми дисертаційного дослідження.

Емпірична база. Для опрацювання теоретично навантажених рекомендацій практичного характеру при роботі над дисертацією використовувалися відомості Офісу Генерального прокурора, МВС України, Державної судової адміністрації України, Державної служби статистики України, результати узагальнення за розробленим спеціалізованим питальником 230 судових рішень судів першої інстанції, винесених починаючи з моменту повномасштабного вторгнення РФ в Україну; результати анкетування 200 співробітників Національної поліції у м. Києві, Харківській та Полтавській областях; результати анкетування 150 респондентів із числа пересічних громадян із метою з'ясування громадської думки щодо проблем запобігання крадіжкам в умовах воєнного або надзвичайного стану; монографічне інтерв'ювання 5 осіб, які вчиняли крадіжки, та 5 пересічних громадян, які перебували певний час в окупації; та ін.

Наукова новизна отриманих результатів відбивається в тому, що це кримінологічне дослідження є першим в Україні, котре присвячується розв'язанню проблеми запобігання крадіжкам, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, на підставі поглибленого кримінологічного аналізу цього різновиду злочинних проявів. До найбільш значущих результатів проведеного дослідження слід віднести такі положення, висновки і рекомендації:

уперше:

- констатовано, що крадіжки, які вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, є новим різновидом корисливих злочинів і відповідно новою кримінологічною проблемою, якої практично не існувало в новітній історії Української держави до цього часу;

- визначено, що стан наукової розробки крадіжок, які вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, проявляється у двох проекціях дослідницького інтересу, а саме: а) аналізу законодавства, спрямованого на боротьбу зі злочинами проти власності, зокрема, крадіжками; б) аналізу наукового надбання із відповідної проблеми, в якому відбивається практика запобігання цим негативним явищам;

- проаналізовано вплив такої надзвичайної обставини, як введення в Україні воєнного стану, на кількісно-якісні показники крадіжок;

- розкрито низку особливостей крадіжок, які утворилися через вплив збройної агресії РФ проти України. До таких особливостей належать: суперечлива динаміка зі значним зниженням їх кількості протягом 2022 р. порівняно з роком попереднім та відчутне збільшення протягом 2023 р.; нове соціальне значення аналізованих правопорушень, що пов'язується з підвищенням суспільної небезпечності крадіжок, які вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану; участь у вчиненні крадіжок військовослужбовців ворожої армії та інших осіб, що беруть участь на боці ворога; поява нової сфери злочинного «промислу» крадіїв – об'єктів, пов'язаних із процесом евакуації людей; утруднений збут викраденого; тощо;

- висловлено думку, що кримінологічний аналіз крадіжок, учинених в умовах воєнного або надзвичайного стану в Україні, є достатньо складним. Подібне ускладнення створюється через низку обставин, як-от: 1) темпоральні обмеження самого аналізу; 2) різні періоди для кримінологічного співставлення, що зумовлюється їх неспівпадінням із періодами календарними; 3) особливості формування статистичної вибірки

через притягнення до кримінальної відповідальності за крадіжку за ч. 4 ст. 185 КК України так само й осіб, що вчинили крадіжки у великих розмірах (принаймні до 24 лютого 2022 р.);

- запропоновано у детермінації крадіжок, що вчиняються у теперішній час, з урахуванням обставини війни здійснити поділ чинників існування й відтворення корисливих кримінально караних правопорушень на «чинники ординарного періоду» і «чинники неординарного періоду», при цьому розуміючи під першими детермінанти злочинності, які діяли до початку повномасштабного вторгнення РФ і продовжили свою дію після зазначеної агресії, а під другими – війну, що є системоутворюючим елементом у породження злочинності як такої та окремих її проявів, зокрема;

- встановлено, що роль війни як визначального чинника розкривається за такими векторами, як: а) зумовлювання відмінного від мирного часу характеру кількісно-якісної моделі певного виду злочинності і злочинності в цілому; б) зміна соціального портрету злочинця (особливо у плані морально-психологічної групи ознак); в) визначення нових стратегій боротьби зі злочинними проявами; г) введення до сфери запобігання злочинності нових суб'єктів зазначеної діяльності; д) визначення особливостей всіх інших чинників детермінації злочинності, зокрема, й корисливої;

- обґрунтовано ідею про темпоральний характер багатьох об'єктів запобіжного впливу у стратегії протидії крадіжкам, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану (війна, певні локації вчинення правопорушень, напружена емоційно-психологічна обстановка у соціумі тощо);

набули подальшого розвитку:

- положення про те, що під час соціальних, природних, техногенних та інших катаклізмів кримінальні правопорушення проти власності набувають особливого характеру і небезпечності для соціуму, оскільки державі у такі

моменти вкрай складно гарантувати й забезпечити непорушність цього права, виконуючи свої функції з охорони майна;

- розгляд крадіжок в історичній проекції та думка про те, що за часів Другої світової війни на території українських земель, які перебували під радянською владою, особливий наголос у посиленні кримінальної відповідальності за злочини проти власності робився саме на крадіжках деякого майна, котре виявлялося важливим для забезпечення життєдіяльності суспільства у вкрай важких умовах;

- уявлення про те, що поряд із традиційними завданнями запобігання корисливій злочинності як такої і крадіжкам, зокрема, з'явилися ще й нові завдання внаслідок симбіозу особливостей воєнного стану та закономірностей відтворення злочинності, динамічності внутрішніх і зовнішніх міграційних процесів, нової філософії правопорушників, появи раніше невідомих локацій вчинення крадіжок і нових категорій правопорушників, великого навантаження і виникнення додаткових завдань у суб'єктів запобігання тощо;

- знання, по-перше, про місце вчинення злочинного посягання, на підставі чого виділено: 1) крадіжки із проникненням до житла (35 %); 2) крадіжки на об'єктах торгівлі (магазинах, супермаркетах, складах різних товарів, ринках тощо) (15 %); 3) крадіжки із транспортних засобів (18 %); 4) крадіжки у громадських місцях (12 %); 5) крадіжки з руїн (20 %); по-друге, про предмети злочинного інтересу крадіїв (гроші, валюта, ювелірні вироби, побутова техніка, смартфони, продукти побутового призначення, їжа, а так само пошкоджене внаслідок обстрілів обладнання контактних мереж, кольорові і рідкоземельні метали, включаючи й літєві гільзи від снарядів на імпровізованих складах військових відходів, предмети гуманітарного призначення та ін.);

- положення про те, що корислива злочинність в Україні, особливо крадіжки, які вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану,

представлені трьома різновидами латентності (природна, штучна та суміжна), що залежить від діянь самих злочинців, діяльності правоохоронних органів та інших осіб, котрі обізнані про вчинення крадіжки;

- уявлення про образ сучасного крадія, що вчиняє свої злочини в умовах воєнного стану (особа чоловічої статі, має громадянство України, віком від 30 до 50 років, із базовою загальною середньою освітою, перебуває у шлюбі або у фактичних шлюбних відносинах, є працездатною, але не працює і не навчається, кожний четвертий має на не зняту або непогашену судимість, злочини вчиняє, як правило, одноосібно протягом нетривалого часу із заздалегідь обміркованим умислом у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння).

удосконалено:

- класифікацію крадіжок з урахування тривання в країні воєнного стану з виокремленням таких її видів: 1) розкрадання майна на місцях зруйнованих будівель; 2) розкрадання майна із житла під час повітряної тривоги або в епіцентрі бойових дій під час обстрілів, у бомбосховищах, місцях тимчасового укриття або із приміщень магазинів, установ тощо у таких самих умовах; 3) розукомплектування автотранспорту, залишеного володільцями, що виїхали з населених пунктів; 4) розкрадання вантажу, паливно-мастильних матеріалів, гуманітарної допомоги та ін. із залізничного та ін. транспорту; 5) розкрадання особистого майна у місцях, пов'язаних з евакуацією населення України; 6) крадіжки під час blackout та ін.;

- теорію об'єктів запобіжного впливу на прикладі крадіжок, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану. Такими об'єктами визнаються: сама особа крадія з її установками, особливостями мотивації, орієнтирами, ідеалами, звичками, традиціями тощо; місця концентрації злочинного елементу; нові локації вчинення крадіжок – зруйновані обстрілами споруди, в яких залишається майно потерпілих, та райони, в яких практично не залишається мешканців або вони тривалий час відсутні;

оточення правопорушників із властивими йому вадами (родина, коло спілкування та ін.); різні негативні явища, що створюють специфічний фон життя пересічних українських громадян (озлобленість, фрустрація, посттравматичний стресовий розлад, виснаженість, нервовість, напруження, глорифікація тощо). Проте головним об'єктом запобіжного впливу є феномен війни, значення якого вважається визначальним для будь-якої сфери життєдіяльності нашого суспільства, для будь-якого українця і навіть для будь-якого виду злочинності;

- визначення загальносоціальних заходів запобігання крадіжкам, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, під якими слід розуміти систему соціально-економічних, воєнно-політичних, ідеологічних, організаційно-управлінських та нормативно-правових заходів, що вживаються як під час дії воєнного стану або надзвичайної ситуації із метою підтримання хоча б мінімально прийняттого при даних умовах рівня життя й убезпечення українського населення, а так само матимуть місце на етапі відновлення України для підвищення якості всіх сфер життя людини, що виявлялося б запобіжником процесу формування у суспільстві психології незаконного збагачення;

- визначення спеціально-кримінологічного запобігання крадіжкам, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, під яким розуміється комплекс заходів зі збереження й убезпечення від злочинних проявів майна суб'єктів різних форм власності, що є важливим для забезпечення обороноздатності держави та підтримання життя людей на прийнятному у цих умовах рівні, а також із недопущення вчинення злочинів із боку осіб, які перебувають як у скрутному становищі, так і з боку тих, хто виношує умисел на вчинення крадіжок.

Практичне значення отриманих результатів. Теоретичні положення та практичні рекомендації, розроблені під час дослідження, сприяють становленню нового знання про кримінологічні особливості крадіжок, що

вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. Водночас це знання виявляється підґрунтям для вдосконалення запобігання цим правопорушенням. Таким чином, у *правотворчій площині* досягнуті результати можуть виявитися корисними при вдосконаленні чинного законодавства про кримінальну відповідальність, яким охороняються відносини власності. У *правозастосовній діяльності* отримані результати можуть стати в нагоді під час опрацювання методик викриття й розслідування корисливих злочинів у цілому і крадіжок, зокрема. У *науково-дослідній сфері* нове знання ставатиме платформою для подальшого наукового пошуку шляхів вирішення проблеми запобігання корисливим кримінально караним правопорушенням в цілому (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 04 грудня 2023 р.). У *навчальному процесі* основні положення дисертаційної роботи можуть використовуватися як при підготовці відповідного розділу до підручників і навчально-практичних посібників із дисципліни «Запобігання окремим видам правопорушень», так й у науковій діяльності здобувачів на третьому освітньо-науковому рівні (акт впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ від 04 грудня 2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Всі викладені в дисертації положення та висновки, що становлять її новизну, ґрунтуються на власних дослідженнях здобувача. Наукові ідеї та розробки оприлюднено у наукових фахових виданнях України без співавторів.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати наукового дослідження обговорено на засіданнях відділу кримінологічних досліджень НДІ ВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України, а також оприлюднено на наукових заходах: міжнародній науковій конференції «Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути» (м. Харків, 21-22 жовтня 2022 року), дискусійній кримінально-правовій панелі VII Харківського міжнародного юридичного форуму

«Кримінальне право України періоду глобальних викликів: від воєнного стану до повоєнного відродження» (м. Харків, 29 вересня 2023 року).

Публікації. Головні теоретичні положення й висновки дисертації відбито у 6 наукових працях, три з яких – наукові статті, опубліковані у фахових наукових виданнях України, три – тези доповідей і повідомлень на науковій конференції та форумі.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, що містять одинадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (всього – 245 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 239 сторінок. Основний текст – 185 сторінок, список використаних джерел – 30 сторінок, додатки – 6 сторінок.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КРАДІЖОК,

ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО

НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

1.1 Огляд стану наукової розробки проблеми кримінологічного аналізу крадіжок, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану

Власність як соціальний феномен та економічна оболонка буття сучасної людини можна розглядати як своєрідний індикатор правової «зрілості» й благополуччя суспільства та як показник особистого добробуту громадян. Як справедливо зазначається у спеціальній літературі, «власність ... виступає формою відображення недоторканності майна, межі якої окреслюються, з одного боку, відповідними правами власника, а з другого – визначеними зобов'язаннями всіх тих, хто не є правовласником майна» [19]. З огляду на фундаментальність наведеної категорії, має рацію В. В. Брановицький, який пише, що власність, як складне та багатогранне суспільне явище, використовується й у філософській, економічній, юридичній, історичній, соціологічній літературі, тобто є полінауковим поняттям, яке характеризує масштабні історичні та соціально-економічні явища» [55, с. 4]. Разом із тим у відповідності до пануючої у сучасному прогресивному соціумі теорії природного права право власності стоїть в одному ряду з такими природними й невідчужуваними правами людини, як право на свободу і право на рівність. Україна часів незалежності, увібравши в контекст свого буття кращі традиції правої думки, на конституційному рівні закріпила положення про те, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності (ст. 41 Основного Закону). Звідси логічною уявляється функція держави (насамперед в особі правоохоронних інституцій)

— охороняти відносини власності як такі та матеріальний субстрат цих відносин — конкретні правомочності суб'єктів цього права від будь-яких протиправних діянь, внаслідок чого може бути порушено відому тріаду «володіння-користування-розпорядження» стосовно матеріальних та інших благ, що належать власнику на законних підставах. Тому непорушність права власності є загальним принципом, на підставі якого законами України передбачаються конкретні норми та механізми, що забезпечують дієвість гарантій непорушності цього права [132, с. 218]. Звідси випливає, що будь-яке протиправне втручання у можливість реалізації аналізованого права зумовлює притягнення винних до різних видів юридичної відповідальності, серед яких неабияке значення має кримінальна відповідальність. При цьому особливого характеру і небезпеки правопорушення проти власності набувають під час різних соціальних, природних, техногенних та інших катаклізмів, оскільки державі у такі моменти вкрай складно гарантувати й фактично забезпечити непорушність розглядуваного права, виконуючи свої функції з охорони майна. Саме в одній із таких ситуацій перебуває зараз наша держава і наше суспільство.

Звісно ж, тисячі пошкоджених і залишених господарями домоволодінь, торговельних об'єктів, офісів, автомобілів тощо стали легкою «здобиччю» злочинців. Разом із тим стан злочинності, зокрема корисливої, не міг залишитися без помітних змін через вживання із боку правоохоронців комплексу заходів, таких як, наприклад, посилення патрулювання вулиць і впровадження комендантської години. До того ж на ситуації зі злочинністю позначився й факт виїзду із країни мільйонів українців, серед яких були і потенційні правопорушники [126]. Ці достатньо різновекторні процеси однозначно мають піддатися осмисленню, аби своєчасно запропонувати ефективні заходи впливу на ситуацію, яка є досить чутливою до основних викликів і загроз, пов'язаних із воєнною агресією проти нашої країни [189, с. 140].

Щоб з'ясувати ступінь підготовленості українського соціуму як такого та специфічних і неспецифічних соціальних інституцій до оперативної рефлексії на наявні загрози і виклики, що призводять до загострення ситуації зі станом злочинності в цілому та корисливої злочинності, зокрема, слід здійснити огляд стану наукової розробки проблеми захисту відносин власності в умовах воєнного або надзвичайного стану. Іншими словами, постає завдання проаналізувати ті засновані на емпіричному підґрунті здобутки з розглядуваного питання у теоретичній площині, котрі можуть виявитися відправним пунктом якомога кращої організації запобіжної діяльності стосовно крадіжок, від яких потерпає наше суспільство під час випробувань збройною агресією проти українського народу [189, с. 140]. У цьому зв'язку так само має рацію методологічний посил О. Г. Данильяна та О. П. Дзьобаня, які, розглядаючи принципи і методи дослідження проблемного поля національної безпеки, справедливо відмітили, що однією з найважливіших методологічних проблем дослідження цього феномену взагалі й у перехідних умовах, зокрема, є проблема правильного співвіднесення теоретичного й емпіричного рівнів наукового пізнання, їх інтеграція з метою отримання нового узагальненого знання про предмет [170, с. 105]. Принаймні в останні два десятиліття у багатьох дослідницьких роботах з юриспруденції фіксується такий підхід, навіть претендуючи на деяку аксіоматичність в дослідницькому алгоритмі розв'язання тієї чи іншої проблеми практичного плану.

Здійснюючи кримінологічний аналіз крадіжок, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, виникає насамперед завдання дослідити генезу боротьби із цим явищем за допомогою правових засобів, зокрема, засобів кримінального права. Адже саме кримінально-правова матерія визначає межі визнання того чи іншого явища суспільно небезпечним, а отже і таким, що потребує негайної рефлексії з боку суспільства. Водночас феноменологія протиправності розглядуваного явища якомога повніше

розкривається в науковій літературі. Тому у плані визначення стану наукової розробки конкретної проблеми, на наш погляд, чітко проявляється дві проекції дослідницького інтересу – одна із цих проекцій пов'язана з аналізом законодавства, спрямованого на боротьбу з крадіжками, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, а друга – з аналізом наукового надбання із відповідної теми, в якому тим не менш відбивається й практика запобігання негативному явищу у широкому значенні слова [189, с. 140-141].

У плані визначення ступеня розробленості проблеми із протидії злочинам проти власності у неординарній, так би мовити, для конкретного соціуму (держави в цілому, регіону, адміністративно-територіальної одиниці тощо) обстановці, якою є воєнний або надзвичайний стан, слід звернути увагу принаймні ще на два моменти. По-перше, постає завдання звернутися до нормативних приписів і доктрини кримінального та адміністративного права з тим, щоб визначити сутність і значення правового режиму цих надзвичайних подій для притягнення до відповідальності винної особи і вжиття комплексу необхідних заходів із убезпечення суспільства від протиправних діянь, що вчиняються у такий обстановці. По-друге, щоб визначити ефективність дії норм про посилення кримінальної відповідальності у такі періоди часу в цілому і вживаних заходів запобігання правопорушенням проти власності, зокрема, існує необхідність вдатися до аналізу статистичних даних у ретроспективі. Такий підхід зумовлюється тим, що норма про посилення кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень проти власності під час запровадження у державі воєнного або надзвичайного стану, включаючи крадіжки, прийнята нещодавно, а тому ще немає можливості якомога повніше оцінити такий законодавчий підхід на стан розглядуваного виду злочинності. До того ж в історії сучасної незалежної Української держави законодавець уперше вдався до такого кроку, увівши до складів правопорушень проти власності таку особливо обтяжуючу відповідальність обставину, як їх вчинення під час воєнного або

надзвичайного стану. У цьому зв'язку найбільш логічним підходом до оцінки дій з посилення державою кримінально-правової охорони відносин власності, у тому числі від крадіжок, здається стислий ретроспективний огляд практики боротьби із цими правопорушеннями під час Другої світової війни, які мали місце в історії нашої держави, що певний час перебувала у складі СРСР [192, с. 137].

По-друге, уяву про вплив будь-яких надзвичайних ситуацій на стан злочинності, звісно ж, насамперед дають статистичні дані. Статистична картина з аналізованими злочинами починаючи від моменту введення в нашій країні воєнного стану тільки-но вимальовується. Через деякий час уже можна буде достеменно стверджувати про силу впливу воєнно-політичної ситуації сьогодення на статистичну картину злочинних проявів, учинених з корисливої мотивації. Водночас буде незайвим розглянути й наявний історичний досвід практики боротьби зі злочинністю при схожих обставинах. Знов таки цим досвідом можуть виявитися часи Другої світової війни. Разом із тим у методологічному плані слід зробити одне принципове уточнення. Його сутність полягає в тому, що здійснення боротьби зі злочинністю у радянський період супроводжувалося утаємниченням відповідних показників щодо дійсного стану дотримання законності на теренах СРСР. Така ситуація тривала аж до кінця 80-х років XX ст. При цьому особливо посилювалася радянська цензура з цього питання саме у часи згаданої війни. І тут не можна не погодитися із висловленою у спеціальній літературі позицією, яка, без жодного сумніву, має ставлення до практики боротьби зі злочинністю і згідно з якою «відмінною рисою радянської військово-історичної школи було те, що у полі зору виявлялися переважно позитивні факти. Розробка складних, суперечливих та неоднозначних проблем правлячої Комуністичної партії не віталася. До них належить й питання про ... злочинність, її види, масштаб, причини і наслідки, способи протидії. Через недостатність джерельної бази та цензурні заборони радянські дослідники обмежувалися

описом окремих фактів, які тлумачилися як хворобливі відхилення у соціальній поведінці, що зустрічають неприйняття з боку суспільства та своєчасно припиняються спецслужбами та громадськістю» [13, с. 26].

В умовах неможливості доступу до радянських архівів у теперішній час доцільним є висунення й перевірка гіпотези про те, що показники, якими характеризувалася тодішня злочинність, інколи зустрічаються в науковій літературі, чимало з якої раніше видавалося під грифом «для службового користування», і яка зараз є у відкритому доступі. Вказані показники супроводжуються відповідними поясненнями, отже, наукові тексти, в яких вони наводяться, побічно свідчать про ступінь розробки проблеми злочинності на тому чи іншому етапі суспільного життя. Безумовно, у статистичному плані доповненням аналізу проблеми стане так само ознайомлення із показниками корисливої злочинності, зокрема, крадіжок, і їх поясненням, що наведені у наукових роботах, присвячених розгляду криміногенної ситуації у країні у 2014-2015 рр. Як ми знаємо, в ці роки сталися значущі для України суспільно-політичні й військові події, як-от: Революція гідності, гостра фаза протистояння на Сході країни, створення квазіреспублік тощо). Перелічені події не могли не позначитися на криміногенній ситуації всередині країни [36, с. 120-130].

Таким чином, контент зазначених вище проєкцій відбиває, на наш погляд, хід прирощення наукового знання щодо убезпечення суспільства від корисливих проявів у ситуаціях надвипробувань, якими є надзвичайний або воєнний стан. Окрім цього, складовою розробки відповідної проблеми є й вивчення результатів досліджень тих науковців, котрі працювали над аналізом і запобіганням корисливій злочинності в цілому. Розгляд наявного матеріалу за таким методологічним каркасом дає уявлення про те, наскільки розробленою є проблематика боротьби із крадіжками, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану.

Принагідно не можна не відмітити, що сучасні дослідники по-різному підходять до висвітлення стану наукової розробки тієї чи іншої проблеми. Напевно, кожен із них самостійно вирішує, яким шляхом потрібно йти, аби якомога повніше проаналізувати теоретичне підґрунтя, що виявлятиметься поштовхом для власних наукових розвідок. Тут вважаємо за доцільне навести цікавий, на наш погляд, досвід Т.Є. Леоненко, яка здійснила кримінологічне дослідження кримінально-правового явища – злочинів, учинених на релігійному ґрунті. В архітектоніці своєї наукової розвідки, викладеної у монографії «Злочинність і релігія: кримінологічне дослідження» (2015) (розділ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження злочинності на релігійному ґрунті), вчена спочатку розглядає питання історико-правового аналізу феномену релігії та її впливу на злочинність у процесі її еволюції, а потім окремим блоком визначає методологічні засади та сучасний стан наукової розробки питань зазначеної злочинності у кримінології [149, с. 14-78]. Причому значну увагу Т.Є. Леоненко приділяє проектуванню методології дослідження розглядуваної нею злочинності, що здійснюється за відповідними критеріями, до яких, зокрема, віднесено¹: рівень доктринального (концептуального) дослідження наукових підходів до визначеної теми; визначення доцільності розгляду філософсько-правових підстав виникнення і розвитку феномена релігії у контексті її впливу на злочинність; відповідність інформації, отриманої на основі застосування певних методів наукового дослідження принципам необхідності й достатності для вирішення завдань і досягнення поставлених цілей; отримання репрезентативного за обсягом, глибокого за інформаційним змістом матеріалу, який ґрунтується як на фіксації кримінологічно значущих ознак, так і на виявленні глибоких системних зв'язків між ними тощо [149, с. 54-55].

¹Примітка. Тут ми перелічуємо лише ті критерії, які, на наш погляд, є сенсоутворюючими для будь-якої кримінологічної розвідки.

У подальших підрозділах нашої роботи ми ще будемо звертатися до накладених Т.Є. Леоненко критеріїв логіки наукового пошуку.

Повертаючись до предмета нашого дослідження, відмітимо, що із приводу кримінального законодавства СРСР часів Другої світової війни (нагадаємо, що до складу СРСР входила й частина незалежної України) ще у 1947 р. колективом авторів, які підготували фундаментальну роботу з історії радянського кримінального права (О.А. Герцензон, Н.Д. Дурманов та ін.), відмічалось про нечисленність норм Загальної частини, що передбачали умови воєнного часу, і нечисленність таких самих норм, виданих під час війни [117, с. 402]. Разом із тим, як правильно зазначено в цьому виданні, стан війни виявився обставиною надзвичайної важливості, що вплинуло на застосування низки положень «законодавства про кримінальну відповідальність» за умов воєнного часу [117, с. 403; 189, с. 141].

Аналіз нормотворчості СРСР зазначеного періоду у сфері кримінально-правового захисту відносин власності дозволяє виявити певну особливість, сутність якої полягає у такому. Насамперед у воєнні роки видається низка законодавчих актів, що спрямовувалися на посилення кримінальної відповідальності за деякі злочини проти соціалістичної власності, що не підпадали під дію Постанови ЦВК та РНК СРСР «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів та кооперації і зміцнення громадської (соціалістичної) власності» від 7 серпня 1932 р. Так, наприклад, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 23 червня 1942 р. «Про відповідальність за розкрадання пального в МТС і радгоспах» установлювалося покарання у виді тюремного ув'язнення строком від 3-х до 5-ти років [180, с. 185]. Водночас було розширено трактовку Постанови від 7 серпня 1932 р. У надзвичайних умовах воєнного часу вона почала застосовуватися в усіх випадках систематичного розкрадання продуктів харчування (незалежно від ступеня організованості та розмірів викраденого), розкрадання насіннєвого фонду та вантажів на транспорті [200, с. 7; 189, с. 141].

Окрім цього, відбулося й посилення кримінальної відповідальності за злочини проти особистої (індивідуальної) власності. Проте це робилося не шляхом внесення відповідних змін до республіканських кримінальних кодексів, а за допомогою розширювального тлумачення тих чи інших кваліфікуючих ознак злочинів проти власності відповідно до умов воєнного часу. Що цікаво, у радянських підручниках із кримінального права другої половини 40-х–60-х років XX ст. під час аналізу законодавства, що діяло у період 1941-1945 рр., практично не згадується про боротьбу із крадіжками [напр., див.: 214; 215; 216; 217; 218;]. Тому уявлення про ситуацію із рефлексією держави й суспільства на ці майнові злочини ми отримали завдяки безпосередньому ознайомленню з нормативними актами, які приймалися і діяли в зазначений період часу [189, с. 141].

Отже, крадіжки, вчинені з використанням специфіки умов воєнного часу, звісно ж, викликали великий моральний осуд. У постанові Пленуму Верховного Суду СРСР від 8 січня 1942 р. зазначалось, що крадіжки особистого майна громадян, вчинені під час повітряного нальоту ворога або під час залишення населеного пункту у зв'язку з появою або наближенням ворога, а також крадіжки особистого майна евакуйованих як у дорозі, так і залишеного на колишньому місці проживання, повинні кваліфікуватися як крадіжки, вчинені під час громадського лиха, за відповідними статтями кримінальних кодексів союзних республік. У свою чергу, більш тяжкі крадіжки такого роду, а саме: вчинені неодноразово, або групою осіб, або рецидивістами, або за інших особливо обтяжливих обставин, повинні кваліфікуватися за аналогією з бандитизмом за відповідними статтями кримінальних кодексів союзних республік [177; 189, с. 141-142].

Серед усього масиву крадіжок на окреме ставлення з боку правозастосувача заслуговували крадіжки з індивідуальних і суспільних городів. З огляду на постанову Пленуму Верховного Суду СРСР від 26 червня 1942 р. [178, с. 187] в якій йдеться про умисне пошкодження посівів

та врожаю на землях, відведених під колективні городи робітників та службовців, у радянській доктрині зазначалося, що крадіжка з індивідуальних і суспільних городів не може розглядатися, хоча б й учинена вперше і без інших обтяжуючих ознак, як проста крадіжка. Вона заслуговує на суворе засудження ... за відповідними статтями кримінальних кодексів ... союзних республік. У разі засудження за такого роду крадіжку та крадіжку з використанням умов воєнного часу цілком доречно застосовувалося і поразка у правах [117, с. 406; 189, с. 142].

У ці роки цікаво вирішувалося питання про розкрадання продовольчих і промтоварних карток. На підставі аналізу судової практики у 1943 р. Пленум Верховного Суду СРСР приймає постанову, в якій зазначається, що особа, яка викрадає продовольчі та промтоварні картки, ставить собі за мету не лише звернення у свою власність самих карток, які не є майже ніякої матеріальної цінності, але головним чином незаконне придбання для себе чи інших осіб у такий спосіб належного права на купівлю тих або інших товарів за цими картками. Тому в таких випадках розкрадання є лише засобом для отримання майнової вигоди шляхом обману посадових осіб, які продають за картками товари та розраховують, що покупець є законним власником карток. За цих умов розкрадання карток розглядалося за сукупністю двох злочинів: розкрадання (тобто залежно від конкретних обставин, крадіжки, пограбування тощо) та замаху на шахрайство [176, с. 187; 189, с. 142].

Таким чином, за часів Другої світової війни на території українських земель, що перебували під радянською владою, посилювалася кримінальна відповідальність за злочини проти власності з особливим наголосом на крадіжках деякого майна, що виявлялось вельми важливим для забезпечення життєдіяльності суспільства у вкрай важких умовах [189, с. 142].

Якщо законодавчий підхід дає уявлення про формальну сторону боротьби зі злочинними проявами, то статистичні показники говорять про реальний стан цієї боротьби [189, с. 142]. Нагадаємо, що ця сторона буття для

пересічного громадянина СРСР практично утаємниченою, оскільки фактичне становище справ із боротьбою зі злочинністю не відповідало ідеї радянської доктрини про те, що злочинність у процесі соціалістичного будівництва закономірно відмирає. І така ситуація зберігалася до 1987 р., коли із розпочатим у країні курсом на так звану перебудову частково знімаються обмеження на публікацію статистичних відомостей про кількість засуджених за деякими видами злочинів, а починаючи з 1989 р. приймається остаточне рішення про зняття будь-яких обмежень щодо даних про зареєстровані злочини та загальну кількість засуджених у країні.

Отже, фактично не уявляється можливим навести більш-менш реальні відомості, які б відбивали вплив воєнного стану, що мав місце на території СРСР від червня 1941 р. до 21 вересня 1945 р. [179], на стан корисливої злочинності в цілому і крадіжок, зокрема. І цьому є пояснення. Як справедливо стверджується зарубіжними вченими, через недостатність джерельної бази та цензурних заборон радянські дослідники обмежувалися описом окремих фактів, які тлумачилися як хворобливі відхилення у соціальній поведінці, що зустрічають неприйняття з боку суспільства та своєчасно припиняються спецслужбами та громадськістю [13, с. 26]. До того ж у 1941-1943 роках в Україні фактично була припинена уся наукова та освітня діяльність [130, с. 249].

Напевно, одна з перших робіт в умовах, коли існувало негласне табу на статистичні показники, стала публікація В. В. Куликов, який вперше співставляє статистику розкрадань і розтрат, учинених за умов війни, стосовно передвоєнних років, дійшовши висновку, що у 1943 р. аналогічна цифра збільшилася проти 1941 р. на 20,5 %, а загалом кількість засуджених за зазначені злочини зросла на 18,2 % [146, с. 31; 189, с. 142-143].

У сучасній літературі також можна знайти лише достатньо фрагментарні дані. Так, із посиланням на архівні документи радянської доби стверджується, що у період війни понад 60 % вчинених злочинів складали

крадіжки та спекуляція. Питома вага розбійних нападів та грабежів у період воєнного часу – 1,7 %, хуліганства – 1,4 %, убивств – 0,7 % [17; с. 182]. У цілому рівень зареєстрованої злочинності 1942 р. збільшився на 22 % проти 1941 р., у 1943 р. зростання становило 21 % порівняно з попереднім роком, а у 1944 р. відповідно – на 8,6 %. У 1945 р. спостерігалось певне зниження рівня злочинності, коли в першому півріччі кількість злочинів знизилась на 10 %. При цьому якщо в другій половині 1941 р. у СРСР (лише на неокупованій території) зареєстровано 7 499 розбійних нападів і грабежів, то в 1944 р. їх кількість сягнула 20 124. Відмічається, що в аналогічний період й зростання кількості крадіжок із 252 588 до 444 906 та фактів викрадення худоби – з 8 714 до 36 285 [17, с. 182-183].

Що стосується висвітлення в доктринальних джерелах загальних питань боротьби із корисливими злочинами в умовах дії воєнного стану у першій половині 40-х років XX ст., включаючи й кримінологічний аспект, то слід відмітити, що публікацій із цієї проблематики дуже й дуже небагато. Неабиякий інтерес в цьому плані представляє дисертаційне дослідження українського вченого П. С. Матишевського під назвою «Відповідальність за розкрадання соціалістичної власності за радянським кримінальним правом» (1952), в якому, зокрема, наголошувалося, що посягання на цей вид власності за часів війни належали до категорії тяжких злочинів, оскільки підривали обороноздатність країни [160, с. 143]. На жаль, про конкретні кількісно-якісні параметри цього виду злочинів у роботі не йшлося [189, с. 143].

Загалом, повторимося, наявній інформації про корисливу злочинність часів Другої світової війни, наведеній у доктринальній площині, бракувало повноти й систематизації. Якщо ж й готувалися окремі монографічні видання з розглядуваної або суміжної проблематики, то вони не вирізнялися критичним аналізом статистичних даних, маючи здебільшого оглядовий характер та помічаючись грифом «для службового користування» [напр., див.: 73; 222 та ін.].

В останні роки в українських і зарубіжних вчених можна спостерігати деякий інтерес до кримінологічних і статистичних досліджень злочинності в історичному ракурсі. Підіймаються, зокрема, й проблеми, пов'язані з аналізом корисливої злочинності. Так, наприклад, ця проблема прямо або опосередковано розкривається у контексті спеціального вивчення впливу евакуаційних процесів на злочинність на початковому періоду воєнних подій Другої світової війни на території СРСР [197], організації роботи органів НКВС по боротьбі з бандитизмом та корисливими злочинами на території УРСР у 1943-1945 рр. [227; 240], причин значної криміналізації під час Другої світової війни раніше законослухняних громадян [9] та ін. [189, с. 143]

На наш погляд, є сенс так само проаналізувати й теоретичне надбання з питань боротьби з корисливою злочинністю та корисливо-насильницькою злочинністю як такою, що може виявитися методологічним підґрунтям у боротьбі з крадіжками під час воєнного стану у теперішній час [189, с. 143].

За дисциплінарною спрямованістю цей доробок представлений насамперед роботами у галузі кримінального права і в кримінологічній науці. Традиційно питання кримінально-правової охорони відносин власності завжди активно досліджувалися, чому є цілком логічне пояснення. По-перше, у структурі загальної злочинності ці злочини становлять левову частку, що потребує постійного опрацювання проблематики убезпечення суспільства за допомогою важелів кримінального права. По-друге, власність, виявляючись базовою категорією суспільно-економічних формацій, що характеризуються певним ступенем розвитку продуктивних сил суспільства та історичним типом економічних виробничих відносин, забезпечує життєдіяльність будь-якого члена соціуму, безперебійного функціонування суспільства і держави в цілому, а тому має неабияке значення для прогресивного руху людства. По-третє, криміналітетом постійно «опрацьовуються» нові способи вчинення цих злочинів, що потребує

своєчасного реагування на ці виклики. Крім того, нова обстановка сьогодення, пов'язана із воєнним станом, відбивається не лише на коливаннях кількісних показників числа зареєстрованих правопорушень, а й створює нові можливості для їх вчинення, додаючи до вже відомих видів цих діянь ще й нові їх прояви. З цього приводу справедливо зазначає Н. О. Антонюк: «...незважаючи на наявність фундаментальних праць, присвячених дослідженню питань розуміння, тлумачення, кваліфікації злочинів проти власності, у теорії кримінального права є певні дискусійні питання, які потребують дослідження» [20, с. 7]. Тут лише додамо, що нова воєнно-політична обстановка ставитиме ще й низку додаткових питань, від розв'язання яких залежатиме ефективне використання наявного арсеналу кримінально-правових засобів боротьби з крадіжками під час запровадження у країні воєнного стану.

Останніми роками питання кримінальної відповідальності за вчинення крадіжок ставали предметом дослідження дисертаційних робіт. Важливе методологічне значення для нашої власної кримінологічної розвідки має наукова кваліфікаційна праця І. В. Самокиш під назвою «Кримінально-правова охорона власності за законодавством України та країн Східної Європи» (2021). З урахуванням особливостей суспільно-політичної обстановки, що має місце в Україні від моменту російської агресії на Сході країни починаючи з 2014 р., та на підставі аналізу позитивного досвіду країн Східної Європи авторка запропонувала доповнити ч. 3 ст.185, ч. 3 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК України такою кваліфікуючою ознакою, як «використання обставин, що виникли внаслідок надзвичайних подій, воєнного стану або стану війни» [209, с. 136]. Зокрема, щодо введення зазначеної обставини до складу крадіжки слід цілком погодитися з І. В. Самокиш: «Окупація частини території Української держави, терористична активність, російська агресія на Сході України породили збільшення випадків крадіжок, грабежів та розбої, коли винний, користуючись об'єктивними умовами певної ситуації,

насамперед, воєнним станом та його наслідками, а також, зважаючи на посилення в таких умовах, страху та емоційного хвилювання потерпілого, вилучає чужу річ. Крадіжка, в умовах людського страху та різкої боротьби за виживання, вказує на особливу зухвалість винного» [209, с. 136].

Кількома роками раніше на необхідність введення до складу злочину крадіжки та низки інших злочинів проти власності такої нової кваліфікуючої ознаки, як використання правопорушником обставин, що виникли внаслідок надзвичайних подій, вказувала у своїй дисертаційній роботі «Кримінально-правова охорона власності: порівняльно-правове дослідження» [219, с. 395] та монографії «Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: порівняльно-правове дослідження» [220] А.М. Соловйова (2018). З урахуванням зарубіжного досвіду і на підставі проведеного дослідження нею запропоновано теоретичну модель Розділу VI «Злочини проти майна та майнових прав» Особливої частини КК України. Крім того, у порядку *de lege ferenda* наводиться така редакція ч. 4 ст. 185 (Крадіжка): «Викрадення, поєднане з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або вчинене з використанням обставин, що виникли внаслідок надзвичайних подій, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому, – карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років» (курсив наш – Б.П.). Зауважимо, що надзвичайними подіями, звісно ж, охоплюється й воєнний час [219, с. 395].

Крім того, А.М. Соловйова дає пояснення (тлумачення) на рівні закону про кримінальну відповідальність, що розуміється під надзвичайними подіями. У п. 3 примітки до ст. 185 (Викрадення) зазначається, що «3. У статтях 185, 185-2¹ та 187 цього Кодексу під обставинами, що виникли внаслідок надзвичайних подій, слід розуміти *порушення нормальних умов життя і діяльності людей на певному об'єкті або території*, спричинене

¹ Примітка. А.М. Соловйова пропонує провести модернізацію розділу VI Особливої частини КК України («Кримінальні правопорушення проти власності»), пропонуючи, зокрема, нову назву цього розділу Особливої частини, внесення змін до низки статей та введення нових. У контексті нашого дослідження нами аналізуються запропоновані авторкою зміни лише в тій частині, яка безпосередньо стосується нашого предмета наукового інтересу.

аварією, катастрофою, епідемією, стихійним лихом, епізоотією, епіфітотією, великою пожежею, *або іншою подією*, що призвели або можуть призвести до людських і матеріальних втрат» [219, с. 396] (курсив наш – Б.П.).

У 2012 р. в Україні вийшла друком фундаментальна праця вже згадуваної вище Н.О. Антонюк під назвою «Кримінально-правова охорона власності» [20]. Хоча ця праця належить до категорії навчальної літератури (навчальний посібник), однак глибина і масштаб проблем, що підіймаються в ній, підносить цю працю до рівня повноцінного монографічного видання, в якому наводиться доктринальний погляд на ті питання, що й до цього часу не отримали свого однозначного розв'язання та викликають неабиякі складнощі у практичній площині.

Особливо цінним у контексті дослідження, що проводиться нами, є розмірковування Н. О. Антонюк про критерії таємності вчинення крадіжки [20, с. 200-204]. Уявляється, що врахування цих критеріїв та особливостей їх комбінації дозволяє здійснити кримінологічну класифікацію масиву крадіжок, що мають місце в дійсності. Крім того, заслуговують на увагу й питання кваліфікації викрадення майна у покійника [20, с. 204], про які так само йдеться у науковій праці Н. О. Антонюк. Адже в сучасних реаліях завдання агресором ракетно-бомбових ударів по мирному населенню призводить до масової загибелі і поранень українських громадян, у тому числі в їх оселях. У свою чергу, руйнування житла, в якому знаходиться чимало майна потерпілих від злочинів російських окупантів осіб, стає, на жаль, привабливим фактом для крадіїв, що орудують на руїнах будівель (особливо у сільській місцевості).

З огляду на необхідність опрацювання кримінологічних засобів запобігання крадіжкам як таким відповідне наукове підґрунтя застосування цих засобів наводиться, зокрема, у монографії К.О. Павлишин «Крадіжки, вчинені неповнолітніми: кримінологічний аналіз» (2019 р.) [186]. Із цією метою автором проаналізовано кількісно-якісні показники крадіжок, що

вчиняються неповнолітніми, з'ясовано рівень латентності цього різновиду злочинності та розглянуто причинний комплекс їх вчинення. Спираючись на результати проведеного емпіричного вивчення проблеми, представлено узагальнений портрет неповнолітнього крадія, а так само синтезовано його типи. Заходи запобігання К.О. Павлишин розроблено з урахуванням наявного досвіду таких країн, як США, Велика Британія та ін. Для розуміння мотивації протиправних дій особи в незвичайних умовах, якими, безумовно, є воєнний стан, особливо цінною для нашого дослідження уявляється типологія злочинців, що вчинили крадіжки. Адже під час тривання воєнного стану на, так би мовити, традиційний для кримінологічного розуміння мотиваційний комплекс у особи-правопорушника нашаровуються і якісь нові особливості, усвідомити які тільки-но предстоїть, виконуючи заплановане вивчення [189, с. 144].

У 2016 р. публікується монографічне дослідження Ю.А. Дорохіної під назвою «Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження» [95]. У цій роботі автор розглядає непрості питання сучасної законодавчої техніки побудови диспозицій статей КК України, що покликані забезпечити охорону відносин власності від протиправних посягань. Роздуми вченої щодо національної нормативно-правової площини підкріплюються порівняльним аналізом різних підходів до криміналізації подібних діянь, що мають місце у законодавстві зарубіжних країн. Водночас ґрунтовний аналіз сучасного розуміння власності та його відбиття у правовій матерії дозволив Ю.А. Дорохіній дійти висновку, що у національну систему якомога скоріше слід запровадити універсальне міжінтегральне поняття власності, що випереджало б виникнення неоднозначних правових ситуацій, зумовлених появою все нових і нових різновидів суспільних відносин із приводу власності, у тому числі ситуацій, пов'язаних із необхідністю кримінально-правового захисту відповідних відносин від суспільно небезпечних діянь [95, с. 53].

Якщо йти шляхом залучення до процесу здобування нового наукового знання так само й результатів суміжних тем, то не можна не звернути увагу на доробок тих науковців, які працювали над розв'язанням кримінологічних проблем запобігання іншим злочинам, що належать до корисливо-наси́льницького різновиду злочинів проти власності. Насамперед мається на увазі кримінологічний аналіз грабежів, вимагань та заходи запобігання їм.

Фундаментальне значення для розвитку уявлень про явище корисливо-наси́льницької злочинності в цілому та корисливість, зокрема, має творчий доробок Б.М. Головкіна. Так, учений дуже влучно розкриває сутність корисливості як феномену суспільного буття, стверджуючи, що внутрішнім змістом останньої є користоло́бство, під яким розуміється соціально обумовлена стійка особистісна риса, що виражає нав'язливе прагнення до безеквівалентного привласнення матеріальних благ та становить причинну основу цілепокладання, що знаходиться в основі логічної моделі злочинної активності [88, с. 267]. На такому розумінні корисливості як прояву суспільної свідомості, що згодом трансформується в користоло́бство і що стає домінантою мотиваційно-ціннісної структури психіки людини будуються розмірковування Б. М. Головкіна про особливості формування особи корисливого наси́льницького злочинця та характер спрямованості злочинної поведінки такого правопорушника. Крім того, конструюючи теоретико-прикладну модель запобігання корисливій наси́льницькій злочинності та її проявам, Б.М. Головкін спирається на результати ґрунтового вивчення особливостей детермінації зазначеного виду злочинів проти власності [86]. Вважаємо, що заходи запропонованої автором теоретико-прикладної моделі мають неабияке значення й для розробки системи заходів убезпечення від крадіжок, що вчиняються в умовах дії режиму воєнного стану [189, с. 144-145].

Заслужовує на увагу під час аналізу теоретичного фундаменту для розв'язання проблеми запобігання крадіжкам, про які йдеться у нашому

дослідженні, й науковий доробок А. В. Бугайця, який у 2017 р. підготував монографію під назвою «Корислива насильницька злочинність на залізничному транспорті України» [57]. Цінним у представленій роботі є визначення корисливої насильницької злочинності на залізничному транспорті як окремого різновиду, що має достатньо специфічні риси. Так, автором зазначається, що ці насильницькі грабежі і розбої представляють собою окрему складову частину відносно масового негативного явища протиправного насильницького збагачення, що відбивається в учиненні за визначений проміжок часу на об'єктах залізничного транспорту, що безпосередньо стосуються забезпечення перевезення пасажирів і вантажів, корисливих злочинів майнового характеру, поєднаних із застосуванням чи погрозою застосування фізичного насильства [57, с. 166-167]. Розкрита А. В. Бугайцем проблемна лінія має неабияке значення й для нашого власного дослідження, оскільки крадіжки у період дії воєнного стану так само вчиняються і на залізничному транспорті під час проведення дій евакуаційного характеру, коли чимало людей скупчуються на об'єктах залізничної транспортної інфраструктури, намагаючись врятуватися від бойових подій на евакуаційних потягах. У перші дні повномасштабного вторгнення РФ до України щодобово лише залізничним транспортом під'їжджало близько 30 тис. осіб [59; 189, с. 145].

У плані розробки алгоритму організацій та проведення кримінологічного дослідження крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного стану, в цілому та особи крадія, зокрема, представляє цінність викладений у монографічному виданні творчий доробок В. В. Голіни та М. О. Маршуби з вивчення особи неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця («Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього корисно-насильницького злочинця в Україні», 2014 р. [76]). Вчені на основі емпіричного матеріалу провели поглиблене вивчення питань провідної ролі особи корисливо-насильницького злочинця в детермінаційному комплексі

існування й відтворення відповідного виду злочинних проявів, що дало можливість з урахуванням отриманих результатів на теоретико-прикладному рівні запропонувати систему корекційних заходів стосовно тих осіб, що в своїй поведінці виявляють схильність до корисливо-насильницького характеру, а так само стосовно правопорушників, що вже вчинили будь-яке корисливо-насильницьке правопорушення. Повторимося, що особливий акцент на ролі правопорушника під час обрання лінії власної поведінки доречно зробити й при кримінологічному вивченні крадіжок, що отримують кваліфікацію за ч. 4 ст. 185 КК. Адже вже на рівні гіпотетичного знання стає зрозумілим, що ми маємо справу із ситуацією, так би мовити, нетривіального переплетіння вкрай складної соціально-політичної і криміногенної обстановки у країні, якої ніколи в історії незалежної України раніше не існувало, та проявами особистісних якостей людини, котра недовлячись на єдині виклики, що стосуються всіх членів суспільства, встає на злочинний шлях [189, с. 145].

Така само не можна не згадати й про монографію М. Г. Колодяжного під назвою «Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання» (2010 р.) [129]. Автор зазначеної роботи, як і його вчитель професор В.В. Голіна – фундатор сучасної кримінологічної школи, що займається розвитком теорії запобігання злочинності, у кримінологічному дослідженні робить акцент на практичній складовій пізнання певного явища. Так, М.Г. Колодяжним представлена система заходів загальносоціальної і спеціально-кримінологічної спрямованості, серед яких наголос зроблено на розробці Концепції регіонального Плану заходів запобігання вимаганням [129; 189, с. 145].

У контексті вивчення крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, необхідно відмітити, що зміни у правовій нормі КК України, а саме введення особливо обтяжуючої кримінальну відповідальність обставини – вчинення крадіжки під час воєнного або надзвичайного стану, –

зумовило необхідність, по-перше, проведення нового дослідження крадіжок як явища кримінальної дійсності, що отримало нового звучання, а по-друге, розробки системи заходів із запобігання крадіжкам з урахуванням надзвичайної обстановки, якою зараз визначається характер усіх суспільних відносин. Не виключаємо такого підходу, що перш ніж навести цілісну систему запобіжних крадіжкам заходів, відповідну систему доцільно обґрунтувати концептуально з виділенням в ній принаймні кількох основних напрямів запобігання. У цьому зв'язку досвід М.Г. Колодяжного уявляється не лише цікавим, а й цінним [189, с. 145-146].

Чимало корисних для організації та проведення кримінологічного дослідження крадіжок аспектів міститься й у роботі В.С. Батиргарєєвої «Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло» (2003 р.) [37]. Це одна із перших робіт в Україні, в яких вивчається достатньо поширений різновид злочинів проти власності, при вчинення якого долаються зовнішні перешкоди, щоб отримати протиправний доступ до чужого майна [37]. Й сьогодні велика питома вага крадіжок так само вчиняється з проникненням у житло громадян. До того ж, як правильно підкреслює вчена, викрадення майна, що починалося як крадіжка, інколи переростає у розбійний напад. Крім того, враховуючи в цілому специфіку злочинів проти власності з проникненням у житло, можна зробити висновок, що ті запобіжні заходи, які пропонуються В.С. Батиргарєєвою для перешкоджання протиправного проникнення правопорушників у житло з метою заволодіти майном під час розбійного нападу, так само є актуальними й для убезпечення громадян від таємного викрадення майна з їх житла [189, с. 146].

Скарбниця кримінологічної думки новітнього часу у 2020 р. поповнилася фундаментальним дослідженням М.О. Семенишина, що має назву «Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами Національної поліції України» (За

матеріалами операції Об'єднаних сил) [210]. Як визначає сам автор в анотації до своєї роботи, «... у монографії здійснено комплексне наукове дослідження корисливо-насилюючої злочинності в Донецькій та Луганській областях» [210, с. 2]. Особливе значення у контексті нашого дослідження має окреслення М. О. Семенишиним засад організації діяльності підрозділів Національної поліції України на території проведення операції Об'єднаних сил, розробка і впровадження в їх практичну діяльність заходів запобігання аналізованим видам злочинів. Отже, підготовлена робота розкриває специфіку кримінальної реальності у визначеному сегменті злочинності в умовах, що фактично є схожими з тими, в яких зараз опинилася вся територія України [189, с. 146].

Таким чином, крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, – це новий вид корисливих злочинів і відповідно нова кримінологічна проблема, якої практично не існувало в новітній історії Української держави до цього часу. А отже, ця проблема потребує ґрунтовної кримінологічної розвідки [189, с. 146].

Організація й проведення зазначеної кримінологічної розвідки передбачає: аналіз нормативних приписів і доктрини кримінального права, а так само напрацювань кримінологічної науки з тим, щоб, по-перше, визначити сутність й значення правового режиму цих надзвичайних подій для притягнення до відповідальності винних осіб, а по-друге, здійснити кримінологічний аналіз цього різновиду крадіжок і окреслити основні шляхи запобігання їм [189, с. 146].

1.2 Кримінологічна класифікація та особливості крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану

Як справедливо зазначає В.С. Батиргарєєва, посилаючись на вивчення спеціальної літератури з методології прирощення нового наукового знання, у структурі емпіричного знання, поряд зі спостереженням як похідною

формою будь-якого процесу емпіричного освоєння світу, вирізняють так само узагальнення, що включає аналіз, *класифікацію*, систематизацію та інші способи оброблення наукових фактів (*курсив наш – Б.П.*) [43, с. 92]. Випадки відтворення того чи іншого явища або процесу об'єктивної дійсності, будучи єдиними або принаймні схожими у своїх загальних і визначальних рисах й властивостях, тим не менше мають деякі відмінності, нюанси, що вказують на неповторну феноменологію кожного конкретного випадку. Дійсно, як і будь-який злочин, та чи інша крадіжка є «унікальною» подією, оскільки характеризується сукупністю тільки її властивих рис й ознак. Однак, повторимося, що у своїй масі всі ці правопорушення володіють й спільними рисами, що дозволяє здійснити групування крадіжок як з науковою, так й суто утилітарною цілями, що матиме важливе значення для опрацювання запобіжних їм заходів.

У цьому зв'язку неабиякого теоретичного й праксеологічного значення набуває саме процедура класифікації цих випадків в єдиному масиві фактів, що утворюють явище або процес як такий. Фактично йдеться про виокремлення елементів певної системи, що пов'язані системно-структурними зв'язками й відношеннями, утворюючи при цьому єдине полотно визначеного фрагменту об'єктивної дійсності. Розуміння такої картини світобудови передбачає звернення до логічної процедури, або (на думку багатьох вчених) дослідницького методу, під назвою класифікація, яка традиційно розуміється як багаторівневий, послідовний поділ обсягу поняття з метою систематизації, поглиблення та отримання нових знань стосовно членів поділу [236, с. 283; 187, с. 142]. Будемо вважати, що процедура поділу в нашому дослідженні проводитиметься щодо об'єкта, яким виступає певний фрагмент дійсності у виді злочинності, а саме крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. І цей фрагмент дійсності, кримінальний за своїм характером, із метою з'ясування його особливостей, природи походження та розробки заходів цілеспрямованого впливу може

бути розчленований на певні класи, кожен з яких, у свою чергу, характеризується власною феноменологією.

Разом із тим процес прирощення нового наукового знання наштовхує на думку, що спочатку потрібно виділити те загальне, що дозволяє поставити питання про аналіз розглядуваного виду злочинності як помітного явища кримінальної дійсності сьогодення та виділити ті риси, які особливо помітні в характеристиці цього явища саме в цей час. Отже, війна помітно вплинула на явище крадіжок. Цей вплив розкривається через низку особливостей, на яких доцільно зупинилися окремо.

По-перше, у структурі злочинності крадіжки, як й у попередні часи, тримають пальму першості. Проте слід відмітити, що протягом 2022 р. констатується їх значне зниження. Так, якщо у 2021 р. питома вага злочинів, передбачених ст. 185 КК, складала 35,3%, то за вказаний період лише кожен п'ятий злочин кваліфіковано за ст. 185 КК України (19,3%). Як бачимо, на їх рівень, без сумніву, вплинув комплекс чинників, зумовлених запровадженням у країні воєнного стану та веденням бойових дій. Можна стверджувати, що відчутне зниження цих правопорушень утричі свідчить про набуття аналізованим явищем кримінальної дійсності нової якості, що згодом може перетворитися на тенденцію. Однак до виявленого факту слід поставитися поки що як до робочої гіпотези у прогностичному баченні. Отже, при збереженні загальної лідируючої позиції крадіжок серед всіх інших злочинів, тим не менш зменшується показник їх частки у структурі загальної злочинності, що потребує аналізу й пояснення [187, с. 142-143].

По-друге, в умовах воєнного та надзвичайного стану крадіжка як протиправне суспільно небезпечне діяння набуває нового соціального звучання. Справа в тому, що люди, перманентно перебуваючи у стані постійного стресу, через крадіжки зазнають додатково ще й тягар матеріальних збитків. У такій ситуації втрачаються віра у здатність держави захистити пересічного громадянина від злочинних проявів та відновити

справедливість, адже головний вектор життєдіяльності держави сьогодні є оборонним. Цей тягар матеріального характеру особливо відчувається, коли такі діяння вчинено на територіях, що безпосередньо примикають або знаходяться чи то у зоні лиха (не пов'язаного з веденням бойових дій), що однак зумовило запровадження надзвичайного стану, чи то ведення бойових дій (як у теперішній час), або є окупованими ворогом територіями. Тому нерідко формою протидії, своєрідної реакції з боку суспільства стає самосуд над правопорушниками як найшвидший спосіб негайної відплати за спричинене зло. Крім того, вчинення крадіжок у час, про який йдеться, свідчить про виникнення нової «генерації» вкрай безпринципних крадіїв, які, будучи обізнаними про випадки самосуду, тим не менш вдаються до додаткового ризику бути викритими і «покараними» безпосередньо на місці вчинення ними злочину. Тому є підстави стверджувати, що відбувається вкрай небезпечний процес зміцнення злочинного наміру та перетворення деяких правопорушників із банальних крадіїв на злочинців з, безумовно, підвищеним ступенем суспільної небезпечності [187, с. 143].

Надзвичайна навколишня обстановка зумовила й нові умови «роботи» крадіїв. Тут доцільно зазначити про дві діаметрально протилежні тенденції. З одного боку, перебування суспільства в неординарних умовах ускладнює доступ крадіїв до матеріальних цінностей, адже вживається чимало заходів щодо посилення зовнішнього контролю за ситуацією у громадах. До того ж спостерігається єднання членів громад, які залишилися у прифронтових зонах, перед обличчям чисельних загроз, однією з яких якраз є злочинність [187, с. 142-143].

Проте, з другого боку, у злочинців з'являється більш широкий спектр їх дій. У випадку зі збройною агресією мільйони українців вимушені поїхати зі своїх домівок. До речі, за останніми даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, сьогоднішня міграція з України – найбільша хвиля у світі від часів Другої світової війни: понад 7,9 млн людей

покинули країну, а ще 5,9 млн є внутрішньо переміщеними особами, що становить понад третини населення України [18]. Майно багатьох із тих, хто покинув домівки, відповідно залишається без догляду. Цікаву інформацію щодо матеріальних утрат українців наведено в одному з телеграм-каналів Харківщини. Так, зокрема, 36 % респондентів утратили гроші, 23 % житло, 14 % побутову техніку, 7 % свійських тварин, 6 % автомобілі [72]. Ця інформація додатково ілюструє, в якій ситуації перебувають наші співвітчизники. Так само без догляду залишились (особливо у перші тижні війни) торговельні заклади середнього та малого бізнесу. Для позначення останнього різновиду крадіжок в англійській мові навіть є особливе слово *looting* («лутінг»), яким визначають крадіжки з різних будівель після заворушень, рукотворних пожеж, інших техногенних катастроф [124]. У деяких американських штатах (Каліфорнія (Art. 463) [6], Іллінойс (Art. 24) [12], Північна Кароліна (§14-288.6) [14]) лутінг є окремим видом кримінального правопорушення [187, с. 143].

Отже, руйнація житла громадян та будівель установ різного соціального призначення внаслідок артилерійських обстрілів, ракетно-бомбових і дронів ударів створює спокусу заволодіти тим майном, що залишається на місці вчинення кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Звісно, у суспільства під час таких випробувань, яких заходів зовнішнього контролю за ситуацією в населених пунктах воно б не вживало, просто не вистачає ані людських, ані матеріально-технічних ресурсів, щоб убезпечити від пограбувань майно, що залишилося на місці руїн [187, с. 143-144].

По-третє, окрему проблему складають крадіжки, що вчиняються військовослужбовцями армії ворога та іншими особами, що беруть участь на боці ворога. Національні та зарубіжні інформаційні видання буквально рясніють від повідомлень про випадки викрадення майна українських громадян та установ й організацій [4; 15; 123; 169; 134; 193]. Масштаби

деяких викрадень просто вражають. Так, видання «The Washington Post» із посиланням на голову Державного агентства України з управління зоною відчуження Є. Крамаренка повідомляло, що російські військові завдали Чорнобильській АЕС збитків у розмірі понад 135 млн доларів. Було викрадено або знищено 698 комп'ютерів, 344 машини, 1500 дозиметрів, а також майже все протипожежне обладнання, яке потрібне для боротьби з лісовими пожежами в зоні відчуження. Частина устаткування, за даними GPS-датчиків, знаходиться на території Білорусі, вздовж кордону [5].

Проте жодного випадку порушення кримінальних проваджень стосовно російських окупантів, винних у викраденні майна, поки що у кримінально-правовій офіційній статистиці не зареєстровано. Напевно, це пояснюється пріоритетністю інших завдань, що постають сьогодні перед українською владою, а так само процесуальними складнощами, що виникають у слідства навіть якщо військовослужбовці та інші особи ворожої сторони потрапляють у полон [187, с. 144].

По-четверте, новою сферою злочинного «промислу» крадіїв від початку війни стали об'єкти, пов'язані із процесом евакуації людей, який триває інколи достатньо значний час і охоплює великі відстані. Під такими об'єктами ми розуміємо вокзали, наземний транспорт далекого прямування, місця, де люди зупинялися для відпочинку, прямуючи до нового притулку, безпосередньо нове місце проживання тощо. Як правило, евакуація означає велике скупчення людей в одному місці чи то на транспорті, чи то у місцях тимчасового притулку та ін. Всі ці локації ми свідомо розглядаємо разом, адже всі вони суть єдиного процесу переміщення великої маси населення нашої країни, викликаного збройною агресією РФ проти України. І хоча виділення такого різновиду крадіжок, на перший погляд, є дещо умовним, адже різні ситуації вчинення злочину, різні локації злочинної події, проте «ідея» їх вчинення одна – крадіжки, що вчиняються під час переміщення великої маси людей і багажу, а також в умовах складної адаптації

евакуйованих осіб на новому місці. Отже, крадіжки, що вчиняються стосовно майна людей, які перебувають у русі або на новому місці проживання, – новий прояв у структурі крадіжок, що заслуговують на окрему увагу та вивчення [187, с. 144]. Водночас слід відмітити, що вони мають, образно кажучи, темпоральний характер, адже вони припиняються з припиненням евакуаційних процесів. Як постановку проблеми слід розглянути й можливі ситуації вчинення таких крадіжок у той час, коли українці повертаються додому. Не виключено, що багаж, особистісні речі, гроші, документи та ін. стають так само предметом «цікавості» крадіїв, що «працюють» на транспорті, у місцях скупчення, тимчасового відпочинку людей.

По-п'яте, воєнний стан, за свідченням самих крадіїв, значно утруднює збут викраденого. Звісно ж, тут йдеться не про гроші, а про ті традиційні речі (ювелірні прикраси, побутова техніка, мобільні телефони, одяг та ін.), каналом збуту яких є саме особи, для котрих походження цих речей є цілком очевидним. У свою чергу, викрадене майно, яке зловмисники намагаються реалізувати, наприклад, через різні торгівельні Інтернет-платформи, одразу упізнається потерпілими, деякі з яких, до речі, не очікуючи результатів розслідування правопорушень, намагаються самостійно знаходити їх, звертаючись до кіберпростору [187, с. 144]. Так, у березні-квітні місяці 2022 р. у Харкові з десятків пограбованих кіосків «Аттика» злочинці поряд із продуктами харчування та сигаретами викрадали кавові апарати значної вартості. Потім ця техніка розмішувалась для продажу на торгівельному Інтернет-майданчику «ОЛХ». Господар цих апаратів – потерпілий П., який надавав їх в аренду для обслуговування населення безпосередньо у зазначених точках торгівлі, під час розмови з ним розповів, що одразу почав самостійний пошук викраденого майна на платформі ОЛХ. У такий спосіб на момент розмови він вже знайшов тридцять агрегатів із майже п'ятидесяти¹.

¹ Фрагмент бесіди с потерпілим П. (травень 2022 р.).

Одним із методів збору емпіричного матеріалу під час проведення нашого дослідження було визначено метод інтерв'ю. Цінні результати було отримано нами у результаті спілкування із крадієм-рецидивістом К., який зараз перебуває на свободі та який виклав своє бачення ситуації щодо зниження рівня злочинності в цілому та крадіжок, зокрема. Насамперед співрозмовник указав на складнощі у збуті викраденого, підкресливши, що: «збут через Інтернет – не варіант, оскільки «терпіли» шукають свої речі насамперед саме там» (це, власне, й підтвердив попередній співрозмовник – потерпілий П.). Недосвідчені крадії вдаються до такого способу збуту викраденого тому, що намагаються самостійно «скинути» свою злочинну здобич, не ділячись ні з ким, та якомога скоріше отримати за це гроші. До того ж чимало скупників, за словами К., поїхали з міста, що ускладнило «кооперацію» злочинного світу та змусило вдаватися до найшвидшого способу збуту – через Інтернет, який до цього часу вже добре освоїли й крадії.

Крадій-рецидивіст К. також висловився й з приводу інших «проблем» злочинного світу. Так, за його висловом, «крадії затаїлися, тому що розуміють, що «за законами воєнного часу пощади не буде, строки надто завеликі. Навіть і на місці можуть розстріляти, як у Велику Вітчизняну, хоча спокуса взяти те, що погано лежить, дуже потужна. Але ж можна так й до армії потрапити. «Серйозні» крадії вже давно за кордоном, заздалегідь поїхали різними правдами і неправдами. Тому діють зараз, в основному, безпринципні гопніки»¹.

Повертаючись до питання класифікації крадіжок, необхідно зазначити, що у спеціальній літературі, присвяченій боротьбі зі злочинністю, нерідко зустрічається поділ останніх на певні види. До того ж певне уявлення про градацію таємного викрадення чужого майна нам дає й закон про кримінальну відповідальність. Так, якщо звернутися до тексту ст. 185 КК,

¹ Фрагмент бесіди з рецидивістом К. (грудень 2022 р.).

аналізуючи основний склад злочину та його кваліфікуючі ознаки, то можна з'ясувати, що йдеться принаймні про такі види крадіжок, як: проста крадіжка; крадіжка, вчинена повторно; крадіжка, вчинена за попередньою змовою групою осіб; крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище; крадіжка, що завдала значної шкоди потерпілому, та крадіжка, вчинена у великих або особливо великих розмірах; крадіжка, вчинена в умовах воєнного або надзвичайного стану; крадіжка, вчинена організованою групою. Звісно ж, про будь-яку «чисту» класифікацію у цьому разі слід говорити лише умовно, адже акцент на різних видах цих правопорушень тут зроблено лише у цілях задоволення потреб практики у кримінально-правовій кваліфікації вчиненого, виходячи з особливостей чи то кількості учасників злочинної події, чи то місця такої події, чи то обстановки вчинення правопорушення та ін. До того ж цілком очевидно, що в одному правопорушенні може спостерігатися збіг одразу кількох кваліфікуючих ознак, як-от: вчинення крадіжки організованою групою осіб в умовах воєнного стану та з проникненням у житло, що спричинила значну шкоду потерпілому. Цей збіг, як відомо, знаходить відображення у формулі кримінально-правової кваліфікації вчиненого. Що стосується нашої наукової розвідки, то відправною точкою в ній виступає кримінологічний аналіз тих крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. У свою чергу, метою кримінологічного вивчення цього явища є спроба подальшої класифікації саме тих викрадень, що вчинені у такий час [187, с. 145].

Одразу наголосимо на тому, що ми будемо проводити кримінологічну класифікацію, метою якої є виокремлення конкретних напрямів запобігання крадіжкам, що вчиняються в умовах надзвичайного випробування для нашого суспільства. Тому акцент із законодавчої градації інколи буде зміщуватися у бік суто утилітарних цілей.

У доктринальній площині класифікація крадіжок здійснюється не лише у кримінологічній науці, а й приміром і в криміналістиці (напевно, у цій галузі знання питання класифікації аналізованих злочинів отримали найбільший розвиток, що цілком пояснюється завданням урахування всіх обставин їх вчинення для опрацювання слідчих версій та у такий спосіб якомога скорішого викриття зловмисників). При цьому, як правильно зазначається у спеціальній літературі з криміналістики, поняттям «крадіжка» охоплюється значне коло злочинів, що вирізняються один від одного предметом посягання, способом вчинення і приховування, місцем реалізації злочинного задуму [136, с. 477]. З урахуванням цих параметрів виділяються: крадіжки з приміщень (квартир, будинків, дач, гуртожитків, крамниць, кіосків, складів, готелів тощо); крадіжки матеріальних цінностей із підприємств, організацій; крадіжки вантажів на транспорті; крадіжки особистих речей громадян на вокзалах, з купе поїздів тощо); кишенькові крадіжки; крадіжки транспортних засобів [136, с. 477]. Подібна класифікація наводиться й авторами новітнього українського підручника з кримінології при конструюванні структури цього виду злочинів з огляду на місце посягання: крадіжки із проникненням до житла (квартири, приватні будинки, дачі); крадіжки, вчинені на об'єктах торгівлі (магазини, склади, бази, інші торгові точки); крадіжки із транспортних засобів, у тому числі вантажів на транспорті; крадіжки у громадських місцях, серед яких, як правило, переважають кишенькові крадіжки [145, с. 292].

У свою чергу, той чи інший вид крадіжки може бути кваліфікований, виходячи, зокрема, із реального механізму її вчинення, або способу. Йдеться, наприклад, про крадіжки, які вчиняються із проникненням у приміщення та які можуть бути поділені на: 1) крадіжки з використанням «вільного» доступу до предмета крадіжки (через відкрите вікно, кватирку, двері балкону та ін.); 2) крадіжки, що передбачають подолання перешкод, замикаючих пристроїв без використання технічних засобів (вибивання дверей за

допомогою фізичної сили крадія, розбиття вікна та ін.); 3) «інструментальні» крадіжки, що передбачають використання технічних засобів (у тому числі спеціального призначення, «злочинського» інвентарю та інструментів) [241, с. 286]. Так само зустрічаються класифікації розкрадання майна, в яких окремо наголошується на крадіжках з автомобілів та автоматичних камер схову [158, с. 422].

Цікаву класифікацію, досліджуючи проблематику корисливої насильницької злочинності на транспорті, положення про яку матимуть певне значення й для нашого дослідження, запропонував А. В. Бугаєць. Так, залежно від місця їх вчинення ці злочини він поділив на: а) злочини, що вчинені в рухомому складі (пасажирські поїзди, електропоїзди та дизель-поїзди тощо); б) злочини, що мають місце на стаціонарних об'єктах залізничного транспорту, які безпосередньо стосуються забезпечення перевезення пасажирів і вантажів (вокзали, станції, перони, платформи і т. ін.) [57, с. 46-47]. У наведених класифікаціях, як бачимо, акцент робиться на місцях, в яких може відбуватися злочинна подія.

У кримінологічній науці є достатньо популярною класифікація крадіжок за показником розповсюдженості (серед зареєстрованих випадків вчинення цього майнового злочину). Так, А.П. Закалюком свого часу наведено такі їх види: квартирні крадіжки; крадіжки з помешкань та господарських будівель у сільській місцевості та з дач, таємне заволодіння транспортним засобом; крадіжки особистого майна в місцях тимчасового перебування власників у середовищі незнайомих осіб (залізничні вагони та вокзали, літаки та аеропорти, готелі, пансіонати, санаторії, пляжі, гуртожитки тощо); кишенькові крадіжки [105, с. 75-82].

Автори видання «Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік» (2021 р.) [137], виходячи з даних про динаміку кількісних показників окремих видів крадіжок, відомості щодо яких відображуються у статистичній звітності, фактично надають їх класифікацію. Цієї

класифікацією охоплюються: крадіжки зі складів, баз, магазинів та інших торговельних точок; крадіжки з квартир; крадіжки з автомобілів; кишенькові крадіжки; крадіжки з дач, садових будинків; крадіжки худоби (птиці); крадіжки у пасажирів; крадіжки вантажів на транспорті та крадіжки в особливо великих розмірах [137, с. 88-93]. Як бачимо, змішаний критерій поділу цих злочинних діянь корелює з кількісними показниками (як і відзначають автори цього видання) та, вочевидь, відповідає суто утилітарним цілям викриття та розслідування подібних випадків. Уявляється, що подібна градація крадіжок на види відбиває й структуру явища кримінально караного заволодіння майном. Тому є підстави приєднатися до наведеної позиції.

Водночас воєнний або надзвичайний стан призводить до виникнення тих ситуацій протиправних дій, які навряд чи можливі у той час, що характеризується поступовим розвитком суспільства та нормальним перебігом подій. Це дозволяє дійти висновку про окремий розгляд деяких нових ситуацій вчинення крадіжок, що помітні у структурі злочинності або на які потрібно зробити особливий наголос у такий період, яким характеризується сьогоденне життя в Україні [187, с. 145]. Йдеться, по-перше, про розкрадання майна на місцях зруйнованих будівель; по-друге, про розкрадання майна прямо під час повітряної тривоги або в епіцентрі бойових дій під час обстрілів із житла осіб, які залишили місце свого проживання, рятуючись від обстрілів та бомбардувань у бомбосховищах, або із приміщень магазинів, установ тощо у таких самих умовах (ситуаціях); по-третє, про розукомплектування автотранспорту, залишеного володарями, що виїхали з населених пунктів, навіть на автостоянках; по-четверте, про крадіжки вантажу, паливно-мастильних матеріалів, гуманітарної допомоги та ін. із залізничного та ін. транспорту; по-п'яте, про крадіжки особистого майна у місцях, пов'язаних з евакуацією населення України (приміщення вокзалів, потяги, автобуси, місця відпочинку на шляху прямування тощо) [187, с. 145].

На наш погляд, безумовно, слід піддати вивченню ті випадки, коли крадії,

нехтуючи навіть власною безпекою, «працюють» в умовах обстрілів, під час комендантської години, проведення заходів антитерористичної спрямованості та ін., адже подібні випадки ніколи раніше не вивчалися (мається на увазі у період історії незалежної України). До того ж особа подібних крадіїв заслуговує на поглиблений аналіз, оскільки навіть незважаючи на відчутне посилення кримінальної відповідальності та вживання заходів, що покликані ускладнити вчинення правопорушень як таких, вони вдаються до вчинення злочинів, нерідко перетворюючи це зайняття на злочинний промисел [187, с. 145].

Класифікуючи крадіжки, що вчиняються в умовах російської агресії, слід зазначити й про таке. Чимало фонових для злочинності явищ та сама злочинність є побічним ефектом так званого blackout, якого зазнають українці через російські обстріли [32, с. 4-7]. Blackout можна визначити як системну аварію в енергосистемі, що супроводжується масовим неконтрольованим відключенням споживачів у всій країні або у конкретному регіоні [89]. Як показало опитування співробітників правоохоронних органів, у такі періоди збільшується кількість квартирних крадіжок та крадіжок з автомобілів (особливо у темний час доби, що не співпадає з комендантською годиною). Це дає нам підстави зробити акцент на такому факті і в класифікації крадіжок, розглянувши окремо зазначені випадки. Підставою їх виділення, наголосимо ще раз, є не місце їх вчинення (хоча і цей аспект є важливим), а саме обстановка, в якій вони вчиняються. Обстановка blackout вирізняється особливою напруженістю, адже ця подія є наслідком масованих ракетних атак території України, під час і після якої люди перебувають у надзвичайному стані нервового та емоційного напруження, а всі служби критичної інфраструктури, правоохоронні органи виконують невідкладні завдання щодо якомога скорішої нормалізації обстановки у територіальних громадах. У свою чергу, крадії у цій ситуації розраховують на легку здобич

через послаблення соціального контролю за збереженням майна [188, с. 232-233].

На наш погляд, потрібно висловити й таку ідею щодо можливої класифікації крадіжок. Безумовно, воєнний стан накладає свій відбиток на розподіл та види крадіжок територією України. Цілком очевидно, що кількість й характер цих злочинних проявів залежить від наближення до театру воєнних дій та оперативної обстановки, що здатна змінюватися щодня. З огляду на це доцільно всі крадіжки так само поділити на:

- 1) ті, що мають місце на окупованих РФ українських територіях;
- 2) ті, що вчиняються на деокупованих територіях або поблизу лінії бойового зіткнення;
- 3) ті, що мають місце на територіях, віддалених від такої лінії [187, с. 145].

Цілком зрозуміло, що більш за все зазнала змін криміногенна обстановка на перших із двох перелічених територіях. Наприклад, на прифронтових територіях (особливо в активній фазі обстрілів), територіях, що перебувають під окупацією або нещодавно звільнених, здебільшого не функціонує громадський транспорт, який стає місцем події кишенькових крадіжок. Із цього можна зробити висновок, що кількість останніх зазнає змін у бік зменшення. У той самий час на територіях, що знаходяться на певній відстані від воєнних подій, транспорт функціонує у штатному режимі, тому рівень таких злочинних проявів є більш «стабільним» [187, с. 145].

Разом із тим ті регіони, що піддаються руйнуванню, найбільше страждають від крадіжок, що отримали у народі назву мародерства, виявляючись природним супутником ведення воєнних дій. Тут потерпає від крадіжок й майно конкретних людей, й майно підприємств, установ, організацій. Недаремно навіть у ЗМІ відмічається, що в Україні побільшало жертв «домушників»: наприклад, у серпні 2022 р. кількість квартирних

крадіжок зросла на 26% порівняно з липнем, коли було зафіксовано 416 таких випадків [201].

Мають певні особливості й крадіжки, що вчиняються представниками армії ворога. Ця особливість, окрім іншого, пов'язана із місцем (а точніше – територією) їх вчинення. Адже вчинення крадіжок цими особами є можливим на окупованих територіях або у місцях безпосереднього ведення бойових дій. Таким чином, має практичне значення класифікація крадіжок, побудована за регіональною ознакою [187, с. 146].

У цілому кримінологічна класифікація крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайно стану, сприяє систематизації наявного й отриманого знання про цей вид злочинних проявів на певні групи (підгрупи, класи та ін.) як за сутнісними (атрибутивними), так і за кількісними ознаками. Класифікація є підсумком обробки й співставлення емпіричних даних, іншими словами, фактів. Водночас виявлені залежності, як правило, відображають лише зв'язки емпіричного плану. Це означає, що подібне знання про залежності матиме будь-яке пояснюоче значення для розкриття природи та сутності досліджуваного явища лише в тому випадку, якщо це знання про класифікацію окремих його проявів отримує подальше теоретичне тлумачення. Крім того, класифікація крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, стане у нагоді для організації запобіжної діяльності стосовно подібних правопорушень. Іншими словами, класифікація виступає теоретичним підґрунтям діяльності запобіжного характеру.

Висновки до розділу 1

Здійснений аналіз крадіжок, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, а так само установлення кримінологічних особливостей зазначених правопорушень як одного з різновидів злочинів проти власності

дозволяють виокремити низку принципів положень, що розкривають сутність розглядуваного феномену:

1. Під час різних соціальних, природних, техногенних та інших катаклізмів правопорушення проти власності набувають особливого характеру і небезпеки. Це пояснюється тим, що державі в такі моменти вкрай складно гарантувати й фактично забезпечити непорушність розглядуваного права, виконуючи свої функції з охорони майна. Саме в одній із таких ситуацій перебуває зараз наша держава і наше суспільство.

2. Крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, – це новий вид корисливих злочинів і відповідно нова кримінологічна проблема, якої не існувало в новітній історії Української держави до цього часу та яка потребує ґрунтовної кримінологічної розвідки. Організація й проведення зазначеної кримінологічної розвідки включає: аналіз нормативних приписів і доктрини кримінального права, а так само напрацювань кримінологічної науки з тим, щоб, по-перше, визначити сутність й значення правового режиму цих надзвичайних подій для притягнення до відповідальності винних осіб; по-друге, спрямувати дослідження у потрібне русло з позиції методології його організації; по-третє, дослідити кількісно-якісні показники та показники латентності аналізованого явища; по-четверте, організувати ефективне вивчення особи правопорушника та чинників, що зумовлюють виникнення та існування розглядуваного виду правопорушень; по-п'яте, в найкоротший час створити систему заходів, спрямованих на убезпечення майна фізичних і юридичних осіб.

3. В історії сучасної незалежної Української держави законодавець уперше вдався до посилення кримінальної відповідальності за вчинення правопорушень проти власності, включаючи крадіжки, увівши до складів зазначених правопорушень таку особливо обтяжуючу відповідальність обставину, як їх вчинення під час воєнного або надзвичайного стану.

Статистичний аналіз крадіжок, що вчинені під час дії в Україні воєнного стану, дозволив виявити суперечливу динаміку зі значним зниженням їх кількості протягом 2022 р. порівняно з роком попереднім та відчутним збільшенням протягом 2023 р., недивлячись навіть на факт виїзду із країни мільйонів українців, серед яких є й потенційні правопорушники. Це є свідченням того, що надзвичайні ситуації (на прикладі України) здійснюють значний вплив на стан корисливої злочинності.

4. Історичний досвід практики боротьби зі злочинністю дозволяє провести деяку паралель сьогодення із періодом Другої світової війни, коли українські землі перебували під радянською владою та піддавалися фашистській навалі. Однак така проекція дослідження проблеми ускладнюється тим, що здійснення боротьби зі злочинністю у радянський період тих часів супроводжувалося утаємниченням відповідних показників щодо дійсного стану дотримання законності на теренах СРСР. Наявній же інформації про корисливу злочинність часів Другої світової війни, наведеній у доктринальній площині, бракує повноти й систематизації. З упевненістю можна констатувати лише той факт, що стан війни був визнаний обставиною надзвичайної важливості. І це вплинуло на застосування низки положень законодавства про кримінальну відповідальність за умов воєнного часу, зокрема, й щодо порушень права власності, включаючи й злочини проти особистої (індивідуальної) власності. Особлива увага відводилася випадкам систематичного розкрадання деякого майна (продукти харчування, насіннєвий фонд, вантажі на транспорті, продовольчі і промтоварні картки), що виявлялось вельми важливим для забезпечення життєдіяльності суспільства у вкрай важких умовах. Так само у нормативно-правових актах Другої світової війни, що діяли і на території сучасної України, як особливо кваліфікуюча відповідальність обставина розцінювалися випадки крадіжки особистого майна громадян, вчинені під час повітряного нальоту ворога або під час залишення населеного пункту у зв'язку з появою або наближенням

ворога, а також крадіжки особистого майна евакуйованих як у дорозі, так і залишеного на колишньому місці проживання.

Що стосується наукових досліджень, які проводилися в Україні до повномасштабного вторгнення РФ, у цілому їм бракувало аналізу кримінальних правопорушень проти власності, що вчиняються у ситуаціях надвипробувань, якими є надзвичайний або воєнний стан.

5. В умовах воєнного та надзвичайного стану крадіжка як протиправне суспільно небезпечне діяння набуває нового соціального значення, що пояснюється вкрай небезпечним процесом зміцнення злочинного наміру та перетворенням деяких правопорушників із банальних крадіїв на злочинців з підвищеним ступенем суспільної небезпечності. При цьому крадіжка вирізняється низкою особливостей, які утворилися через вплив збройної агресії РФ проти України. До таких особливостей належать: в цілому суперечлива динаміка крадіжок; підвищення їх суспільної небезпечності; участь у вчиненні крадіжок військовослужбовців ворожої армії та інших осіб, що беруть участь на боці ворога; поява нової сфери злочинного «промислу» крадіїв – об'єктів, пов'язаних із процесом евакуації людей та руйнуванням будівель, залишенням житла та автотранспорту; утруднений збут викраденого; можлива реакція пересічних громадян на вчинену крадіжку – самосуд винного; тощо.

6. Крадіжки, що вчиняються під час введення в Україні воєнного стану, класифіковано на такі види: 1) розкрадання майна на місцях зруйнованих будівель; 2) розкрадання майна із житла під час повітряної тривоги або в епіцентрі бойових дій під час обстрілів, у бомбосховищах, місцях тимчасового укриття або із приміщень магазинів, установ тощо у таких самих умовах; 3) розукомплектування автотранспорту, залишеного володільцями, що виїхали з населених пунктів; 4) розкрадання вантажу, паливно-мастильних матеріалів, гуманітарної допомоги та ін. із залізничного

та ін. транспорту; 5) розкрадання особистого майна у місцях, пов'язаних з евакуацією населення України; 6) крадіжки під час blackout та ін.

7. Існує певна кореляція крадіжок із фактом наближення місцевості до театру воєнних дій та оперативної обстановки, що змінюється щодня. З урахуванням цього крадіжки поділяються на: 1) ті, що мають місце на окупованих росією українських територіях; 2) ті, що вчиняються на деокупованих територіях або поблизу лінії бойового зіткнення; 3) ті, що мають місце на територіях, віддалених від такої лінії.

РОЗДІЛ 2

КІЛЬКІСНО-ЯКІСНІ ПОКАЗНИКИ КРАДІЖОК, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

2.1 Рівень, структура і динаміка крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану

«Криміногенна ситуація, що склалася в Україні, вимагає більш об'єктивного, глибокого й усебічного, ніж існував раніше, погляду на численні проблеми кримінологічної профілактики [239, с. 28]», – ці слова сказав понад десять років тому академік НАПрН України В. І. Шакун, аналізуючи стан злочинності в нашій державі. Минули роки. Однак цей вислів й досі залишається актуальним, адже змінювався характер криміногенних ризиків, політичні настрої, тенденції в економіці, тренди у злочинності, проте збитки від останньої у нашому суспільстві продовжували лише збільшуватися.

Життєвий ритм українців протягом останніх кількох років вже набув відносно високого ступеня стресостійкості. Пандемія COVID-19 і карантин, пов'язаний із нею, були першим випробуванням нашого життя. Наступне випробування вразило своєю раптовістю та жорстокістю. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації, яка активно розпочалася 24 лютого 2022 р., змусила сотні тисяч громадян пристосовуватися до жахливих умов війни [121, с. 63].

Необхідно зазначити, що війна як фактор, що впливає на криміногенну обстановку в державі, присутній у прогнозах злочинності в Україні ще з 2014 р. Проте, як зазначають А. В. Калініна та С. С. Шрамко, масштаб його впливу різко змінився із 24 лютого 2022 р.: із конкретно локального характеру (маються на увазі бойові дії на сході держави, тимчасово окуповані території Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей)

він набув територіально всеохоплюючого характеру. Із введенням воєнного стану в Україні виникла й низка умов, що прямо чи опосередковано стали впливати на криміногенну ситуацію в державі. А, отже, й оцінка криміногенних ризиків з перспективою можливості зниження їх негативного впливу на стан безпеки в Україні у воєнний та післявоєнний періоди стала нагальною для юридичної науки і правоохоронної практики [242, с. 98]. Адже разом із зовнішньою злочинною агресією «традиційна» для українського суспільства злочинність на підконтрольній нашій державі території нікуди не зникла. Однак багато в чому характеристика цієї, так би мовити, традиційної злочинності визначається саме умовами воєнного стану, адже злочинність симбітує (приспосовується) до цих умов, інколи виявляючи суперечливі тенденції у своєму розвитку, які тим не менш мають своє логічне пояснення [31, с. 412].

Наслідками війни стали не лише руйнування людських доль, будівель, місцевостей та ін. Війна, як вже неодноразово зазначалося, створила певні можливості і для паразитування корисливої злочинності. З метою запобігання крадіжкам (ст. 185 КК України), грабежам (ст. 186 КК України), розбоям (ст. 187 КК України), вимаганням (ст. 189 КК України), привласненню, розтраті майна або заволодінню ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України) та мародерству (ст. 432 КК України) Верховна Рада України майже одразу після введення в державі воєнного стану 3 березня 2022 р. приймає Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» [203] (який було опубліковано 6 березня, набуття чинності відбулося 7 березня). Цим законом посилено кримінальну відповідальність за перелічені злочини з акцентом на їх вчинення в умовах воєнного або надзвичайного стану, а також підвищено мінімальну межу покарання за діяння, передбачене ст. 432 КК України («Мародерство»). Такий акцент у законі про кримінальну відповідальність є яскравим прикладом зусиль

законодавця вплинути на стан корисливої злочинності, неконтрольований симбіоз якої із війною став би хаотичною реальністю розграбування та мародерства, особливо на територіях, які постраждали від бойових дій. Також зауважимо, що в назві закону визначальним є термін «мародерство», який явно вжито законодавцем у широкому сенсі слова. Адже у ст. 432 КК України діяння мародерство передбачає як викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених, так й викрадення поза межами поля бою майна, і не тільки загиблих чи поранених [138]. Таке розширення юридичного контексту мародерства має підґрунтя у Положенні про закони і звичаї війни на суходолі, що є додатком до IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року [8]. Так, відповідно до статті 28 цього Положення мародерство у місті чи місцевості, навіть у випадку, якщо його взяли штурмом, забороняється. У контексті вищезазначеного Закону під мародерством у широкому розумінні, окрім визначених у статті 432 КК діянь, слід вважати також присвоєння майна цивільного населення будь-якими особами, у тому числі російськими військовими, у районах вогневого ураження, тимчасової окупації або проходув військ, а також саме з використанням умов воєнного або надзвичайного стану [135].

Не вдаючись до детального аналізу наукової дискусії із приводу кваліфікації вказаних діянь, зазначимо лише, що існуючі погляди можна розділити на дві великі групи. Відповідно до першої, вчинення майнового злочину в умовах воєнного чи надзвичайного стану може мати місце, наприклад, у районах вогневого ураження, тимчасової окупації або проходув військ, а також і поза межами згаданих районів [135]. Наприклад, учиненими в умовах воєнного стану слід уважати такі викрадення чужого майна, які вчинені щодо осіб, які переміщуються у більш безпечні регіони України чи щодо їх майна, щодо майна, осіб, які тимчасово залишили житло без контролю для укриття в безпечному місці. Якщо ж викрадення відбулося хоча й під час дії режиму воєнного стану, але поза межами зазначених вище

районів та без будь-якого використання умов воєнного стану, то навряд чи доцільно застосовувати відповідну кваліфікуючу ознаку та ознаку, що обтяжує покарання [135]. Таке тлумачення відповідає меті посилення кримінальної відповідальності за злочини проти власності [135].

Наведена аргументація має право на існування, однак ми погоджуємося із думкою Р. О. Мовчана, згідно з якою за частинами четвертими статей 185, 186, 187, 189, 191 КК України як такі, «що вчинені в умовах воєнного (надзвичайного) стану», мають кваліфікуватися будь-які передбачені диспозиціями цих норм діяння, вчинені у відповідних умовах – незалежно від місцевості та обставин їхнього скоєння, тобто того, чи були вони безпосереднього пов'язані з використанням згаданих умов [167, с. 285]. Правозастосовна практика з моменту вступу в чинність вказаної норми відбувалася переважно саме у такий спосіб. Про це свідчать і результати проведеного нами анкетування 200 співробітників Національної поліції (слідчих, оперативних працівників, дільничних офіцерів поліції) в Київській, Харківській та Полтавській областях. Так, на запитання «Чи вважаєте Ви у своїй правозастосовній практиці правильним підхід до кваліфікації будь-яких кримінально караних крадіжок як таких, що були вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану?» Відповіді розподілилися у такий спосіб: 85 % респондентів відповіли «так», 10 % – «скоріше так, ніж ні», 3 % – «скоріше ні, ніж так» і лише 2 % відповіли «ні».

Розглянуту криміналізацію корисливих злочинів можна вважати елементом здійснення соціально-правового контролю за криміногенною ситуацією в державі. Як зазначають О. М. Джужа, В. В. Василевич та О. Г. Кулик, ефективне здійснення вказаного контролю є неможливим без систематичного вивчення злочинності, за допомогою якого можна отримати повну, детальну та максимально достовірну за існуючих організаційних і матеріально-технічних умов інформацію про рівень злочинності на конкретній території за певний період, поширення злочинів деяких типів і

видів (складів), осіб, які вчинили злочини, соціально-економічні явища та процеси, які впливають на злочинність [94, с. 37].

Зважаючи на те, що в нашому суспільстві злочинність як явище створила власну оболонку життєдіяльності [212, с. 56], як зовнішню сторону такої оболонки пропонуємо розглядати її статистичні показники, а як внутрішнє наповнення – комплекс «детермінанти-запобігання».

У літературі підкреслюється, що фіксація емпіричної даності явища шляхом виявлення й оцінки його кількісних та якісних сторін, що відбивають цілісність об'єкта пізнання, наявне буття в конкретних просторово-часових умовах соціальної дійсності є прикладним застосуванням методологічної функції категорії «стан» в аналізі соціальних явищ [86, с. 54].

Для ефективної, науково обґрунтованої боротьби зі злочинністю, потрібні повні й точні знання про справжній стан цього явища, що, в свою чергу, потребує стійких нових відомостей про рівень, структуру, динаміку та географію кримінально-караних дій, а також про осіб, які їх вчиняють [61, с. 83]. Перелічені параметри складають основу одного із головних та найбільш дискусійних понять у кримінологічній науці – кримінологічної характеристики кримінальних правопорушень.

Не вдаючись до аналізу наукової дискусії щодо обсягу та змісту кримінологічної характеристики злочинності та її окремих проявів, зазначимо, що основними кількісно-якісними характеристиками злочинності, які відбивають особливості крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, є: рівень злочинності, рівень судимості, структура та динаміка, відомості про латентність.

Для створення уявлення про стан злочинності та проведення аналізу її окремих проявів як окремо, так і в системі, дослідниками, як правило, використовується комплексний методологічний інструментарій, головним у якому є статистичний метод. Однак кримінологічна оцінка крадіжок, що

вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану в Україні, є дещо ускладненою через:

1) темпоральні обмеження аналізу (ми маємо вихідну точку аналізу – 24 лютого, коли в Україні було введено воєнний стан, однак кінцевої дати немає, оскільки він триває й дотепер);

2) неповноту періоду спостереження для співставлення даних із попередніми / наступними роками;

3) складність статистичної вибірки, оскільки фактично притягнення до кримінальної відповідальності за крадіжку в умовах воєнного або надзвичайного стану здійснюється правоохоронними органами за ч. 4 ст. 185 КК України, в якій також передбачено кримінальну відповідальність за вчинення крадіжки у великих розмірах. Однак указана норма – єдиний статистичний «якір», від якого може відштовхуватися аналіз статистичних показників рівня і динаміки таких крадіжок.

Розглянемо рівень та динаміку крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Під рівнем злочинності ми розуміємо її кількісну характеристику, яка являє собою абсолютну кількість зареєстрованих злочинів та осіб, що їх вчинили, на певній території за конкретний проміжок часу (місяць, квартал, рік і т.п.) [234, с. 284-287].

Динаміка злочинності – показник, який відбиває її зміни в часі. Показники динаміки злочинності визначають шляхом порівняння даних про рівень та структуру злочинності за один період часу (місяць, квартал, рік) із даними за подібний період у минулому [94, с. 40]. Звичайно, що при аналізі лише одного виду злочинів важко відобразити динаміку його структури, тому ми зупинимося на динаміці лише кількісних параметрів на основі показника рівня злочинності.

Головними джерелами офіційної статистичної інформації про стан злочинності в Україні є статистика Національної поліції України, звіти Офісу

Генерального прокурора та судова статистика Державної судової адміністрації.

Говорячи про стан злочинності в Україні під час дії воєнного стану, необхідно звернути увагу на той факт, що відповідно до статистичної інформації Офісу Генерального прокурора, у 2022 р. було обліковано на 12,8 % кримінальних правопорушень більше, ніж у 2021 р. (в абсолютних показниках це 362 636 і 321 443 діянь відповідно) [99; 100]. При цьому обліковано 105 559 особливо тяжких злочинів (проти 12 108 злочинів аналогічної тяжкості у 2021 році, зростання показника на 871,8 %), 125 656 тяжких (проти 111 955 злочинів у 2021 році, зростання показника на 12,2 %), 57 064 нетяжких (проти 94 106 у 2021 році, зниження показника на (- 39,4 %) та 73 543 кримінальних проступки (проти 100 707 кримінальних проступків у 2021 році, зниження показника на - 27,0 %) [99; 100; 242].

Щодо кримінальних правопорушень, облікованих за ст. 185 КК України, то необхідно зазначити про таке. У 2022 р. загальна кількість таких кримінальних правопорушень склала 69 496, з яких 3 997 кримінальних проступків (частина 1 ст. 185 КК України) та 65 499 злочини (частини 2, 3, 4 та 5 ст. 185 КК України) [100]. У 2021 р. всього за ст. 185 КК України було обліковано 113 517 кримінальних правопорушень, з них: 30 403 проступки (частина 1 ст. 185 КК України) і 83 114 злочинів (частини 2, 3, 4 та 5 ст. 185 КК України) [99]. Отже, у 2022 р. спостерігаємо спад на (-37,8 %) загальної кількості крадіжок; на (-86,9 %) кількості відповідних кримінальних проступків, і на (-21,2 %) – кількість відповідних злочинів.

Порівняємо обліковану кількість крадіжок у 2021-2022 рр. з облікованою кількістю суміжних складів злочинів, посилення кримінальної відповідальності за які законодавець передбачив з березня 2022 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Облікована кількість крадіжок та суміжних складів злочинів, їх динаміка у 2021-2022 рр.¹

Рік Стаття КК України	2021	2022	Зміна в динаміці, %
ст. 185	113 517	69 496	-37,8
ст. 186	4 846	2 205	- 54,5
ст. 187	952	492	- 48,3
ст. 189	606	366	- 39,6
ст. 191	11 092	6 698	- 39,6
ст. 432	0	1	100

Таким чином, згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора наочною є тенденція до значного скорочення рівня усіх складів злочинів, посилення кримінальної відповідальності за вчинення яких було здійснено законодавцем майже одразу після введення воєнного стану в державі. Виключенням став лише склад, передбачений ст. 432 КК України («Мародерство»).

Розглянемо також загальний за своєю суттю стосовно обліку крадіжок показник, що характеризує кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за ст. 185 та суміжними складами злочинів на основі статистичної інформації Офісу Генерального прокурора про осіб, яким повідомлено про підозру.

¹ *Примітка.* Таблиця підготована на основі даних Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2021 року, Єдиного звіту про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2022 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

Таблиця 2

**Кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за
ст. 185 КК України та суміжними складами злочинів¹**

Рік Стаття КК України	2021	2022	Зміна в динаміці, %
ст. 185	38 168	22 825	- 40,1
ст. 186	4 025	1 977	- 50,9
ст. 187	1 117	517	- 53,7
ст. 189	362	162	- 55,2
ст. 191	911	918	100,8
ст. 432	0	0	-

Таким чином, можна констатувати, що стосовно кількості осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, підтверджується загальні тенденція до скорочення показників. Виключенням стала лише кількість осіб, яким повідомлено про підозру у вчиненні злочину, передбаченого ст. 191 КК України («Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»).

Проте розгляд такого показника, як кількість осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, є дещо умовним. У ст. 62 Конституції України [131] та в ст. 2 Кримінального кодексу України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [131; 138; 122, с. 30-31].

¹ Примітка. Таблиця підготована на основі даних Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року, Єдиного звіту про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchিনি-kriminalni-pravoporushennya-2>.

Розглянувши статистичні дані Офісу Генерального прокурора, звернемося до статистики Національної поліції України. Відповідно до Звіту Національної поліції України про результати роботи у 2022 році з 24 лютого 2022 р. поліцією було розпочато досудове розслідування у майже 68 тис. кримінальних провадженнях щодо вчинення майнових злочинів в умовах воєнного стану, зокрема крадіжок (65,9 тис.), грабежів (1,8 тис.) та розбоїв (356) [110, с. 4]¹.

Ще одним показником, який відбиває статистичний облік крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, є рівень судимості.

Про недосконалість репрезентативності обліку засуджених зазначав свого часу О. М. Литвак: «Кількість засуджених протягом року не повністю показує людську сторону злочинності саме цього року, через довготривалість процесу судового розгляду кримінальних проваджень [151, с. 41].

Проте для формування і без того фрагментарного статистичного уявлення про крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, ознайомлення з даними судової статистики Державної судової адміністрації про склад засуджених стає ледве чи не єдиним статистичним джерелом для опису особи злочинця, про що говоритиметься в розділі 3 дисертаційної роботи. Наразі при характеристиці рівня судимості за ч. 4 ст. 185 КК України у частині крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, зазначимо, що поняття рівня судимості як такого немає, оскільки зміни до вказаної норми було внесено і вони набули чинності лише з березня 2022 р. Відповідно до Звіту про склад засуджених за 2022 р. форма № 7 всього протягом 2022 р. за ч. 4 ст. 185 КК України було засуджено 4 329 осіб [113]. Задля задоволення наукового інтересу, звернемося до аналогічного звіту Державної судової адміністрації за 2021 р.: протягом року за ч. 4 ст. 185 КК України було засуджено 22 особи [112].

¹ Примітка. Порівняти аналогічний показник крадіжок за 2021 рік не видається можливим, оскільки у відповідному Звіті Національної поліції про результати роботи у 2021 р. не передбачено. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf (дата звернення: 01.07.2023).

Таким чином, у 2022 р. спостерігається різке збільшення кількості засуджених саме у зв'язку зі змінами, внесеними до ч. 4 ст. 185 КК України. Для порівняння: за частинами 1, 2, 3, 5 ст. 185 КК України у 2021 р. було засуджено 24 607 осіб, а в 2022 р. – 11 176 осіб [112; 113]. Тобто, зважаючи на те, що загальною можна визнати тенденцію до зниження майже всіх показників злочинності, у структурі засуджених за кримінальні правопорушення, передбачені ст. 185 КК України, у 2022 р. засуджені за ч. 4 ст. 185 КК України у структурі таких засуджених склали не 0,1 % як у 2021 р., а 28,0 %.

Після розгляду рівня і динаміки логічним продовженням кримінологічного аналізу крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, є розгляд їх якісних особливостей, а саме структури. Структура злочинності – це групування злочинів і осіб, які їх вчинили, за певними їх якісними ознаками для установлення найбільш характерних рис із метою подальшого виявлення і вивчення взаємозв'язків між структурними одиницями [144, с. 24]. Оскільки структура злочинності охоплює й ознаки злочинних діянь, й ознаки осіб, які їх учинили, то залежно від мети структурування можна виділити різні підстави для її побудови [122, с. 33].

На початку аналізу структури крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного чи надзвичайного стану, розглянемо місце злочинів крадіжок у структурі злочинів проти власності та у загальній структурі злочинності. У 2022 р. злочини, передбачені частинами 2-5 ст. 185 КК України, склали 57,9 % від кількості кримінальних правопорушень проти власності й 18,1 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень [100]. У 2021 р. спостерігаємо дещо іншу ситуацію: злочини, передбачені частинами 2-5 ст. 185 КК України, склали 52,4 % від кількості кримінальних правопорушень проти власності та 25,9 % від загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень [99].

Отже, у 2022 р. сегмент злочинів, передбачених ст. 185 КК України (серед яких і крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану), зменшився, що цілком пояснюється збільшенням кількості інших складів злочинів, вчинення яких зумовлене війною з російським окупантом. Водночас у структурі злочинів проти власності частка таких діянь збільшилася на 5,5 %.

Для надання структурного аналізу крадіжкам у літературі пропонуються такі критерії їх побудови: за місцем посягання, за складом вилученого майна, за способом вчинення та ін. [144, с. 24]. Вважаємо такі критерії ґрунтовними, однак для більш ґрунтовного пояснення кримінологічних тенденцій крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, їх необхідно доповнити результатами нашого емпіричного дослідження – узагальнення матеріалів кримінальних проваджень.

Так, за місцем злочинного посягання ми виокремили:

1) крадіжки із проникненням до житла (приватні будинки, квартири, дачі). Цей вид крадіжок був найпоширенішим у довоєнний час. Із початком повномасштабного російського вторгнення велика кількість населення полишила свої домівки, евакуюючись від ворожих обстрілів. Через від'їзд хазяїв пустими залишилися як приватні домоволодіння, так і квартири у багатоповерхових будинках. Наприклад, у м. Харкові навесні 2022 р. залежно від району в багатоповерховому будинку могли залишитися проживати мешканці лише кількох квартир, що значно полегшувало квартирним крадігам доступ до майна володільців, котрі тимчасово виїхали. Такі крадіжки склали 35 % від опрацьованих нами матеріалів кримінальних проваджень;

2) крадіжки на об'єктах торгівлі (магазинах, супермаркетах, складах різних товарів, ринках тощо). Цей вид крадіжок був на піку особливого піднесення в перші дні російської агресії. Наприклад, у м. Харкові мережа торгових кіосків і магазинів «Кисет» була не лише обкрадена, а й понівечена

крадіями, які шляхом розбиття скла руйнували торгові точки. У той самий час нерідко можна було побачити об'яву на дверцятах невеликих магазинів: «Розграбований! Не бийте скло! Нічого не залишилося!». Цей вид крадіжок за результатами нашого емпіричного дослідження склав 15 %;

3) крадіжки із транспортних засобів. Потреба в евакуації та велика за тривалістю комендантська година у перші місяці війни сприяла тому, що на автостоянках та узбіччях вирувало крадійське життя. Так, із репортажу кореспондента ТОВ Медіа груп «Об'єктив» Артема Листопада можна дізнатися про долю покинутих у м. Харкові авто. Зазначимо, що в місті на той час було два найбільших майданчики покинутих авто: біля Центрального ринку та Південного вокзалу. У репортажі представник адміністрації парковки розказав: «24 лютого, коли пішов обстріл, паркування не працювало, ми закрилися. Зачинили ворота повністю, усе зачинили. Вийшли ми за 3 місяці, коли все заспокоїлося. Коли приїхали, ворота розкриті – і ось те, що маємо. З десяток автомобілів мирно стоять під променями сонця та краплями дощу. А ось вночі на паркуванні вирує життя – автомобілі розбирають на запчастини. І все це – просто під вікнами відділення поліції. Наслідки цих крадіжок можна розглянути на прикладі однієї із покинутих машин – «Мерседеса» – недешевої машини, яка якось залишилася тут занедбаною. Злодії зняли колеса й обнищпорили салон. Усе, що мало хоч якусь цінність, забрали. Проте залишили купу документів. Тут є ухвали суду, свідоцтва та інші папери» [150].

Поширення такого виду крадіжок відбулося і в результатах нашого емпіричного дослідження, за результатами якого крадіжки із авто склали 18 % досліджених нами випадків;

4) крадіжки у громадських місцях. Незважаючи на війну, «класичні» кишенькові крадіжки не зникли із практики крадіїв. І хоча в одних населених пунктах людей у зв'язку з евакуацією стало менше, а в інших (наприклад, м. Полтава), навпаки, більше, на злочинні практики крадіжок у громадських

місцях це не впливало. Більше того, у цьому контексті можна розглянути й крадіжки, що здійснювалися в укриттях та на евакуаційному транспорті у пасажирів. Такі крадіжки склали 12 % досліджених нами випадків;

5) крадіжки з руїн – не можна сказати, щоб це був зовсім новий вид крадіжок, оскільки в державі завжди існувало покинуте житло, об'єкти інфраструктури, промислові об'єкти і навіть цілі населені пункти, в яких архітектурні об'єкти згодом перетворювалися на руїни під впливом природніх факторів, де і жилися крадії. Однак першими фактами російської агресії стало саме нанесення ракетних ударів по території України. Внаслідок обстрілів було пошкоджено величезну кількість споруд, а також полегшено доступ до проникнення в них. За нашими підрахунками, розкрадання руїн склало 20 % від досліджених кримінальних проваджень.

За часом вчинення крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, за результатами нашого емпіричного дослідження, можна розподілити у такий спосіб: крадіжки, що вчиняються у вечірній час доби (з 16.00 до 21.00) є найбільш поширеними (58 %), крадіжки, що вчиняються зранку та вдень (з 07.00 до 16.00) на другому місці за поширенням (35 %) і, нарешті, крадіжки у нічний час, навіть незважаючи на те, що майже по всій державі запроваджено комендантську годину (з 21.00 до 07.00), склали 7 %.

Аналізуючи час вчинення розглядуваного виду крадіжок, необхідно зробити акцент ще й на такому специфічному часі доби, як повітряна тривога, адже сигнал про небезпеку ворожих обстрілів, що розуміється як необхідність знайти укриття, розглядається крадіями як додаткова можливість вчинити свої злочинні дії.

Пов'язаним із часом є ще один факт життя українців, що настає внаслідок ворожих обстрілів, – blackout, тобто системна аварія в енергосистемі, що супроводжується масовим неконтрольованим відключенням споживачів у всій країні або у конкретному регіоні [89].

Результати проведеного нами опитування правоохоронців підтвердили нашу гіпотезу про те, що blackout – чудова можливість для здійснення крадіжок. Зокрема, серед відповідей респондентів на запитання «Як Ви вважаєте, які саме крадіжки вчиняються під час blackout?» були такі: квартирні крадіжки та крадіжки з автомобілів (особливо у темний час доби, що не співпадає з комендантською годиною) [188, с. 232].

Під час розгляду крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, слід також звернути увагу на предмети вилученого майна. Загалом, відсилка до того, що крадіжка вчиняється під час воєнного або надзвичайного стану, стає в цьому випадку умовною. Емпіричне дослідження підтвердило, що на першому місці серед предмету злочину гроші, валютні цінності, коштовності, ювелірні вироби, побутова техніка, смартфони і т. п. Другу сходинку посідають товарно-матеріальні цінності, третю – продукти побутового призначення, їжа, предмети гуманітарної допомоги для громадян. Останнє місце – кольорові і рідкоземельні метали. До речі, у пошуках останніх крадії не бояться навіть відвідувати райони бойових дій (зокрема, у пошуках, наприклад, літєвих гільз від снарядів, що накопичуються на імпровізованих складах військових відходів, обрізаних внаслідок обстрілів проводів електропередачі тощо).

Розгляд крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану був би фрагментарним без хоча б спроби розглянути географію таких злочинів.

За часів незалежності неодноразово у літературі та публіцистиці згадувалося про те, що в Україні інколи складається враження про існування двох країн. До того ж, одна країна намагається вижити, друга живе в якомусь іншому вимірі, з відмінними пріоритетами, цінностями, іншою системою координат [239, с. 28]. І хоча наведені слова стосуються здебільшого майнового та пріоритетного розшарування нашого суспільства, в дні війни вони лише підтверджують свою актуальність. На жаль, частина нашої

держави лежить в руїнах, а населення залишилося без нічого, у той час як в іншій частині (навіть не держави, а одного й того ж населеного пункту) життя вирує в мирному руслі і створюється враження того, що нічого не відбувається.

Війна породила явище «зонування» злочинності, врахування якого є дуже важливим при аналізі як походження останньої під час воєнного стану, так і кількісно-якісних показників злочинності. Це «зонування» зумовлюється близькістю конкретних територій до лінії зіткнення з агресором. Виходячи з цього факту, для аналізу злочинності за тимчасові територіальні матриці доцільно брати:

- а) регіони, що перебувають під окупацією;
- б) регіони, що звільнені від окупації;
- в) регіони, що перебувають на лінії зіткнення або у безпосередній близькості до неї); прифронтові регіони (знаходяться на незначному віддаленні від лінії зіткнення);
- г) регіони, віддалені від лінії зіткнення [31, с. 421].

Усі наведені території у різній мірі стають місцем злочинних посягань криміналів. Окрему увагу в межах нашого дослідження хочеться приділити крадіжкам із руїн, зробивши спробу розглянути, які саме регіони найбільше потерпають від обстрілів.

Щоб скласти уявлення про хоча б приблизний розподіл на карті об'єктів (місць учинення) для потенційних крадіжок, звернемо увагу на розподіл пошкоджених від російських обстрілів об'єктів цивільної інфраструктури. Наприклад, з 24 лютого 2022 по 30 квітня 2023 ініціатива «Трибунал для Путіна» задокументувала 32 451 обстріл цивільних об'єктів та цивільного населення із різних видів озброєння, найбільше – в Харківській області: 7 800 [208]. Деталі наведеного дослідження можна побачити на карті (рис. 1).

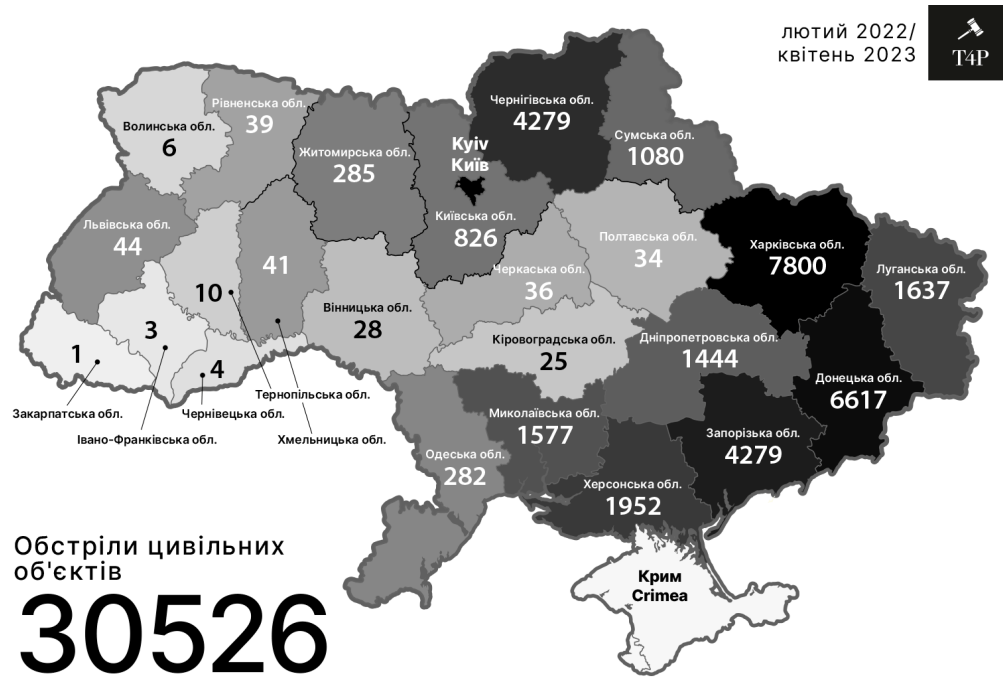

Рис 1. Обстріли цивільних об'єктів.

Автор інфографіки: Сергій Приткін [208]

Отже, найбільше постраждали від ворожих обстрілів об'єкти цивільної інфраструктури в м. Києві, Харківській, Чернігівській та Донецькій областях. На другому місці Луганська і Херсонська області.

Гіпотеза щодо прив'язки зруйнованих об'єктів цивільної інфраструктури до поширеності крадіжок (у першу чергу, «крадіжок з руїн») підтвердилася і результатами проведеного нами опитування правоохоронців. Зокрема, на запитання «Де, на Вашу думку, на території сучасної України найбільше розповсюджені крадіжки?» у відповідях респондентів можна виокремити таку «трійку» лідерів: м. Київ, Харківська, Херсонська області.

Наприкінці розгляду кількісно-якісних показників крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, зазначимо, що відповідна кримінологічна характеристика аналізованого феномену поки що вирізняється деякою схематичністю. Це пов'язано, зокрема, з тим, що у практиці статистичного обліку відповідних проявів ще немає окремого

підрахунку правопорушень, вчинених саме за цією обтяжуючою покарання обставиною. Це призводить до необхідності комбінування на емпіричному етапі дослідження статистичного виміру злочинних проявів, проведеного на основі даних офіційної статистики правоохоронних органів, допоміжними методиками, наприклад, врахування експертної думки та аналізу кількісно-якісних судової практики. В цьому полягає одна зі складнощів побудови кількісно-якісної моделі сучасної корисливої злочинності в цілому та крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, зокрема.

2.2 Латентність крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану

Статистична інформація будь-якого роду не може формуватися без похибок. Проте такі похибки бувають різні: від простої похибки репрезентативності при формуванні статистичної вибірки до викривлення отриманих даних через причини латентності певних явищ чи суспільних процесів.

Різниця між реальною й легальною злочинністю – це злочинність латентна. У цьому сенсі її (латентну злочинність) можна назвати нелегальною злочинністю [233, с. 45].

Дослідження латентної частини злочинності – вже довгий час окремий напрям кримінологічних розвідок. Роками вивчалися причини, умови латентизації суспільно небезпечних діянь, формувалися точки зору щодо поняття латентної злочинності, обраховувалися та аналізувалися наслідки її існування й обсяги, розроблялися методи і способи її подолання тощо.

Не заглиблюючись у вихор наукової дискусії щодо розуміння латентної злочинності, зазначимо, що при аналізі латентності крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, ми візьмемо за основу визначення латентної злочинності, надане А. А. Васильєвим. Засновуючись

на визначенні згаданого вченого, під латентною злочинністю ми розуміємо сукупність вчинених за окремий період кримінально караних діянь, які не мали наслідком кримінально-правових заходів реагування та впливу з боку компетентних органів, що здійснюють досудове слідство і притягнення винних осіб до відповідальності [63, с. 267-268].

Розгляд латентної частини є обов'язковим елементом дослідницького плану щодо будь-якого прояву злочинності. Адже латентність є важливим чинником її самодетермінації, так як злочинці, котрі уникнули викриття та кримінальної відповідальності, з одного боку, самим фактом безкарності стимулюються до протиправної поведінки, а з другого – через механізми соціально-психологічного ураження втягують нових осіб в орбіту злочинної діяльності [225, с. 821]. До того ж латентна злочинність оцінюється як суспільно небезпечне явище з переліком негативних її наслідків правового, фізичного, інформаційного, матеріального і морального характеру [77, с. 136]. Як справедливо зазначається у спеціальній літературі, в Україні, на відміну від багатьох зарубіжних країн, з'ясування рівня латентної злочинності на загальнодержавному рівні не здійснюється, тому висновки про її розміри можна робити лише за результатами вибірових кримінологічних досліджень [53, с. 184].

Світова кримінологія не виробила однозначного розуміння латентної злочинності, для позначення якої використовуються такі поняття, як «злочини, про які не було повідомлено поліції» («non-reported crimes»), «темний бік злочинності» («dark side of crime»), «темна цифра», «темне число», «сіра цифра» та ін. [1, с. 15; 53, с. 179; 7, с. 53; 181 та ін.]. Наявність «прихованої» або «неврахованої» частини злочинності є історично давньою, гострою і складною проблемою як для України, так і для інших країн світу. Їй присвячено численні соціально-правові й кримінологічні дослідження, що беруть свій початок ще з XIX століття [53, с. 178]. Необхідно підкреслити,

що як влучно висловився В. В. Голіна, й дотепер досягти тотального обліку злочинів і злочинців ще не вдалося жодній країні світу [77, с. 134-135].

У теорії кримінології виділяють:

1) природну латентність, за якої інформація про кримінально карані діяння не стала відомою компетентним органам (й, відповідно, не була відображена у кримінальній статистиці) та щодо яких не було вжито передбачених законом заходів реагування;

2) штучну латентність – сукупність кримінально караних діянь, відомості щодо яких надходили до правоохоронних органів, але при цьому подія злочину не реєструвалася, або її реєстрація відбувалася, проте правопорушення було не розкрито або не розкрито остаточно (через неправильну кваліфікацію, не встановлення особи правопорушника тощо);

3) суміжну (межову) латентність – сукупність кримінально караних діянь, які взагалі не усвідомлюються потерпілими як вчинені щодо них протиправні діяння [63, с. 267-268].

На думку правоохоронців, корислива злочинність, особливо крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, сьогодні представлені всьома трьома різновидами латентності.

Всі кримінально карані діяння мають свою класифікацію за ступенем латентизації. У кримінології є досить поширеним підхід щодо розподілу злочинів на злочини з мінімальним (латентність яких не перевищує 50 % від кількості зареєстрованих діянь), середнім (латентність яких вища, ніж 50 %, але вона менше загальної кількості зареєстрованих злочинів) та максимальним (латентність вища за кількість зареєстрованих діянь певного виду) рівнем латентності [181, с. 73].

Залежно від виду латентних злочинів для їх виявлення і виміру В. Ф. Оболенцев пропонує використовувати такі методи: статистичні (наприклад, побудова матричних статистичних моделей із використанням коефіцієнтів злочинної активності населення, порівняльний аналіз

статистичних показників тощо), соціологічні (опитування населення, анкетування, метод експертних оцінок, аналіз документів та ін.), логіко-математичні (зокрема, дослідження співвідношення між станом фактичної злочинності і розподілом злочинних діянь різних видів у структурі її «еталонної моделі», метод модульного аналізу і конструювання соціуму, розробка поправочних коефіцієнтів латентності окремих видів злочинів тощо) та економічні (наприклад, метод аналізу економічної інформації) [181, с. 20–35].

У літературі також існує поділ усіх методів та прийомів вимірювання рівня латентної злочинності на три основні групи: соціологічні, економіко-правові та методи контролю за статистичним обліком злочинів [233, с. 48].

Для аналізу латентності крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, ми скористалися таким соціологічним методом, як анкетування, обравши респондентами працівників Національної поліції України, що працюють у м. Києві, Полтавській та Харківській областях.

Отже, респонденти оцінили ступінь латентності розглядуваного виду крадіжок відносно кількості зареєстрованих кримінальних проваджень так:

1) найчисельніша група (58 % респондентів) визначила ступінь латентності крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, у 300 %;

2) середня за чисельністю група (29 % респондентів) відповіла, що ступінь латентності таких крадіжок можна визначити у 150 %;

3) найменша за чисельністю група (13 % респондентів) оцінила ступінь латентності крадіжок, що розглядаються, у 90 %.

Таким чином, ґрунтуючись на результатах проведеного нами анкетування працівників правоохоронних органів та запропонованій у кримінологічній науці класифікації латентних злочинів, про яку ми згадували вище, крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, належать до діянь з максимальним рівнем латентності. Цей факт

підтверджується й словами крадіїв. Так, крадій К., з яким довелося поспілкуватися під час проведення цього дослідження, розповів (звісно ж, на умовах анонімності), що далеко не про всі його квартирні крадіжки свого часу стало відомо правоохоронним органам. На його думку, це пов'язано з тим, що «в деяких квартирах брати було нічого», а тому потерпілі і не поспішали заявляти у поліцію. «У теперішній час, – робить висновок крадій, – і поготів ніякої «реакції» скоріше за все і не буде»¹.

Існуванню будь-якого явища, у тому числі й латентної злочинності, сприяє комплекс причин – сукупність обставин соціального, правового, особистого та іншого характеру [цит. за 122, с. 58]. Такі обставини можуть бути пов'язані з:

- 1) діями злочинців;
- 2) діяльністю правоохоронців;
- 3) діяльністю інших осіб, обізнаних про вчинені злочини [181, с. 37].

Серед головних причин існування явища латентності крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, респонденти проведеного нами анкетування працівників Національної поліції зазначили:

- 1) причини, пов'язані з діями самих злочинців:

- мотивація злочинця на приховування наслідків вчинення крадіжки шляхом застосування різних способів, засобів чи знарядь (знищення знаряддя злочину, слідів відбитків пальців, зміна зовнішнього вигляду викраденого і т.п.);

- специфіка окремих видів крадіжок, що за способом учинення передбачають підвищену прихованість, що утруднює їх виявлення (наприклад, крадіжка в особливо великих розмірах);

- 2) причини, пов'язані з діяльністю державних і правоохоронних органів України:

¹ Фрагмент бесіди із крадієм К. (Харків, червень 2023 р.)

- сприяння збереженню працівниками правоохоронних органів явища штучної латентності;

- нестача кадрів правоохоронних органів, їх непрофесійність, недостатнє матеріальне забезпечення правоохоронної діяльності;

- перенавантаження на правоохоронні органи та нераціональний розподіл кадрів, пов'язані з додатковим залученням працівників правоохоронних органів до підтримки правопорядку, зокрема, під час екстреної евакуації населення чи усунення наслідків ворожих обстрілів / стихійного лиха і т.п.;

- брак ефективної комунікації між і правоохоронними органами або між різними структурами цих органів;

3) причини, пов'язані з діяльністю третіх осіб, які обізнані про факт учинення злочину:

- неповідомлення з різних причин про факт злочину потерпілими чи свідками.

В умовах воєнного або надзвичайного стану виникають ще й додаткові, окрім перелічених, причини латентності крадіжок, такі як: замінування території, на якій було вчинено крадіжку; перебування території в окупації (під час якої, наприклад, у помешканні потерпілого проживали окупаційні війська); неможливість зафіксувати злочин у зв'язку з пошкодженням енергопостачання (зовнішній фактор, що сприяє приховуванню крадіжок) та ін.

На завершення розгляду зовнішніх проявів крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, наведемо думку М. І. Фіалки, який стверджував про неповноту вивчення, що засновується лише на вивченні зовнішніх проявів злочинності та необхідності фокусування уваги на ній як на явищі, тобто на її зовнішніх проявах. Останні не є ідентичними сутності об'єкта пізнання, представлений у його феномені [233, с. 32]. Відображення сутності злочинності диктує необхідність розглядати її саме як

соціальний феномен, а не як явище [233, с. 32]. Отже, для змістовного розгляду крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, слід перейти до розгляду особи злочинця, що їх вчиняє, а також їх детермінації таких діянь, чому і присвячено наступний розділ дисертації.

Висновки до розділу 2

На підставі ґрунтовного аналізу кількісно-якісних параметрів вкрадіжок, що вчиняються в Україні в умовах тривання воєнного стану, як-от: рівня, динаміки, структури і географії, а так само проблематики латентності зазначених діянь можемо дійти таких висновків:

1. В умовах законодавчих змін, нещодавно внесених до ч. 4 ст. 185 КК України, для чіткої кримінально-правової оцінки вчиненої крадіжки під час тривання в Україні воєнного стану та з метою розробки науково обґрунтованих заходів боротьби зі корисливою злочинністю як такою виникає необхідність в отриманні повного уявлення про дійсний стан цього явища, що потребує, по-перше, ґрунтовного аналізу відомостей, якими характеризується рівень, структура, динаміка, географія та латентність кримінально караних посягань на відносини власності, а, по-друге, генерації знання про осіб, які їх вчиняють.

2. Кримінологічний аналіз крадіжок, вчинених в умовах воєнного або надзвичайного стану в Україні, з метою створення відповідної характеристики цих правопорушень є дещо ускладненим. Подібне ускладнення створюється через низку обставин, як-от: 1) темпоральні обмеження аналізу; 2) неповнота календарного періоду спостереження для співставлення даних із попередніми / наступними роками; 3) складність у формуванні статистичної вибірки через притягнення до кримінальної відповідальності за крадіжку за ч. 4 ст. 185 КК України так само й осіб, що вчинили крадіжки у великих розмірах (до 24 лютого 2022 р.).

3. Відповідно до статистичної інформації Офісу Генерального прокурора, у 2022 р. в Україні обліковано на 12,8 % кримінальних правопорушень більше, ніж у 2021 р. При цьому зростання особливо тяжких злочинів у 2022 р. дорівнюється 871,8 %, тяжких – 12,2 %. У свою чергу, протягом 2022 р. за ч. 4 ст. 185 КК України засуджено 4 329 осіб проти 22 осіб у 2021 р. Таким чином, у 2022 р. спостерігається різке збільшення кількості засуджених саме у зв'язку зі змінами, внесеними до ч. 4 ст. 185 КК України. Що стосується структури корисливої злочинності, то у 2022 р. сегмент злочинів, передбачених ст. 185 КК України (серед яких і крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану), збільшилася на 5,5 %. Водночас війна породила явище «зонування» злочинності, що зумовлюється близькістю конкретних територій до лінії зіткнення з агресором. Виходячи з цього факту, для аналізу корисливої злочинності доцільно виділяти: а) окуповані регіони України; б) звільнені від окупації регіони; в) регіони біля лінії бойового зіткнення, або прифронтові регіони; г) віддалені від лінії зіткнення регіони України. Географія крадіжок зі зруйнованих будівель представлена головним чином трьома областями – Харківською, Херсонською та м. Києвом.

4. За місцем злочинного посягання у процесі дослідження виділено: 1) крадіжки із проникненням до житла (приватні будинки, квартири, дачі та ін). Питома вага цих крадіжок складає 35 %; 2) крадіжки на об'єктах торгівлі (магазинах, супермаркетах, складах різних товарів, ринках тощо). Цей вид крадіжок, за результатами емпіричного дослідження, склав 15 %; 3) крадіжки із транспортних засобів (18 % від усіх досліджених випадків); 4) крадіжки у громадських місцях. Частка цих крадіжок склала 12 %; 5) крадіжки з руїн. За даними проведеного дослідження, розкрадання з руїн склало приблизно 20 % від досліджених випадків вчинення крадіжок). кримінальних проваджень.

5. За часом вчинення крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, розподілено у такий спосіб: 1) крадіжки, що вчиняються у вечірній час доби (з 16.00 до 21.00). Їх питва вага складає 58 %; 2) крадіжки, що вчиняються зранку та вдень (з 07.00 до 16.00). Їх частка – 35 %; 3) крадіжки, що вчиняються у нічний час (з 21.00 до 07.00), навіть незважаючи на запровадження майже в усій державі комендантської години (7 %). Крім того, за часом вчинення доцільно виділити крадіжки, що вчиняються під час повітряної тривоги, та крадіжки, які мають місце в умовах тривання blackout.

6. Серед предметів злочинного інтересу у крадіїв превалюють гроші, валюта, ювелірні вироби, побутова техніка, смартфони, продукти побутового призначення, їжа тощо (предмети, так би мовити, традиційного злочинного інтересу). Так само почастишали крадіжки кольорових і рідкоземельних металів, включаючи й літєві гільзи від снарядів, що накопичуються на імпровізованих складах військових відходів, а так само пошкоджені внаслідок обстрілів проводи електропередачі (предмети злочинного інтересу, пов'язані з війною).

7. Розгляд латентної частини є обов'язковим елементом дослідницького плану щодо будь-якого прояву злочинності. З позиції експертної думки співробітників Національної поліції корислива злочинність в Україні, особливо крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, представлені всіма трьома різновидами латентності (природна, штучна та суміжна), що залежить від діянь самих злочинців, діяльності правоохоронних органів та інших осіб, що обізнані про вчинення крадіжки. При цьому вони відмітили про максимальний рівень латентності аналізованого виду крадіжок.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ-КРАДІЯ ТА ДЕТЕРМІНАЦІЯ КРАДІЖОК, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

3.1 Кримінологічні риси особи злочинця-крадія

Дослідження особи злочинця – одне із основоположних поштовхів формування кримінологічної думки. Історично кримінологія формувалася як наука про злочинність, кримінальне посягання, на основі пошуку відповіді на запитання: «Чому саме людина вчиняє злочин?» Осмислення злочинної поведінки і проектування можливостей впливу на соціум із метою убезпечення його від кримінально-караних посягань століттями здійснювалося філософами, психологами, соціологами, юристами, а із виокремленням кримінології як окремої галузі науки – кримінологами.

Особа злочинця уявляє собою своєрідний і на теперішній час не до кінця вивчений блок кримінологічних знань, що здатен розширити розуміння науковцями витоків злочинного та причин злочинної поведінки [127, с. 64]. Таке знання формується дослідником за допомогою аналізу цілого комплексу кримінологічно значущих ознак особи правопорушника.

Особливістю вивчення особи злочинця є те, що здійснюється воно у переважній більшості випадків відсторонено, без особистого (безпосереднього) контакту. Традиційно кримінологічний аналіз (у широкому розумінні), як і будь-який інший вид пізнавальної діяльності, в межах наукової раціональності становив і становить явище об'єктивоване, тобто таке, що чітко і цілком виправдано позиціонується як робота з об'єктами, які за визначенням є зовнішніми по відношенню до суб'єкта (дослідника, аналітика) і до нього, за великим рахунком, не мають жодного стосунку. Відстороненість, дистанційованість дослідника від об'єкта

пізнання має, як обґрунтовано заведено вважати, забезпечити відносну об'єктивність пізнання, неупередженість суджень [153, с. 239].

Із метою більш глибокої характеристики людини, що вчиняє кримінально-протиправне діяння, доцільним є також вивчення, як зазначає А. А. Васильєв, і періоду часу, протягом якого особу визнають злочинцем, тобто часовий проміжок із моменту вчинення злочину (в разі констатації винності особи судом) і до відбуття основного й додаткового покарання, включно з періодом перебування у стані судимості (після перебігу строку судимості, або у випадку її дострокового зняття особа буде вважатися такою, що не має судимості – не є злочинцем) [62, с. 80-81]. За цей період часу «злочинні» риси особи загострюються, що дає можливість для їх вивчення. Саме тому головними джерелами інформації про особу злочинця є матеріали судової практики, матеріали кримінально-виконавчого провадження, результати роботи психологів із засудженими (їх анкетування, тестування тощо).

Щодо розуміння поняття «особа злочинця» у кримінологічній науці існує тривала і палка дискусія. У межах її дослідження розглянемо кілька, на нашу думку, найбільш значущих точок зору.

Розпочнемо з того, що в кримінології виокремлюють різні рівні теоретичного узагальнення вивчення особи кримінального правопорушника. Так, І. М. Даньшин зазначав, що особа, яка вчиняє злочин, це «особа злочинця» яку необхідно розглядати як:

- а) особу індивіду, котрий вчинив конкретний злочин;
- б) особу окремих категорій (видів) злочинців (наприклад, убивць, крадіїв, шахраїв та ін.);
- в) особу злочинця взагалі [92, с. 84].

А. Ф. Зелінський та Л. П. Оніка розуміли під поняттям «особа злочинця» сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик, тією чи іншою мірою властивих особам, що винні у

злочинній діяльності певного виду [155, с. 9]. Поряд із цим підкреслювалося, що про особу злочинця можна говорити лише стосовно людини, яка є винною у злочинній діяльності, тобто таку, що вчинила систему умисних дій, передбачених кримінальним законом і спрямованих на реалізацію загального для них мотиву [114, с. 55]. В інших випадках це особи, які вчинили злочин [114, с. 55].

Подібну точку зору висловила В. С. Батиргарєєва, яка запропонувала під особою злочинця розуміти особливий соціальний тип людини, яка характеризується підвищеною для оточуючих, цілком усвідомленою конкретною особою суспільною небезпечністю, що пов'язана з учиненням умисного злочину і збереженням цієї властивості в майбутньому внаслідок злочинного способу мислення, відчуття міцного зв'язку із соціумом злочинців і бажання підтримувати злочинні ідеї, традиції, ремесло тощо [43, с. 239].

Отже, особу злочинця можна визначити як свого роду ідеальну модель, абстракцію, створену на підставі дослідження суб'єктів злочинів, метою якої є виявлення таких негативних особливостей індивідуумів, за якими з високою часткою ймовірності можна у майбутньому передбачити злочинну поведінку інших осіб або повторне вчинення злочину тими, хто мав попередній кримінальний досвід [144, с. 87]. Тому для аналізу особи злочинця необхідно дослідити не величезну кількість ознак і характеристик, якими наділена кожна людина, а лише певний кримінологічно значущий набір її рис і якостей. З приводу цього В. І. Борисов, зазначаючи щодо обсягу параметрів вивчення особи злочинця, влучно вказав, що більш ширше коло соціально значущих якостей особи, яка вчинила злочин, утворює поняття «особа злочинця» порівняно з обмеженим переліком рис злочинця, які мають значення для складу злочину [54, с. 472].

Ознаки злочинця, про які говориться, утворюють собою масив характеристик, які під час кримінологічного дослідження особи злочинця, об'єднують у такі змістовні блоки:

1) соціально-демографічні ознаки (вік, стать, умови виховання, освітній рівень, професія, рід занять, матеріальна забезпеченість, соціально-корисна діяльність, положення у суспільстві та ін.);

2) психологічні ознаки (мотиваційна сфера, самосвідомість, тип нервової системи, темперамент, неврологічні розлади, агресивність, слабкий самоконтроль, воля, уміння аналізувати ситуацію з метою прийняття правильних рішень тощо);

3) кримінально-правові ознаки (наявність судимості, злочинний досвід, рівень правової освіченості, інтенсивність злочинної діяльності, місце в злочинній групі, поведінка при відбутті покарання тощо);

4) моральні ознаки (соціальні, етичні й естетичні настанови, інтелект, світогляд, самооцінка, ціннісна орієнтація, інтереси, потреби, ідеали, звички, схильності, правосвідомість та ін.) [51, с. 88–89].

5) фізичні (психічні) ознаки та властивості [78, с. 97; 43, с. 243].

Із метою змістовного наповнення запропонованих блоків ознак особи злочинця, що вчиняє крадіжки в умовах воєнного або надзвичайного стану, визначимо джерела інформації. Ними в нашому випадку є: дані емпіричного дослідження (узагальнення матеріалів кримінальних проваджень), судова статистика Державної судової адміністрації України, результати анкетування працівників Національної поліції України.

Отже, перейдемо до етапу створення кримінологічного портрету злочинця, що вчиняє крадіжки в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Соціально-демографічні ознаки (характеристика). Значення цього блоку ознак для надання кримінологічної характеристики точно описав Б. М. Головкін. Він зазначив, що соціально-демографічна характеристика по суті є тією визначальною рамкою, що задає контури морально-

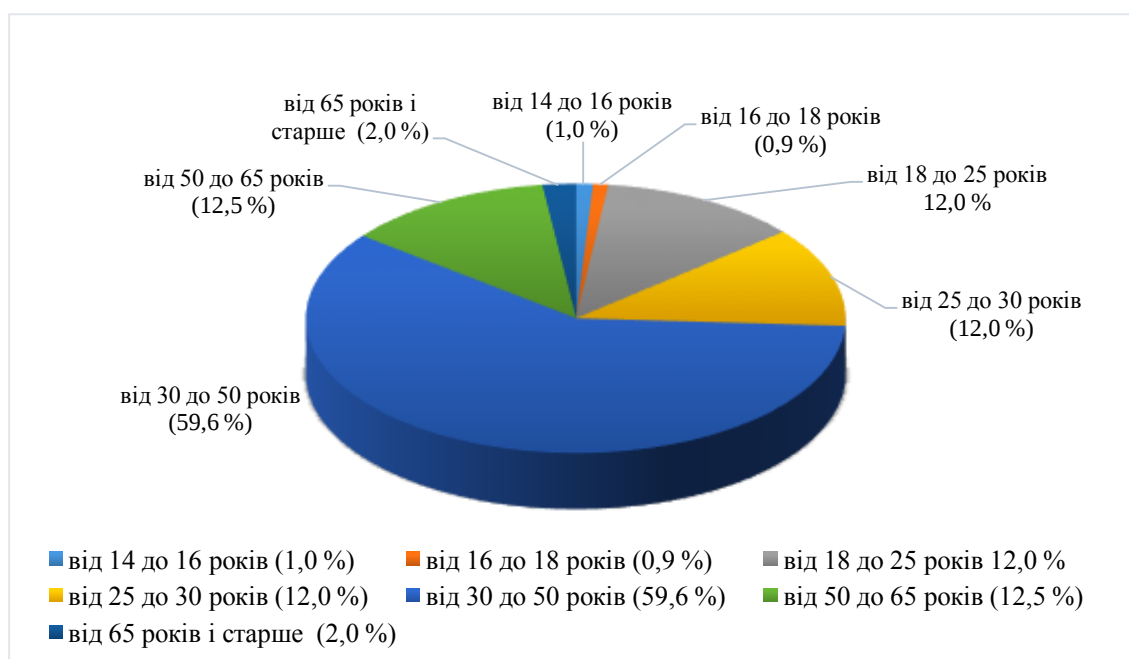
психологічного образу [86, с. 120] людини. Однак підкреслимо, що сама по собі інформація про соціально-демографічні ознаки людини, якщо вона досліджується відносно конкретної особи, не має значення для кримінологів. Як зазначає А. В. Калініна, зовсім іншого значення набуває аналіз узагальнення такої інформації та її статистичної обробки, що і дає можливість описати узагальнюючий портрет особи злочинця [122, с. 70-71].

Розподіл за статтю. Серед засуджених за ч. 4 ст. 185 КК України переважають чоловіки. Жінки складають 16,7 % від загальної кількості осіб, засуджених за цією частиною ст. 185 КК України [113]. Такий статевий розподіл можна вважати навіть типовим для української злочинності, оскільки на жінок у структурі кримінальної протиправності в Україні в середньому припадає частка від 10 до 20 %, залежно від виду кримінального правопорушення. Наприклад, у 2022 р. у загальній структурі засуджених на жінок припала частка в 10,8 % [113].

Вік злочинця. засуджені за ч. 4 ст. 185 КК України за віком розподілилися таким чином (діаграма 1):

Діаграма 1

Вік злочинця-крадія¹

¹ Примітка. Діаграму підготовано на основі даних судової статистики Державної судової адміністрації України «Звіт про склад засуджених за 2022 рік» (форма № 7) [113].

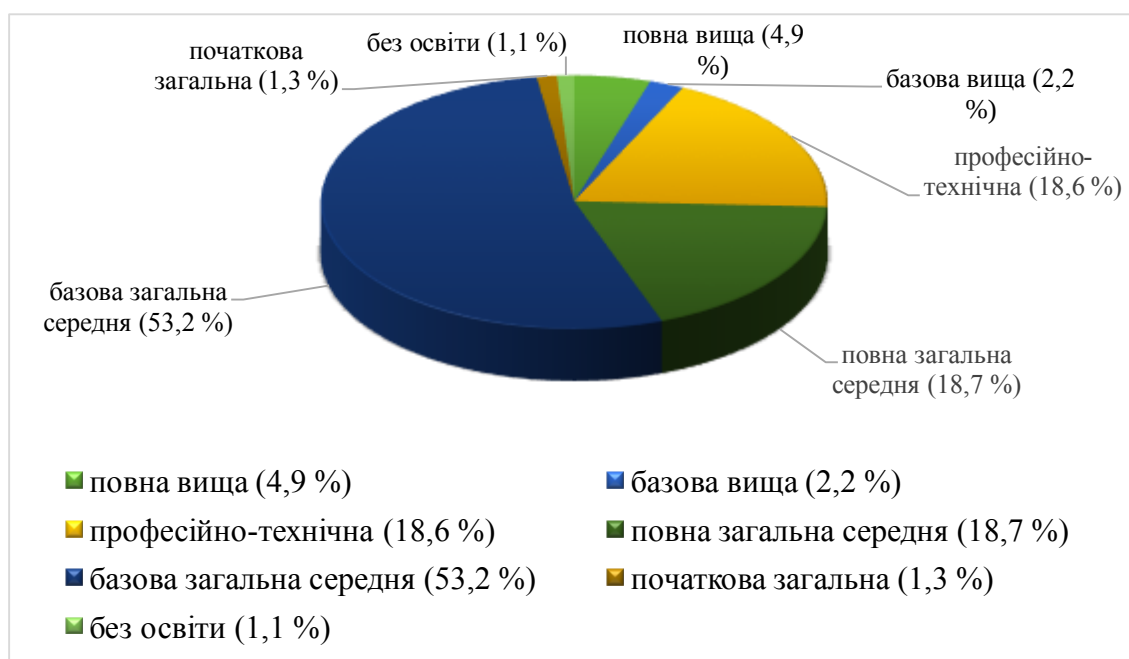
Отже, найчисельнішою групою засуджених за вчинення крадіжок в умовах воєнного або надзвичайного стану є особи віком від 30 до 50 років, а найменшу – від 16 до 18 років. Сегмент злочинності неповнолітніх складає 1,0 %.

Освіта на момент вчинення злочину. Розглядаючи склад засуджених за ч. 4 ст. 185 КК України за рівнем освіти, зазначимо, що не зважаючи на те, що кримінологи не фіксують прямої кореляції між рівнем освіти і протиправною поведінкою людини, освіта все ж визначається як вагомий чинник впливу на рівень інтелекту, правосвідомості, формування світогляду, що, в свою чергу, впливають на здатність особи контролювати свої вчинки [183, с. 135], у тому числі й адаптуватися до навколишнього середовища [122, с. 76].

Розподіл засуджених за ч. 4 ст. 185 КК України відбувся таким чином (діаграма 2):

Діаграма 2

Рівень освіти осіб, що вчиняють крадіжки в умовах воєнного або надзвичайного стану¹

¹ Примітка. Діаграму підготовано на основі даних судової статистики Державної судової адміністрації України «Звіт про склад засуджених за 2022 рік» (форма № 7) [113].

Таким чином, переважна кількість засуджених за крадіжки, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану, мають базову середню освіту. Кожний п'ятий – професійно-технічну або повну загальну середню. Найменша частка припадає на осіб із початковою загальною освітою або без освіти.

Рід занять на момент вчинення злочину. Відповідно до даних судової статистики, на момент вчинення злочину за ч. 4 ст. 185 КК України кримінальні правопорушники мали такий рід занять:

- робітники – 5,6 %;
 - інші службовці – 0,2 %;
 - військовослужбовці – 0,5 %;
 - лікарі, фармацевти – 0,1 %;
 - вчителі, викладачі – 0,1 %;
 - приватні підприємці – 0,3 %;
 - працівники господарських товариств – 0,2 %;
 - учні – 0,8 %;
 - студенти – 0,7 %;
 - інші заняття – 5,6 %
 - пенсіонери, у т.ч. інваліди – 3,4 %;
 - безробітні – 1,3 %;
 - працездатні, які не працювали і не навчалися – 80,9 %;
 - неповнолітні до 16 років, які не працювали і не навчалися – 0,1 %;
 - утримувалися в установі виконання покарань, під вартою – 0,2 %
- [113].

Отже, основна маса засуджених за крадіжки, вчинені під час воєнного стану, – це працездатні особи, які і не працювали, і не навчалися. Така тенденція є превалюючою не лише у цій категорії крадіжок та серед

засуджених за корисливі злочини, а й серед загальної маси засуджених взагалі.

Громадянство. Розглядаючи ознаку громадянства у засуджених за вчинення крадіжок в умовах воєнного стану, зазначимо, що 99,2 % засуджених за такі злочини – громадяни України; 0,7 % – громадяни іншої держави, 0,1 % – особи без громадянства [113].

Сімейний стан осіб, що вчинили крадіжки в умовах воєнного стану за результатами нашого емпіричного дослідження є таким: одружений/заміжня – 35,0 %; неодружений/незаміжня – 29,0 %; розлучений – 4,0 %; фактичні шлюбні відносини – 28 %; вдівець/вдова – 1,5 %; не зазначено – 2,5 %.

Кримінально-правові риси. Ці ознаки характеризують як форми дозлочинної поведінки, так і форми, що знаходять свій безпосередній прояв у вчиненому злочині [62, с. 83].

Головною кримінально-правовою характеристикою особи є *наявність* у неї на момент учинення злочину *не знятої / непогашеної судимості*. Судимість особи – це її правовий стан, створений реалізацією кримінальної відповідальності, що виникає внаслідок засудження винної особи обвинувальним вироком суду за вчинений нею злочин до покарання, який виступає підставою для державного осуду і застосування до неї передбачених законом протягом певного, встановленого КК, часу обмежень та втрат і відіграє роль сприяючого засобу досягнення і закріплення цілей покарання [79, с. 22].

Серед засуджених за ч. 4 ст. 185 КК України 19,7 % осіб на момент вчинення злочину мали не зняту або непогашену судимість [113].

Мотив та мета учинення злочину як складова кримінологічної характеристики особи злочинця допомагає досліднику скласти уявлення про її внутрішні спонукання до вчинення злочину [122, с. 89]. Крадіжка – однозначно корисливий злочин, навіть якщо він вчиняється у скрутній для

злочинця життєвій ситуації. Детальніше корисливу мотивацію ми розглянемо у підрозділі 3.2 дисертації.

Іншою кримінально-правовою ознакою, що характеризує особу злочинця-крадія, є *вчинення ним злочину у співучасті*. Аналізуючи цю ознаку засуджених за ч. 4 ст. 185 КК України, зазначимо, що 8,9 % засуджених осіб вчинили злочин у співучасті. Вчинення злочину у складі організованої групи чи злочинної організації не властиве для таких злочинців. Згідно із судовою статистикою такі особи вчиняють злочин у складі групи осіб [113].

За результатами нашого емпіричного дослідження виявлено, що крадіжки в умовах воєнного стану вчинялися як за наявності простої співучасті, де всі виконують однорідні ролі і фактично виступають співвиконавцями, так і за наявності складної – для якої властивий більш складний характер що виявляється через розподіл виконуваних ролей, де наявний організатор, пособник, виконавець чи інше поєднання виконуваних функцій.

Стосунки між співучасниками також були різними: це могли бути і родичі, і товариші, і незнайомі раніше один одному особи.

Момент виникнення наміру на вчинення злочину. Всі крадіжки, вчинені в умовах воєнного стану, вчинялися з прямим умислом. Стосовно моменту виникнення самого наміру на вчинення злочину необхідно вказати, що за результатами нашого емпіричного дослідження у 83,5 % випадків намір на вчинення злочину був заздалегідь обміркованим, що проявлялося у ґрунтовній підготовці винного до його вчинення.

Тривалість злочинної діяльності. Результати проведеного нами емпіричного дослідження свідчать про те, що 59,0 % осіб засуджували за вчинення одного епізоду крадіжки, за два епізоди – 30,0 %. За три і більше епізодів було засуджено 11,0 % осіб.

Стан винного в момент учинення злочину. За матеріалами кримінальних проваджень всі притягнені до кримінальної відповідальності особи на момент вчинення злочину були осудними.

У стані алкогольного сп'яніння злочин вчиняло 4,2 % засуджених за ч. 4 ст. 185 КК України, наркотичного – 1 особа (за даними Державної судової адміністрації) [113].

Морально-психологічні ознаки. Такі ознаки характеризують світогляд, погляди, переконання, установки, ціннісні орієнтації людини та ін. У літературі до морально-психологічних ознак особи також відносять психічні стани і процеси перебігу власного соціального досвіду, потреби, інтереси, установки, світогляд, рівень духовного розвитку та мотиваційну сферу [142, с. 89].

Цей блок ознак є найважчим для дослідження. По-перше, кожний індивід володіє лише йому притаманним внутрішнім світом. Такі властивості людини як моральність, вихованість, правосвідомість, правова культура тощо не завжди яскраво виражені. Їх дослідження здійснюється, переважно, за допомогою соціологічних та психологічних методів. По-друге, за умови того, що головними елементами емпіричної бази нашого дослідження стали статистичні звіти та матеріали кримінальних проваджень, зазначимо, що уявлення про морально-психологічні ознаки крадіїв, що вчиняють злочин в умовах воєнного стану дуже фрагментарні.

Розглядаючи цей блок характеристик особи злочинця, зазначимо, що воєнний стан – серйозне психологічне випробування для будь-якої людини. Проте в таких умовах деякі (зокрема ті, для кого користь – головний рушій їх поведінки) особи, навпаки, розглядають воєнний стан як додатковий зиск для їх протиправної діяльності. Ми погоджуємося із твердженням у літературі про те, що сучасником необхідно ставати за допомогою психологічних процесів [153, с. 128]. Особа може сприймати воєнний стан по-різному: перейматися ідеєю національної єдності, опору ворогу, навіть допомоги

ближньому. Однак це не є стоп-фактором для її злочинної діяльності. Наприклад, крадій П., скориставшись тим, що мішанці прилеглих до зруйнованої російською ракетою споруди будинків були зайняті наданням допомоги потерпілим і що будинки у районі були знеструмлені, проник до підсобного приміщення під'їзду, з якого викрав акумулятор від автомобіля і дитячий велосипед. Проте злодій був затриманий на місці вчинення злочину¹.

Таке сприйняття є проявом подвійності сучасного життя українців. З приводу цього згадуються поняття культури та цінностей особи.

Культура завжди сприймалася як деякий антипод, урівноважувач та обмежувач у людині й суспільстві проявів біологічної природи. Але рівновага досягається далеко не завжди, а особливо в ті періоди, коли сама культура і мораль стають предметом дискусії, коли відбувається розмивання ціннісної системи координат і формується подвійне, потрійне тощо квазіетичне поле соціальних практик [153, с. 142].

Із приводу цінностей осіб, що вчиняють крадіжки в умовах воєнного або надзвичайного стану, вважаємо за доцільне навести роздуми С. І. Нежурбиди. Так, запропоноване ним універсальне визначення злочину як акту найнебезпечнішого виду негативної поведінки людини, відображеного в нормах права (вираженні панівної системи цінностей суспільства), та який посягає на об'єкти, що становлять позитивну цінність у суспільстві [172, с. 420]. Для людини, яка вчиняє злочин, цей акт є позитивною цінністю і на момент його реалізації така цінність для неї найвища. В такому випадку спостерігається неузгодженість ціннісно-нормативної орієнтації злочинця з ціннісно-нормативною орієнтацією суспільства, яка є результатом набуття злочином як актом поведінки позитивної цінності для людини [172, с. 420].

Досліджуючи особу злочинця, який вчиняє крадіжку в умовах воєнного або надзвичайного стану, ми відмовилися від розроблення їх власної

¹ Із власного досвіду автора (Харків, грудень 2023 р.)

класифікації або типології. Основною причиною такої наукової позиції стало те, що, по-перше, такий злочинець – яскравий представник корисливого типу злочинця, тобто займає свою «нішу» у вже існуючому науково розробленому поділі злочинців. По-друге, ми не вбачаємо практичного значення у розробленні такої класифікації чи типології, оскільки головна спрямованість запобігання таким злочинам – ситуативна.

3.2 Особливості детермінації крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану

Проблема походження протиправної поведінки людини, без сумніву, належить до найскладніших блоків кримінологічної науки, який і дотепер не знайшов однозначного розуміння, породжуючи чимало гіпотез й теорій. Недаремно в Концепції розвитку кримінологічної науки в Україні на початку XXI ст. підкреслюється, що до основних проблем української кримінології належить підняття на значно вищий якісний рівень наукової розробки проблем причин і умов злочинності та злочинної поведінки [120, с. 22].

Разом із тим будь-яке ґрунтовне дослідження у кримінології завжди містить аналіз детермінації злочинних проявів, адже від повноти й точності установлення коренів злочинної поведінки особи залежить досягнення основної цілі кримінологічної науки, що полягає принаймні у скороченні правопорушень до контрольованого суспільством рівня. Тут доречно буде навести думку Т. В. Корнякової, яка зазначає, що проблема детермінації злочинності визнана центральною в теорії кримінології, оскільки від її розуміння та розв'язання залежить досягнення головної мети кримінології – надання наукового обґрунтування рекомендацій щодо запобігання злочинності [133, с. 249].

Справедливим є й твердження Т. І. Усатової, про те, що завдання аналізу й розкриття механізму породження протиправної поведінки з боку окремих членів суспільства поряд із двома іншими (виміром і установленням

істинних параметрів поширення певних негативних явищ та створенням системи ефективного запобігання останнім) складає сутність сучасної науки кримінології як такої та визначає її призначення у соціумі загалом [231, с. 141-142].

У практичній площині зазначена проблема дедалі стає все більш актуальною, оскільки, припустимо, в українському суспільстві, окрім відомих негативних процесів, що мають те чи інше пояснюване значення у походженні й існуванні злочинності та перебувають під постійним кримінологічним моніторингом, з'явилася або загострилася ціла низка інших процесів. Ці чинники мають колосальний вплив як на криміногенну обстановку в цілому, так і на стан корисливої злочинності, зокрема. Важним є й те, що ці нові для українського буття негативні процеси, про які говоритиметься нижче, у свою чергу, виявилися наслідком або супутнім явищем головної події сьогодення, а отже, й найпотужнішої детермінанти – збройної агресії РФ проти України. Зазначена подія, додавши імпульсу новим кримінологічним розвідкам щодо будь-якого виду злочинних проявів, стимулює кримінологів до ретельного опрацювання питання детермінації корисливих діянь, оскільки відомо, що ситуація хаосу в суспільстві, якою супроводжується будь-яка війна, створює ще більше умов для вчинення правопорушень корисливої і корисливо-насильницької спрямованості.

Розмірковуючи над процесами зумовлювання злочинності з огляду на широке різноманіття теорій походження останньої, слід визнати, що в науці в умовах плюралізму великої кількості дослідницьких парадигм й досі не визначено пріоритетного методологічного підходу навіть до постановки цього питання, не кажучи вже про універсальне пояснення детермінації суспільних явищ і процесів [47, с. 141]. До того ж неоднозначність методологічних засад у розв'язанні цієї проблеми так само проявляється й у відсутності єдиної термінології.

У такій ситуації, намагаючись обрати відповідний інструментарій для розкриття сутності злочинності, а отже, встановлення джерел її походження й відтворення, слід дотримуватися принципу об'єктивності й повноти відбиття соціального середовища, що є матрицею для певного негативного явища, якими, власне, й є злочинні прояви. У цьому плані, на наш погляд, найпотужнішим пояснюючим потенціалом володіє концепція соціального детермінізму. Ця концепція, базуючись на конкретизації та застосуванні закону причинності для пояснення явищ і процесів, що відбуваються в суспільстві [144, с. 30], на нашу думку, намагається репрезентувати кримінальне буття як закономірний наслідок дії достатньо структурованої системи всезагальних зв'язків і залежностей між різноманітними явищами, процесами, подіями, що відбуваються в суспільстві і що мають шкідливий для конкретного соціуму характер. Крім того, знання про зв'язки злочинності з іншими суспільними явищами дає можливість спрогнозувати її майбутній стан, а значить, завчасно виділяти і раціонально використовувати людські і матеріальні ресурси для боротьби з нею.

За такого підходу вірогідність пізнання природи злочинності як такої та її джерел є набагато вищою, хоча справедливості заради слід згадати, що положення детермінізму неоднаково розуміються у теорії науки. Це потребує від науковця кожного разу під час проведення кримінологічного дослідження обґрунтовувати логіку наукового пошуку особливостей детермінації з урахуванням специфіки об'єкта, що вивчається, а так само того факту, що дуже часто суспільство виявляється невідповідним до нових викликів криміногенного характеру.

Як відмічається у спеціальній літературі, загально-філософське розуміння детермінізму відбиває залежність речей (властивостей речей і відносин між ними, подій, процесів, станів) у їх існуванні та їх зміни від будь-яких факторів, якими також можуть виступати інші речі (події, процеси тощо) [22, с. 31-34]. У свою чергу, соціальний детермінізм, концепція якого

ґрунтується на філософських передумовах, пояснює особливості детермінації у соціальній сфері виходячи з того, що для соціуму, повторимося, є притаманною певна структурність універсальних зв'язків, залежностей і відношень між різноманітними явищами, процесами, подіями, що мають місце в цьому соціумі, і складаються в єдину систему. На наш погляд, із практичної точки зору положення соціального детермінізму у ході пізнання покликані реалізувати три головні функції, як-от: 1) пояснити соціальні процеси, встановлюючи як їх очевидний, так і прихований зміст; 2) спрогнозувати подальший розвиток соціальних процесів, що досліджуються, засновуючись на знаннях про можливі кримінологічні сценарії розвитку криміногенної ситуації [228]; 3) сформувати механізм впливу на соціальні процеси з метою нейтралізації або послаблення в них негативних чинників, що викликають злочинні прояви у часі теперішньому.

Відомо, що соціальний детермінізм як теоретичний принцип пояснення, а згодом і як домінуюча концепція опису соціальної картини світу сформувався у зв'язку із перенесенням до системи соціального пізнання методологічних принципів природознавства. Тому і не дивно, що спочатку соціальні процеси осмислювалися подібно до лінійних процесів, що існують у механіці. Проте в соціальному пізнанні сучасності такий підхід використовується рідко. Характер сучасного соціального пізнання все більше визначається положеннями соціального детермінізму нелінійних процесів, що, до речі, дозволяє достатньо повно розкрити евристичні й прогностичні можливості концепції соціального детермінізму.

Операційним поняттям концепції соціального детермінізму (як впливає із самої назви цієї концепції), є поняття «детермінанта». Однак в юридичній літературі під час розгляду питання про детермінанти злочинних проявів вживається чимало їх позначень, кожне з яких відбиває ті чи інші види зумовлювання криміногенних явищ і процесів. Так, при розкритті змісту різних видів цих зумовлювань вчені оперують такими термінами, як

причини та умови злочинності, фактори злочинності, джерела злочинності, обставини, власне, детермінанти, причинні комплекси, детермінаційні комплекси тощо. Подібне розмаїття термінів, а відповідно і їх визначень пояснюється насамперед наявністю різноманітних підходів до розглядуваного питання, оскільки «погляди на причини злочинності існували з глибокої давнини» [172, с. 10]. Для ілюстрації висловленого звернемося до вибіркового аналізу кримінологічної літератури останніх 10-15 років, присвяченої протидії різним видам злочинних проявів.

Так, Б. М. Головкін, розкриваючи соціально-психологічну природу детермінації корисливої насильницької злочинності, оперує переважно категорією «детермінанта» [86, с. 223-232]. За термінологічне різноманіття у позначення процесу зумовлювання такого виду злочинних проявів, як невиконання судового рішення, виступають К.О. Лагода та Ю.В. Орлов. Ними використовуються такі смислові одиниці, як «чинники», «фактори детермінації», «фактори», «детермінанти» [147, 92, 97-165, 208-210]. Достатньо складним у структурному плані уявляється причинний комплекс злочинної поведінки осіб, засуджених до позбавлення волі, що розкриває О.М. Джужа. Якщо міркування вченого привести до загального знаменника, то до системи криміногенної детермінації входять такі детермінанти, як-от: причини, умови, корелянти [140, с. 120-126]. У свою чергу, О.В. Новіков, розмірковуючи над зумовлюванням злочинності у сфері інтелектуальної власності крізь призму парадигми соціального детермінізму, веде мову про чинники макросередовища, а так само про економічні, управлінсько-організаційні, політичні та ін. детермінанти. Цим категоріям науковцем відводиться різновелика роль у структурі детермінаційного комплексу розглядуваного виду злочинності. Разом із тим О. В. Новіком згадує про елементи детермінаційного комплексу та умови формування криміногенних поглядів, традицій, звичаїв та ін. [175, с. 108]. Вживає словосполучення «детермінаційний комплекс» й дослідник насильницького вимагання майна

М.Г. Колодяжний. При цьому вчений вносить уточнення, що вимагання, у тому числі й насильницькі його форми, є явищем, яке неможливо пояснити однією причиною або сукупністю кількох причин; у зв'язку із цим слід говорити про детермінаційний комплекс вимагань без чіткого розділення причин й умов [129, с. 150].

Дослідник феномену сучасного тероризму Ю.Б. Данильченко із посиланням на раніше проведені С.Ю. Лукашевичем дослідження [155] робить висновок про те, що навряд чи поняття «причини та умови» доцільно використовувати на рівні аналізу детермінант тероризму загалом; якщо не можливо визначити, який саме зв'язок існує між певним явищем і тероризмом, найчастіше використовують загальну категорію «детермінанта», або «фактор» [91, с. 147].

А. Б. Блага, досліджуючи корені насильства в сім'ї, стверджує, що детермінація цього негативного явища представлена чинниками макро-, мезо- та мікрорівня. За текстом як оперативний інструментарій для опису розглядуваної проблеми нею вживається так само й термін «фактор» [52, с. 160-214]. Непринциповим є питання термінологічної визначеності у позначенні зумовлювання злочинності для дослідника транскордонної злочинності С.О. Філіппова. Адже до термінологічного арсеналу вченого входять категорії «причин та умови», «чинники», «детермінанти», «фактори» [235, с. 111-162].

Імпонує позиція творчого колективу, що працював над проблематикою злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України, у тому числі корисливої (А.М. Бабенко, В.Я. Конопельський, І.М. Чекмарьова, 2019 р.), взяти за методологічну основу власного дослідження розповсюджений у кримінологічній літературі підхід – використовувати як синоніми терміни «фактор» або «криміногенний фактор» [25, с. 107]. Такий підхід учених є продовженням традицій кращих представників української кримінологічної школи, зокрема, І.М. Даньшина, який писав, що «стосовно

системи злочинності на рівні загального і особливого всі її зв'язки, опосередкування та взаємодії з іншими соціальними явищами й процесами, краще за все, позначати терміном «фактор», «криміногенний фактор», що означає рушійну силу будь-якого явища, яка визначає його характер» [93, с. 53].

Із новітніх кримінологічних досліджень показовими у плані знаходження єдиного знаменника у складній природі детермінації є результати наукової розвідки А.В. Калініної. Так, авторка фундаментальної роботи «Злочинність іноземців та осіб без громадянства в Україні: кримінологічна характеристика і стратегія запобігання» (2019) пише: «Важливим аспектом у дослідженні детермінації злочинності є єдність термінологічного апарату» [122, с. 116]. При розкритті особливостей детермінації зазначеного виду злочинності терміни «детермінанти», «фактори», «причини» і «чинники» А.В. Калініною вживаються як синоніми, «не зважаючи на обґрунтування переваг чи недоліків кожного з вищенаведених термінів та розуміючи їх різnorідну природу» [122, с. 116].

І хоча вчена не розкриває, чому саме є важливим зберігати термінологічну одноманітність принаймні в межах єдиного дослідження, однак її методологічна настанова, на наш погляд, у цілому уявляється правильною. Лише дозволимо дещо аргументувати цій висновок. Отже, наша аргументація полягає у такому.

Відомо, що різні види злочинності у ракурсі їх зумовлювання не вкладаються в єдину схему. Вчені й дотепер не дійшли згоди ані у підходах до наукового пізнання цього феномену, ані щодо кількості чинників, що впливають на відтворення злочинності [122, с. 114]. Єдине, що можна зробити – у межах конкретного дослідження встановити своєрідну «конвенцію про терміни», щоб не відволікатися на термінологічні «баталії» та не переходити у площину зайвого теоретизування розглядуваного питання. Крім того, не слід штучно ускладнювати картину «походження»

правопорушень, намагаючись враховувати найдрібніші нюанси зумовлювання. На наш погляд, достатньо представити більш-менш чіткий алгоритм міркувань щодо цієї проблематики і задати відправні пункти цього алгоритму, наповнивши їх похідною інформацією, доступною на конкретний момент часу.

Ще одне зауваження принципового характеру полягає у такому. Щоб уникнути нескінченного заглиблення у проблематику термінологічного визначення механізму походження та існування будь-якого виду злочинності, включаючи й корисливі її прояви, як загальний термін для позначення процесу походження й відтворення злочинних проявів доцільно вживати термін «зумовлювання», а за змістовну одиницю поділу всієї сфери зумовлювання залежно від рівнів прояву та сили впливу тих чи інших елементів (феноменів) зумовлювання уявляється доцільним використовувати термін «чинник». Гадаємо, що зумовлювання суть детермінація у будь-якому з її проявів (виді, зв'язку). До речі, лексема «зумовлювати», -юю, -юєш означає: «1. Спричиняти, бути причиною чогось. 2. Будучи умовою існування або формування чогось, визначати його якість, характер, специфіку» [173, с. 781]. Отже, навіть із тлумачення цієї лексеми стають зрозумілими її пояснювальний потенціал у непростій проблематиці походження злочинності та відповідний напрям руху дослідника, що показує логіку розмірковувань.

Доцільним уявляється також проілюструвати підходи до систематизації чинників зумовлювання, якими оперують деякі дослідники корисливої та корисливо-насиленої злочинності. Так, Б. М. Головкін, дотримуючись соціально-психологічного підходу при поясненні детермінації корисливої насильницької злочинності та її проявів, стверджує, що найважливіші детермінанти формування масової та групової свідомості й психології слід розглядати на макро- та мікросоціальному рівнях суспільного життя [86, с. 231-232]. При цьому сфери формування і дії соціально-психологічних детермінант корисливої насильницької злочинності на макросередовищному

рівні представлені такими сферами суспільного життя, як суспільно-політична, соціально-економічна, соціокультурна, морально-психологічна, організаційно-управлінська, побутово-дозвільна та спортивно-оздоровча [86, с. 232]. У свою чергу, першовитоки формування зазначеної спрямованості особистості на мікросередовищному рівні, що пов'язані із дефектами первинного інституту соціалізації, слід шукати у батьківській сім'ї з викривленнями ціннісної картини світосприйняття, суспільної моралі, уявленнями про норму поведінки, які відіграли роль передумови становлення криміногенної складової психології та свідомості майбутніх корисливих насильницьких злочинців [86, с. 232].

Дослідниця кримінологічної проблеми крадіжок, учинених неповнолітніми, К.О. Павлишин поділяє криміногенні детермінанти цих діянь на: 1) соціально-економічні й соціально-політичні; 2) морально-психологічні; 3) організаційно-управлінські та 4) культурно-освітні [186, с. 90]. Так само здійснивши аналіз різних підходів, що наявні у спеціальній літературі з приводу зумовлювання корисливої злочинності, К.О. Павлишин наводить і такі класифікації, як поділ криміногенних детермінант на демографічні, економічні, ідеологічні, психологічні, внутрішні закономірності злочинності як соціального явища, ті, що характеризують рівень життя, можливості суспільства з виділення сил і засобів на запобіжну діяльність, а також статус учасників цієї діяльності; наводиться дослідницею й така класифікація криміногенних детермінант злочинності, у тому числі і крадіжок, як загальносоціальні і спеціально-криміногенні чинники [186, с. 89].

В. С. Батиргареева свого часу констатувала, що під час дослідження розбоїв із проникненням у житло не вдалося виявити будь-яких “особливих” причин й умов цих діянь, однак вчена справедливо наголошує, що розбої зумовлюються в основному тими самими криміногенними чинниками, що й інші види корисливих і корисливо-насильницьких злочинів: крадіжки,

грабежі, шахрайство, вимагання [37, с. 211-212]. У цьому зв'язку, на її погляд, безпосередні причини розбійних нападів можуть бути представлені морально-психологічними, культурно-виховними, правовими, економічними прорахунками і недоліками морального формування особистості розбійника та його індивідуального буття. У свою чергу, всі умови запропоновано розглядати у вигляді окремих груп, що діють у хронологічній послідовності на певному проміжку життєдіяльності людини: 1) об'єктивні обставини спадковості, 2) умови розвитку особистості, 3) умови, що сприяють вчиненню злочинного діяння, або, іншими словами, умови, що провокують злочинну поведінку, і 4) умови, що сприяють досягненню злочинного результату або умови, що полегшують вчинення злочину [37, с. 212].

У ракурсі розгляду систематизації чинників, що зумовлюють вчинення правопорушень із корисливих мотивів, цікаво відмітити й підхід М.Г. Колодяжного. Він зазначає, що розглядаючи насильницьке вимагання як соціальне явище, що складається з єдиного комплексу взаємодіючих причин та умов, можна виокремити три групи детермінант, а саме: загальні, видові та специфічні [128, с. 301-311; 129, с. 118].

Д.В. Петров, досліджуючи грабежі та розбої, що вчиняються неповнолітніми у громадських місцях, та стверджуючи, що процес криміналізації неповнолітніх як такий протікає у двох взаємозалежних площинах (зовнішньому інформаційному впливі кримінальних структур та окремих злочинних елементів на соціально незрілу колективну свідомість неповнолітніх та добровільному включенні девіантної частини неповнолітніх до складу криміногенно орієнтованих дозвільних груп), серед факторів криміналізації свідомості і поведінки неповнолітніх відмічає такі, як: наслідування прикладу кримінальної поведінки від членів батьківської сім'ї; вплив криміногенних дозвільних груп; ранню наркотизацію та алкоголізацію підлітків; деформацію розвитку та виховання дітей елементами кримінальної

субкультури; взаємодію криміногенних груп неповнолітніх із злочинними групами дорослих [194, с. 124-125].

На думку А.В. Бугайця, всі чинники корисливої насильницької злочинності на залізничному транспорті доцільно поділяти на загальні (комплекс чинників, що зумовлюють формування психології збагачення засобами протиправного насильства; економічні, політичні, соціальні чинники) та спеціальні, або галузеві (певні недосконалості та специфічні обставини функціонування залізничного транспорту, що породжуються його об'єктивними і суб'єктивними особливостями як об'єкта запобіжного впливу), котрі між собою тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені [57, с. 102-104].

Окремо хочемо наголосити, що достатньо корисним, а водночас й оригінальним у сучасній кримінологічній науці є розгляд процесу зумовлювання злочинності з використанням пояснювального потенціалу відомих теорій походження злочинності, наприклад, теорій соціальної дезорганізації (аномії), диференціальної асоціації (навчання) та стигматизації (клеювання). Саме такий прийом був використаний В.С. Батиргарєєвою під час розгляду проблеми детермінації рецидивної злочинності. Так, нею зроблено припущення, що зв'язок між невдалою соціалізацією рецидивіста в підлітковому або молодому віці через обмежені легальні можливості його родини в досягненні стандартів життєвого успіху та обранням ним злочинної поведінки можна пояснити, вдаючись до положень теорії соціальної дезорганізації. Водночас теорія навчання дає розуміння значення й місця процесу становлення й розвитку злочинних «кар'єр». У свою чергу, стигматизації (клеювання) злочинців пов'язується, наприклад, із невисоким соціальним статусом сім'ї, з якої походить злочинець, алкоголізмом батьків чи родичів, наявністю випадків аморальної поведінки або судимості когось із членів родини, браком належного догляду у

дитинстві, негативною оцінкою суспільством вчиненого, включаючи винесення вироку та відбування покарання, тощо [43, с. 336-355].

Не ставлячи перед собою завдання критичного розбору представлених класифікацій явища зумовлювання злочинності із корисливою мотивацією, лише відмітимо, що проілюстрованими підходами, у принципі, охоплені всі основні сфери буття, що продукують цей негативний феномен. Це, по-перше. І по-друге, не зважаючи на те, що вживається різна термінологія, робиться акцент на тих чи інших ланках суспільного життя, котрі виявляються поживним ґрунтом для виникнення в людини корисливої мотивації, наводиться різна послідовність та способи обрахування «питомої ваги» тих чи інших чинників, а так само дається інколи достатньо фрагментарна картина аналізованого явища, проте все одно зусиллями вчених у цілому окреслено проблемні контури процесу зумовлювання корисливої та корисливо-насильницької злочинності. Отже, маємо вагому теоретичну базу, відштовхуючись від якої, можемо продовжити вибудовувати власний погляд на зумовлювання крадіжок під час введеного у країні воєнного або надзвичайного стану (у нашому випадку – воєнного).

Єдине, про що попередньо зробимо зауваження, так це про те, що з метою дотримання термінологічної єдності та «переведення» вельми складної проблеми на мову відомої схематизації, тим не менш достатньої для складання уявлення про шляхи зумовлювання крадіжок, будемо послуговуватися підходом, запропонованим свого часу, як зазначалося вище, І.М. Даньшиним та іншими його послідовниками. Сутність цього підходу полягає у тому, що явища та процеси, що справляють зумовлюючий вплив на рішення особи вчинити корисливий злочин, під час нашого дослідження будемо позначати словом «чинник». Тут лише пояснимо, що українською мовою слово «фактор», який дуже часто вживався й вживався зараз у спеціальній українській літературі, виявляється російською калькою з омонімічного слова. Якщо ж спробувати піти від зворотного – перекласти

українське слово «чинник», то в російськомовному варіанті отримаємо якраз слово «фактор» (рос.). Тому з урахуванням цієї особливості уявляється правильним вживати українською саме термін «чинник».

Якщо поглянути на логіку зумовлювання злочинних проявів із позиції сьогодення, то легко можна побачити, що за попередніх часів не мало місця, а отже, й не бралось до уваги, явище повномасштабного вторгнення російського агресора. Анексію Автономної Республіки Крим та створення квазіутворень на території Донецької та Луганської областей найчастіше розглядали з позиції виключення цих українських земель з обліку кримінальних правопорушень, а також із позиції негативного впливу відповідних подій на соціально-економічну та політико-правову обстановку в Україні, що для корисливої злочинності мало істотний, але все ж таки опосередкований зв'язок [191, с. 149].

Якщо брати до уваги саме повномасштабну агресію РФ проти України 2022 р., яка назавжди змінила життя мільйонів українців у плані остаточного визначення ними стратегічного курсу воєнно-політичних відносин держави з іншими учасниками цього дискурсу на політичній карті світу, то з урахуванням цієї обставини – війни – поділ чинників існування й відтворення корисливих кримінально караних правопорушень проходитиме по лінії «чинники ординарного періоду» – «чинники неординарного періоду». Під так званим ординарним періодом кримінологічного вивчення тієї чи іншої проблеми розуміються ті періоди часу, що беруться для відповідного аналізу та порівняння явищ криміногенної дійсності до початку повномасштабного вторгнення агресора в Україну. Що стосується чинників неординарного періоду, то в це формулювання нами вкладається подвійний зміст. З одного боку, «неординарний» означає той факт, що в історії України за часів незалежності раніше ніколи не було настільки віроломних дій із боку будь-якої держави, що проявлялося б у збройному втручанні у внутрішні справи українського народу з окупацією українських (тобто чужих для агресора)

територій та їх подальшим приєднанням до країни-загарбника. З другого боку, неординарність періоду напряду зумовлює й неординарність самої детермінації злочинності, адже війна та злочинність паразитують один на одному, перетворюючись, врешті-решт, на один симбіотичний організм [191, с. 150]. Як справедливо із цього приводу зазначається у спеціальній літературі, «саме аналіз детермінації дає можливість констатувати процес симбіозу злочинності зі збройною агресією РФ проти України; війна... – детермінанта, так би мовити, неординарного характеру, що виступає системоутворюючим елементом всього полотна зумовлювання злочинності сучасного періоду» [199, с. 412-436]. Причому чинники злочинності ординарного періоду нікуди не зникають, коли в країні відбувається масова катастрофа свідомості, до якої, за справедливим твердженням В.С. Батиргарєвої, віднесено війну [41. с. 8]. Ці чинники, переплітаючись і піддаючись впливу проекції війни, набувають лише дещо іншого значення й сили породження фактів деструктивної поведінки, якими, без сумніву, є й злочинність. Проте системоутворюючим чинником і породження злочинності як такої, і окремих її проявів у неординарний період стає саме чинник війни. Особливо це стає помітним на прикладі корисливих злочинів, каральна політика щодо яких та обстановка, в котрій вони вчиняються, якраз яскраво й відбиває цю детермінанту-домінанту. У цьому сенсі війна зумовила перебудову сукупності або, іншими словами, системи всіх детермінант разом узятих [191, с. 150-151]. Отже, у системно-структурному плані роль війни як визначального чинника, що сам по собі є неординарним і що «створює» неординарний для соціального буття цілої країни та навіть європейського регіону період, визначається, зокрема, такими векторами: а) зумовлює відмінний від мирного часу характер кількісно-якісної моделі певного виду злочинності і злочинності в цілому; б) змінює соціальний портрет злочинця (як показано у цьому дослідженні, констатується зміна соціального портрету крадія, особливо у вимірі морально-психологічної групи ознак); в) визначає

нові, раніше неапробовані, стратегії боротьби зі злочинними проявами; г) вводить до сфери запобігання злочинності нових суб'єктів зазначеної діяльності; д) і головне – у контексті цього підрозділу дослідження визначає особливості всіх інших чинників детермінації аналізованого виду злочинності.

Водночас не можна не відзначити, що межі події війни є чітко визначеними у часі. Принаймні ця подія має свою кінцеву точку існування. З її закінченням припиниться й неординарний період, однак вплив відповідного чинника буде ще довго позначатися на суспільстві в цілому і на детермінації злочинності, зокрема. У цьому криється особливість розглядуваного чинника, адже він здатен «пережити» саму подію війни. У будь-якому разі у плані визначення місця війни у всьому детермінаційному комплексі протиправних діянь можна погодитися з думкою О.В. Мазуренка, про те, що «одним із центральних і головних факторів загострення криміногенної обстановки у різних країнах ... завжди виступають гострі соціально-економічні або політичні потрясіння – війни, збройні конфлікти, стихійні лиха, негативні зміни у політичному курсі країни. Але найбільш негативними факторами зростання злочинності ... завжди виступала війна» [156, с. 138]. Для нас цей фактор є визначальним, адже ми намагаємося з'ясувати особливості корисливих правопорушень, що вчиняються саме у такий час [191, с. 151].

Воєнні події, пов'язані з повномасштабною збройною агресією, метою якої є спроба повалити в Україні конституційний лад та захопити території нашої держави, майже одразу призвели до колапсу в соціально-економічній сфері, посиливши у рази навантаження на весь господарський сектор та буття кожної пересічної людини. Війна вбила третину української економіки – за рік ми втратили 30,3% внутрішнього валового продукту. Після двох попередніх «ковідних» років Україна у 2022 р. розраховувала на скорочення темпів інфляції до 7,2%, але ці темпи склали 126,6% (найбільшими темпами

зростала вартість продовольчих товарів – на 34,4%); внаслідок агресії дефіцит бюджету склав 911,1 млрд грн [98].

Загальна сума прямих задокументованих збитків, завданих інфраструктурі України повномасштабним вторгненням Росії, сягає 150 млрд дол. США [104]. За іншим джерелом, збитки, завдані Україні внаслідок війни, перевищують 700 млрд дол. [109]. Сумарна кількість пошкоджених об'єктів житлового фонду станом на червень 2023 р. перевищує 163 тис., серед яких і приватні, і багатоквартирні житлові будинки загальною площею 87 млн кв. м, або 8,6% від загальної площі житлового фонду України [108]. Росія пошкодила або знищила 207,5 тис. легкових автособілів [111], 14,4 тис. одиниць комунального транспорту, 3 021 заклад освіти, 1 131 медичний заклад, 153 об'єкти соціальної сфери [98]. За попередніми оцінками, загалом унаслідок бойових дій руйнувань зазнали 25,1 тис. км доріг та 344 мости і мостові переходи державного, місцевого або комунального значення [111].

Національний банк України оцінює середній рівень безробіття в країні в 2022 р. (навіть без урахування мігрантів) на рівні 25-26%, що відповідає загальній кількості 3,2 млн безробітних осіб [102].

На думку економіста О.В. Пендзина, у 2021 р. ВВП України склав приблизно 200 млрд дол. ВВП, а за минулий 2022 р. – лише 135 млрд дол. При цьому всі соціальні програми фінансуються за рахунок донорів, а бюджет нашої держави на 2023 рік є наслідком війни: 2,6 трлн грн – видатки, а 1,3 трлн грн – доходи; рівно половину держбюджету маємо запозичувати [237].

У грудні 2022 р. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Д.В. Лубінець повідомив, що з початком повномасштабного вторгнення з України виїхало понад 14,5 млн українців [165]. В інших джерелах називають ще більш значні цифри: усього з 24 лютого 2022 р. з України до сусідніх країн виїхало понад 17 млн осіб [60]. У будь-якому разі в Європі для отримання тимчасового захисту зареєстровано 7 915 287 осіб [60].

Цілком справедливим у цьому аспекті є твердження, що міграційна криза через повномасштабне російське вторгнення в Україну, яка викликала переміщення українців у безпечні для перебування місця в Україні та закордоном, виявилася найбільшою в Європі кризою біженців від часів Другої світової війни [166]. За найскромнішими підрахунками, через військові дії майже кожний третій українець був вимушений залишити місце свого постійного проживання [245, с. 147].

Збройна агресія РФ призвела до того, що чимало українських сімей, втративши або майже втративши засоби для існування, змушені звертатися за отриманням гуманітарної допомоги. Держава, українські та зарубіжні волонтери намагаються всіляко підтримувати українців, особливо на територіях, що безпосередньо примикають до ведення активних бойових дій, або тих, що є вимушеними переселенцями, забезпечуючи продуктами харчування, гігієни, ліками, будівельними матеріалами тощо. Для того щоб процес доставлення гуманітарних вантажів із закордону був максимально швидким і простим, Верховною Радою України внесені зміни до Податкового кодексу та іншого законодавства, які повністю звільнили гуманітарні вантажі від податків та мит, а так само суттєво спростили процедуру визнання соціально значущих товарів гуманітарною допомогою [198].

Проте майже одразу виникла проблема протиправного поводження з предметами спеціального призначення. Практично одразу подібні випадки стали набувати системного характеру. Причому тут зустрічається як торгівля предметами цієї допомоги, так, власне, й проблема розкрадання гуманітарної допомоги. Наприклад, ОСОБА_3 у червні місяці 2022 р. за невстановлених досудовим розслідуванням обставин, діючи з прямим умислом, переслідуючи корисливі мотиви з метою отримання прибутку для власного збагачення, перебуваючи на території м. Львова, здійснила продаж трьох автомобілів марок: «Ford Ranger» у кількості двох автівок та «Nissan Turano 2», які

перетнули державний кордон України як гуманітарна допомога від Благодійної організації «Міжнародний Благодійний Фонд «Сяйвир» та Благодійної організації «Благодійний Фонд «Самсонія» і призначались для військової частини Збройних Сил України. В результаті вказаних протиправних дій, кваліфікованих за ч. 3 ст. 201² КК України, ОСОБА_3 отримала прибуток на загальну суму 508 950 грн, що становить значний розмір під час воєнного стану [64].

На думку співзасновниці волонтерської спільноти «VATRA» Анастасії Рокитної, така ситуація склалася здебільшого через хаос перших днів війни: обсяги іноземної допомоги були дуже значні, а контроль за процесами не був врегульований [238]. Верховна Рада України вимушена була ухвалити закон, яким запроваджено кримінальну відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги [202].

В іншому випадку (в якому так само мають місце протиправні дії із гуманітарною допомогою) в період дії воєнного стану в Україні ОСОБА_2 27 січня 2023 р., в обідній час, зайшла до гуманітарної палатки, де побачила на підлозі упаковані гуманітарні пакети з продуктами харчування та засобами особистої гігієни. В неї виник умисел щодо викрадення вказаних гуманітарних пакетів. Реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на таємне викрадення чужого майна, ОСОБА_3 підійшла до гуманітарних пакетів, які знаходились на підлозі всередині палатки, та скориставшись тим, що за її діями ніхто не спостерігає, таємно викрала два гуманітарних пакети, тим самим спричинивши БО «Спілка волонтерів Харкова» матеріальну шкоду на загальну суму 2 575 грн 08 коп. [66].

Ще одна проблема вбачається в тому, що згодом безкоштовна допомога породжує у деяких категоріях громадян соціальний паразитизм. Одним із прикладів може стати такий прикрий випадок. На початку січня 2023 р. донецький суддя, в якого зарплата за рік склала понад 1,2 млн грн,

прийшов до волонтерського штабу в м. Бровари за гуманітарною допомогою для переселенців, котрі перебувають у складних життєвих обставинах. Проте невдовзі він повернувся до волонтерів і повідомив, що його родина і діти такого не їдять [224].

У контексті розгляду детермінації крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного стану, факти розкрадання товарів гуманітарного призначення стають наслідком дії складного комплексу чинників, в якому війна як детермінанта відіграє визначальну роль. Адже якщо не було б цього факту, не виникало б й питання про нові «можливості» для правопорушників.

Симбіотичність війни і злочинності проявляється принаймні ще в двох групах чинників. Одну з цих груп можна позначити як незадовільний в цілому стан організаційно-технічних умов збереження майна; другу – як заглиблення соціального паразитизму та корисливої мотивації у деяких осіб під час дії у країні воєнного стану. Дійсно, бойові дії призводять до колосальної руйнації житлового фонду, адміністративних будівель, об'єктів критичної інфраструктури, споруд господарського та промислового призначення тощо. Такі об'єкти сконцентровані на територіях, що перебувають на лінії бойового зіткнення, поблизу таких зон або у місцях, куди влучають ракети, дрони, артилерійські снаряди та ін. Унаслідок цього майно, що перебувало в цих приміщеннях або поряд з ним, опиняється без належної охорони і догляду, чим і користуються правопорушники [191, с. 150]. Як приклад наведемо випадок із судової практики.

Сімнадцятого липня 2022 р. о 17-00 год. ОСОБА_4, знаходячись у квартирі за АДРЕСА_3, яка була частково зруйнована внаслідок ракетного удару з боку РФ, маючи умисел на таємне викрадення чужого майна, діючи умисно, з корисливих мотивів та з корисливою метою, переконавшись, що за її діями ніхто не спостерігає, шляхом вільного доступу таємно викрала швейну машинку вартістю 283 грн. 33 коп., раковину для миття рук вартістю 525 грн. 17 коп., змішувач із шлангом вартістю 200 грн. 00 коп. Після цього

ОСОБА_4 покинула місце вчинення кримінального правопорушення, однак розпорядитися викраденим майном не змогла з тієї причин, що була зупинена військовослужбовцями ЗСУ. Діяння цієї особи кваліфіковано як кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 15, ч. 4 ст. 185 КК України [69].

Доречним у цьому підрозділі роботи буде й такий приклад, що характеризує появу нового виду протиправного заволодіння чужим майном у наш час.

У період з 28 лютого 2022 р. по 07 квітня 2022 р. місто Сєвєродонецьк Луганської області зазнавало інтенсивних обстрілів із боку військових РФ, внаслідок чого була пошкоджена інфраструктура міста, у тому числі Східноєвропейський національний університет ім. В. Даля. ОСОБА_5, 07 квітня 2022 р. приблизно об 11-00 год. знаходилася біля СНУ ім. В. Даля. Розуміючи, що внаслідок обстрілів зруйнована будівля університету, а також те, що на території останнього нікого немає, в неї раптово виник злочинний умисел, спрямований на таємне викрадення чужого майна (крадіжку) в умовах воєнного стану. Реалізуючи його та керуючись корисливими мотивами ОСОБА_5 через пошкодження в будівлі університету проникла всередину, після чого впевнившись, що за її злочинними діями ніхто не спостерігає, взяла з кабінету, який знаходиться на першому поверсі університету, телевізор торгівельної марки «Bravis». Після цього залишила приміщення СНУ ім. В. Даля та розпорядилася викраденим майном на власний розсуд. Своїми злочинними діями ОСОБА_5 завдала СНУ ім. В. Даля матеріальну шкоду на загальну суму 3 270 грн 00 коп. [67]

На теперішній час таких випадків вже сотні. І дедалі вони ставатимуть все більш поширеними, адже це є «легкою» злочинною здобиччю, що отримується фактично через не контрольований доступ до майна в умовах відсутності належної охорони та дбайливого ставлення до його збереження з боку власників і нерідко суб'єктів запобігання подібним злочинам. Ці умови, зрозуміло, виникли не з вини останніх.

Безперечно, чинниками організаційно-технічного характеру корисливої злочинності, пов'язаними з неналежними умовами зберігання майна та перешкоджанням вільного доступу до нього, у теперішній час є: вимушеність масового залишення господарями свого житла у стислий термін, а так само автотранспорту через виїзд останніх із населених пунктів; тривале неповернення додому та неможливість організувати нагляд за залишеним майном; ворожі обстріли, що продовжуються, і відповідно нові випадки знищення та пошкодження житлового фонду; припинення обслуговування домогосподарств, адміністративних, виробничих будівель охоронними агенціями внаслідок відсутності електроструму, руйнування, триваючої небезпеки потрапити в ситуацію заподіяння фізичної шкоди та ін.; відсутність «сусідської варти», невивантаження будівельних матеріалів і спеціалістів, щоб закрити вільний доступ до пошкоджених приміщень тощо. На жаль, в районі Північної Салтівки міста Харкова стало нормою на стінах житлових (і не лише) будівель робити надписи «Нічого немає, все вже винесли до вас».

До того ж в умовах доступу будь-якої людини до інформаційного простору нескладно дізнатися про те, що господарі знаходяться далеко від свого житла. Цьому сприяє власна необережність потерпілих, які на сторінках своїх акаунтів у соціальних мережах розповідають про своє теперішнє життя, що дає можливість, з одного боку, скласти уявлення про те, де людина перебуває, а з другого боку, зібрати потрібну для злочинця інформацію про майновий стан потенційного потерпілого. Про останнє добре розповідають чисельні «сторіз» власників акаунтів за попередній час. Як відомо, до збору інформації у такий спосіб правопорушники вдаються в останні 10-15 років все частіше. Особливо допомагає зловмисникам дізнатися про те, де в конкретний час перебуває особа, ввімкнена геолокація на електронних девайсах, за допомогою яких відповідна інформація про локації перебування людини, припустимо, у відпустці, довжину відпочинку, події її

життя та подальші плани, розпорядок дня, у цілому спосіб життя та ін. розміщується в соціальних мережах.

Сьогодні стає «нормою» робити так звані селфі, в тому числі й у власному житті, при цьому демонструючи у соціальних мережах місцезнаходження приміщення, обстановку в ньому, матеріальний статок, зокрема, меблі, побутову техніку, предмети колекціонування, прикраси та інші коштовні речі, автівки тощо. Для злочинців подібні інфоресурси дають необхідну інформацію, що використовуватиметься проти потенційних потерпілих від корисливих правопорушень.

Із бесіди зі злодієм К., зміст якої зводився до такого.

Злочинна група достатньо тривалий час займалася тим, що через соціальну мережу Інстаграм «підбирала» підлітків з явно забезпечених родин нашого міста. Це могли бути як дівчата, так і хлопці. Далі заочно вивчався спосіб їх життя, інтереси, уподобання. Ставка робилася на безтурботних юнаків, які хизувалися статком своєї родини, вирізнялися некритичним ставленням до своїх контактів. Потім під різними приводом злодії починали спілкування, у процесі якого з'ясовували звички, «слабкі місця», теми, якими цікавиться підліток, розпитували про батьків, родичів, навіть тварин, що є вдома, та ін. Тобто йдеться про соціальну інженерію, до якої часто вдаються шахраї. Паралельно із цим через відкриті інформаційні джерела, найчастіше через російськомовній онлайн-портал «Вся Україна – жители», отримували інформацію про місце проживання родини підлітка та номер стаціонарного телефону (якщо такий ще залишився). І після цього вже вивчали обстановку безпосередньо навколо будинка чи квартири, в яких планувалося вчинити крадіжку. У такий спосіб на території міста Харкова, Харківської області та інших областей України було вчинено чимало крадіжок із проникненням у житло¹. Отже, страждають насамперед родини, в яких хтось (найчастіше діти

¹ Фрагмент бесіди із крадієм К. Харків, липень 2023 р.

і підлітки) вихваляються матеріальними цінностями та високим статком батьків.

Дедалі більше набирають обертів крадіжки, яким передують фактично шахрайські дії у мережі Інтернет. Їх сутність полягає в тому, щоб дізнатися коли господарів немає вдома. Так, для надто довірливих громадян інколи у мережі розміщуються оголошення на кшталт такого: «Створюється банк даних для бажаючих прийняти у себе родини на період своєї відпустки. Порядок і високу оплату гарантуємо. Укажіть можливі умови проживання, термін тощо» [90]. Нескладно здогадатися, що це є одним зі способів збору інформації крадіями про те, коли і скільки часу будуть відсутні у житлі господарі.

Необхідну інформацію злочинці можуть підшукувати й на сайтах знайомств. Потім через відкриті бази дізнавалися про місце проживання потенційної жертви. Але тут може спостерігатися певна варіативність – особа може стати жертвою саме крадіжки або шахрайських дій.

Злочинцями міг використовуватися й відкритий реєстр національних публічних діячів України за посиланням <https://pep.org.ua>, що надає інформацію про фізичних і юридичних осіб. Реєстр створено для вільного використання журналістами, громадськими активістами та організаціями, а також для суб'єктів фінансового моніторингу [232, с. 153]. Злочинцям не складає труднощів співставити дані кількох реєстрів, що дають більш-менш повне уявлення про матеріальний стан особи та місце її реєстрації (проживання). За словами крадія К., жодна «підготовка до серйозної справи» не обходиться без пошуку необхідної інформації в Інтернеті, яку потім використовували проти потерпілих¹.

Крім того, із суто утилітарної точки зору доступність інфорпростору всім й кожному використовується крадіями як своєрідний торговельний майданчик викраденого. Тобто через мережу Інтернету відбувається збут

¹ Фрагмент бесіди із крадієм К. Харків, липень 2023 р.

викраденого. На думку майже половини опитаних правоохоронців (47,3%), основним каналом збуту викраденого у потерпілих майна є різні Інтернет-платформи для продажу-купівлі речей.

Негативний бік інфорпростору у вигляді визначеного контенту засобів масової інформації, серед яких останніми роками, напевно, визначальна роль відводиться інформаційно-комунікаційним технологіям (Інтернет-мережі, смартфони, різні комунікаторам, що встановлені на мобільних пристроях, тощо), проявляється і в тому, що за допомогою останніх населенню масовано, майже в агресивній манері, нав'язуються «патерни» недоброчесного життя, які особливо серед молоді, на жаль, підносяться до рангу культу сучасної успішної людини. Ще в останній третині ХХ ст. американськими соціологами зазначалося, що середній випускник школи витрачає в середньому близько 15 тис. годин на перегляд телепередач (сюди входять, крім усього іншого, близько 350 тис. рекламних оголошень та 18 тис. вбивств) [16]. Нові дані ХХІ ст. свідчать, що питома вага кінострічок, які містять сцени насильства, складає близько третини від усієї кінопродукції [213, с. 4-5]. Ось тут якраз й поєднується два сильних наративи соціуму – успіх (реклама) і агресія (насильство), тобто, іншими словами, шлях до успіху лежить через агресивні дії.

Все це суть моральний занепад людини, укріплення корисливої мотивації через потужний інфовплив, а отже, й імпульс до протиправних ексцесів. Проявляючись у конкретних формах споживання, сприйняття, інформація використовується різними структурами суспільства як інструмент формування суспільної свідомості, виховання, організації, з одного боку, а з другого – як засіб морального знищення особистості [107, с. 16].

Таким чином, слід погодитися з думкою, що дискурс про темну сторону можливостей інформаційно-комунікаційних технологій у вимірі глобального інформаційного простору згодом лише набиратиме обертів [34, с. 142].

Як справедливо писав А.П. Закалюк, «жодне економічне, соціальне, політичне, правове, соціально-психологічне явище, як би воно негативно не впливало на суспільну та індивідуальну свідомість, само безпосередньо не породжує злочинні прояви та злочинність в цілому, адже для набуття генетичної, продукуючої дії його вплив має пройти через свідомість, психологію, зокрема на індивідуальному рівні, і лише за інших сприяючих обставин (умов) може втілитися у вчиненні злочину» [106, с. 203]. Тому синтезованим чинником, або своєрідним результатом дії усіх попередніх, є користь, виникнення якої як чинника, повторимося, не уявляється можливим без його опосередковування свідомістю конкретної людини. Корислива спрямованість, прагнення злочинця отримати незаконні матеріальні блага, вигоди від вчинюваного злочину є основною об'єднуючою ознакою крадіжок [139, с. 207]. Багато років тому П.С. Матишевський писав, що корисливий мотив є внутрішнім спонуканням винного до незаконного, нетрудового збагачення як себе, так й інших осіб, що сформувалося в нього у процесі усвідомлення виниклих потреб і стало, по суті, внутрішньою причиною вчинення злочину [161, с. 19].

Користь, що відбивається у корисливій мотивації і відповідно у корисливій спрямованості дій людини, «досягаючи» при цьому рівня протиправності, виступає тим стрижнем, що властивий всім крадіжкам як феномену криміногенного середовища. Тут важливо підкреслити, що чимало дій людини у своєму підґрунті помічені ознакою корисливості, тобто практичної вигоди або користі для цієї людини, однак лише відсутність правового зв'язка з певним майном – характеризується як «чуже» – та спосіб поводження з ним свідчить про те, що корисливість набуває гіпертрофованих, а на мові права, протиправних форм. За справедливим зауваженням А.В. Бугайця, якщо у свідомості особи вже сформувалися стійкі та глибокі корисливі спонукання, то опинившись у такій сприятливій (криміногенній) для неї конкретній життєвій ситуації, існує велика

ймовірність реалізувати ці спонукання у <протиправний> (вставка – Б.П.) спосіб [56, с.118].

Розмірковуючи про потужність розглядуваних чинників, уявляється доречним навести й вислів Б.М. Головкина про те, що «паралельно зі становленням інституту власності, закріпленням індивідуальної приналежності майна, визначенням його номінальної вартості, здатності бути товаром, з'являється корисливість як деформація суспільної свідомості і психології, змістом якої є протиріччя між прагненням людей отримувати матеріальну вигоду та необхідністю це робити законним шляхом» [86, с. 16]; «корисливість є стереотипом суспільної свідомості, сформованим історичним досвідом привласнення додаткового продукту праці» [88, с. 267].

Не можна не відзначити про деяку інколи метаморфозу значення корисливості у детермінації злочинної поведінки корисливих та корисливо-насильницьких правопорушників. В.С. Батиргарєєва, досліджуючи проблематику розбоїв, встановила, що «...винні прагнуть “облагородити” свої корисливі наміри, вказуючи у більшості випадків, що матеріальні цінності як такі, не займають в ієрархії їх пріоритетів значне місце. Більше того, за своєю “цінністю” користі відводиться далеко не головне місце. На вчинення ... тяжкого злочину ... їх штовхнула нібито потреба (голод), бажання відновити соціальну справедливість і рівність – “експропріювати експропріаторів”, нарешті, власна безглуздість» [38, с. 75]. Ці строки написані понад 20 років тому, однак й до цього часу вони залишаються актуальними у поясненні самовиправдання злочинцями себе перед оточуючими. Крім того, є логіка в тому, що в умовах нестабільності, надзвичайної ситуації, яку переживає наше суспільство, до корисливого мотиву правопорушника може додаватися ще й мотив помсти та особистої неприязні до заможних потерпілих. Так само гостро цей симбіоз проявляється й в умовах перманентних корупційних скандалів, котрі ще більше накаляють нестабільну соціально-політичну обстановку у країні.

Таким чином, поряд із корисливим мотивом у деяких випадках вчинення крадіжок під час воєнного стану помітну роль відіграє й такий низький мотив, як помста, що яскраво проявляється навіть у вандалських діях злочинців. Електронні ЗМІ, телеграм-канали нерідко висвітлюють такі «вандалські» крадіжки, що вчиняються насамперед військовослужбовцями ворожої армії.

Генеza корисливого мотиву в основних рисах достатньо чітко описана у таких строках: «небажання працювати та посісти гідне місце в суспільстві, як наслідок, відсутність засобів існування, деморалізована свідомість сприяє зародженню в особи корисливого мотиву, який вона хоче якнайшвидше та найпростіше реалізувати» [56, с. 88]. Сформованість у правопорушників корисливого мотиву зумовлює стійкі антисуспільні орієнтири, установки, погляди, звички тощо. Проте, повторимося, одна справа – корислива мотивація під час мирного періоду, однак зовсім інша справа – корисливість в умовах воєнного стану. В такий важкий для країни час відповідна мотивація свідчить не лише про наявність в особи рис соціального паразитизму. У дійсності вона стає для суспільства хижацькою за своєю сутністю, адже підсилена багаторазово бажанням «легкої здобичі» у той час поки представники суб'єктів запобігання злочинності поряд із військовослужбовцями і силами територіальної оборони зайняті вирішенням завдань супротиву ворогу. Крім того, корислива мотивація вирізняється неабиякою силою, оскільки деякі правопорушники, щоб заволодіти і розпорядитися чужим майном, піддаються зовнішній небезпеці бути ушкодженими або навіть вбитими. Йдеться про випадки, коли злочинні діяння відбуваються в обстановці проникнення до приміщень, що є аварійними внаслідок ракетно-бомбових обстрілів, а також до приміщень у районах обстрілів (прямо в момент, коли ці райони піддаються обстрілам) чи під час дії комендантської години.

Сьогодні не можна не відмітити й про такий феномен, як філософія загарбників. Вище вже зазначалося про чисельні факти вчинення крадіжок і пограбувань з боку військовослужбовців РФ та квазіреспублік ДНР-ЛНР. Так, прокурорами Київської обласної прокуратури до суду скеровано обвинувальний акт стосовно розвідника-снайпера військової частини збройних сил РФ за фактом викрадення майна українських громадян. Спеціальним досудовим розслідуванням, що здійснювалося слідчими ГУ СБУ у м. Києві та Київській області, встановлено, що у лютому-березні 2022 р. в окупованому с. Катюжанка Вишгородського району Київської області обвинувачений разом з іншими військовослужбовцями РФ вдерлися до приватного будинку, в якому вони базувалися протягом всього часу окупації населеного пункту. Тікаючи з Київщини, окупант із корисливих мотивів викрав із будинку мирних мешканців бензопилу та інші інструменти. При цьому він розумів, що награбоване майно не може бути використано у військових цілях [71].

У кримінологічній науці червоною стрічкою проводиться думка про зв'язок зі злочинністю таких фонових для неї явищ, як алкоголізм та наркоманія. Тому даремно «вченими України ... чимало уваги відводиться аналізу явища алкоголізму в контексті продукування, зокрема, агресивно-насиленої, анархо-індивідуалістичної, корисливої злочинної поведінки» [42, с. 37]. Цікаво відмітити, що згідно зі ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» (втратив чинність у 2018 р. у зв'язку із прийняттям нового Закону України «Про національну безпеку України» [204]) до загроз національним інтересам і національній безпеці України у соціальній та гуманітарній сферах було віднесено поширення наркоманії та алкоголізму, а так само поширення соціальних хвороб, котрі, як відомо, є наслідком вживання цих речовин [206].

Алкоголізм, наркоманія та їх вплив на стан законності у суспільстві – серйозна медико-соціальна проблема сучасності. Ще 20 років тому

постановою Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Соціально-економічні проблеми ВІЛ/СНІДу, наркоманії та алкоголізму в Україні та шляхи їх розв’язання”» констатовано, що від алкогольних розладів, за оціночними даними (з урахуванням прихованої кількості), стало майже 7 % населення нашої країни працездатного віку. Станом на початок 2022 р. в Україні під наглядом у диспансерній групі перебувало 440 765 осіб із розладами психіки та поведінки через вживання алкоголю, майже 77,6% яких належать до вікової групи понад 36 років [171]. Водночас в Україні 40 % дітей у віці від 14 до 18 років регулярно вживають алкоголь [148]. За даними Всесвітньої організації охорони здоров’я у 2018 р., Україна посіла перше місце у світі за рівнем дитячого алкоголізму; при цьому 87% українських школярів хоча б раз вживали алкогольні напої, 26% вживають алкоголь кілька разів на місяць [103]. Роком раніше ця ж сама організація навела рейтинг країн за рівнем споживання алкоголю на душу населення, відводячи Україні п’яту позицію після таких країн, як Молдова, Литва, РФ та Румунія [221].

Що стосується наркотичних речовин, то за даними, викладеними у Звіті щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік, частка підлітків, які вживали хоча б один раз в житті які-небудь наркотичні речовини, склала 18%, а серед дівчат зросла в 1,5 рази у порівнянні з 2015 роком (з 12,7% у 2015 році до 18,1% у 2019 році) [171, с. 21].

Ми солідарні з думкою, що деструктивний вплив алкоголю на особу та її поведінку є очевидним, як і його зв’язок зі злочинною поведінкою, що загрожує благополуччю оточуючих людей і соціальному порядку, різко суперечить нормам права [21, с. 225]. До того ж у цьому ключі справедливою є й думка, що «корисливий мотив так чи інакше є константою при вчиненні багатьох злочинів, в етіології яких неабияку роль відіграє наркотична залежність особи» [43, с. 92].

Нерідко у вироках суду констатується наявність залежності особи від алкоголю. Наведемо приклад учинення крадіжки у стані алкогольного оп'яніння, кількість яких вимірюється багатьма сотнями.

Так, 15 липня 2022 р., близько 14 години, ОСОБА_5, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння та знаходячись на території домогосподарства, яке розташоване за адресою АДРЕСА_2, реалізуючи свій протиправний умисел, спрямований на незаконне збагачення та усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, керуючись корисливим мотивом в умовах воєнного стану (відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 3 березня 2022 р.), повторно, шляхом відкриття вхідних дверей до житлового будинку на території вказаного господарства, незаконно проник до нього, де з чоловічої сумки чорного кольору таємно викрав грошові кошти в сумі 12 тис. грн, які належали потерпілому ОСОБА_6. Гроші були витрачені на алкоголь і продукти харчування [65].

Наркоманія та пов'язані з нею наркозлочини в наш час так само є одними з найскладніших і найбільш небезпечних соціальних проблем людства, глобальний характер яких підтверджується багатьма негативними фактами [3]. Так, вживання наркотичних засобів, вирощування, виробництво, збут останніх, у тому числі за допомогою так званих інтернет-магазинів та нарконаливайок, здійснюють вплив на економіку більшості країн світу, руйнують громадське здоров'я, в цілому відбиваючись на розвитку і безпеці й промислово розвинутих країн, й країн, що розвиваються. Стверджується, що прибуток від наркоторгівлі становить близько 800 млрд доларів, що можна порівняти із впливом на світову економіку видобутку нафти та газу [96].

Про небезпеку наркоманії та їх зв'язок зі злочинністю написано чимало, адже, вочевидь кожен представник суспільства інтуїтивно розуміє

небезпечність свого знаходження поряд із наркотично залежною людиною або принаймні усвідомлює небезпечність існування таких фактів у житті та ризику бути втягнутим у немедичне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин [48, с. 82]. До злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, «примикають» й ті протиправні діяння, що вчиняються під впливом хронічної наркоманії, при якій рушійною силою вчинків особи стає потреба в наркотиках (наприклад, корисливі та корисливо-насильницькі злочини, вчинені з метою отримання коштів на придбання цих речовин), а також злочинні діяння, вчинені у стані наркотичного сп'яніння [35, с. 27]. Наведемо конкретний приклад.

Обвинувачений ОСОБА_5 у судовому засіданні визнав себе винуватим у вчиненні під час іспитового строку крадіжки і грабежу та пояснив суду, що він є наркозалежим та у нього не було коштів на їжу. Зокрема, викрадену із магазину дитячу молочну суміш «Humana Folgemilch-3» вартістю 286 грн. із магазину він викрав і з'їв, бо дуже хотів їсти. Решту викрадених речей (лосьйон після гоління «Nivea» вартістю 121,60 грн, лосьйон після гоління «Nivea Срібний захист» вартістю 124,80 грн та лосьйон після гоління «Nivea. Чиста шкіра Активний» вартістю 124,80 грн та ін.) він продавав, а за отримані гроші купив ще їжі, а так само наркотичні речовини. Щодо своїх вчинків ОСОБА_5 щиро розкаюється та пояснює їх виключно залежністю від наркотиків [68]. Отже, бачимо, наскільки наркотична залежність зумовлює вчинення людиною серйозного правопорушення. Про те, яким сильним є подібне зумовлювання, неодноразово відмічалось дослідниками проблеми корисливої та корисливо-насильницької злочинності. Так, В.В. Голіна та М.О. Маршуба пишуть, що користь-потреба може обумовлюватися і потребою людини в життєво необхідних речах у прямому сенсі слова (їжа, одяг та ін.), і потребою в алкоголі, наркотиках, яка в деяких осіб із залежністю від таких речовин стає своєрідною сенсоутворюючою потребою [76]. За результатами проведеного згаданими вченими вивчення, 61,52 %

підлітків у момент скоєння корисливо-насильницького злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння [76]. У свою чергу, О.М. Бурда, констатує, що причиною вчинення крадіжок може ставати залежність від психоактивних речовин (алкогольних напоїв і наркотичних речовин); тому нерідко алкогольні напої з об'єктів роздрібної торгівлі викрадають особи, в яких є очевидні проблеми із алкогольною залежністю, і при цьому бракує коштів на придбання таких напоїв [58, с. 105]. Ще одна вчена М.В. Стрюк констатує, що досить часто крадіжки вчиняють особи у стані алкогольного сп'яніння або хворі на хронічний алкоголізм [223, с. 83].

У новітніх дослідженнях справедливо підкреслюється й те, що стан сп'яніння є детермінуючим чинником не лише в етіології поведінки винного, а й інколи зумовлює вибір злочинцем потенційної жертви. Так, А.М. Бабенко і М.В. Палій, наприклад, пишуть, що частіше жертви кишенькових крадіжок під час події перебували у стані алкогольного сп'яніння, що виступає додатковим віктимним фактором [26, с. 566]. Отже, між алкоголізмом і злочинністю простежується міцний зв'язок у площині перетворення значного числа осіб із потенційних жертв на справжніх потерпілих від протиправних діянь [42, с. 38].

Повторимося, що у вироках судів констатується (хоча і не часто), що у момент вчинення крадіжки особа перебувала у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Водночас у мотивувальній частині вироку, обираючи покарання, суди зазначають, що особа страждає або страждала на хронічний алкоголізм або наркоманію. Принаймні, понад половини осіб за результатами вивчення відповідних матеріалів мали проблеми із вживанням згаданих психоактивних речовин. Тому не випадково, що єдиним поясненням вчиненому у деяких крадіїв було бажання отримати гроші для придбання алкогольних напоїв або наркотичних речовин. У цьому зв'язку має рацію О.М. Бурда, який пише, що «якщо правопорушники страждають на алкогольну, наркотичну чи іншу психологічну залежність, то у них

ослаблений вольовий контроль, а внутрішні спонукання реалізуються одразу без вагань і осмислення. Для таких осіб крадіжка ... – один із найшвидших і малоризикованих способів обернути майно на свою користь з метою подальшої перепродажі для одержання грошових коштів» [58, с. 60]. На наш погляд, у цьому випадку, напевно, слід говорити про корисливість-потребу, що виявляється сенсоутворюючим чинником. У таких випадках доцільно стверджувати про те, що деяким особам крадіїв притаманні достатньо специфічні морально-психологічні та фізіологічні властивості, серед яких переважають корисливі спонукання та яскраво виражена мотивація у задоволенні таких квазіпотреб, як потреба в психоактивних речовинах (алкоголі та наркотиках).

Для ще більшої ілюстрації випадків перебування особи у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння в момент вчинення кримінально караного правопорушення наведемо фрагмент монографічного інтерв'ю гр.-на Д.

Гр-н Д., звільнившись із місць позбавлення волі у 2019 р., із початком збройної агресії фактично повернувся до вчинення крадіжок у м. Харкові. Проте жодного разу не потрапляв до поля зору правоохоронних органів. Злодієм себе не вважає, кажучи, що просто підбирає нічийне майно, що залишилося після руйнування будівель російською армією. Таким «нічийним» майном, до речі, є технічна апаратура (у тому числі крупногабаритна), особисті речі і навіть будівельні матеріали. Пояснює, що те, чим він займається, є «збиранням», щоб не дісталось ворогу. «Небезпекою» в цій справі вважає поліцейські та військові патрулі, ТРО, а також можливі ворожі обстріли, під які можна потрапити в момент «збирання». Тому для хоробрості, звісно ж, вживає міцні алкогольні напої¹.

Таким чином, проблема залежності від цих речовин заслуговує особливої уваги, оскільки здійснює деморалізуючий вплив та призводить до

¹ Фрагмент бесіди із гр-ном Д. Харків, липень 2023 р.

формування особи, яка потенційно готова до вчинення злочинів, зокрема корисливої спрямованості. Це свідчить про міцний зв'язок корисливої злочинності з алкоголізмом, наркоманією та паразитичним способом життя в цілому.

При цьому нерідко вживання алкогольних напоїв та наркотичних речовин призводить до втрати житла, майна, родинних зв'язків, збільшуючи в Україні кількість бездомних осіб. Як правильно зазначають кримінологи, алкоголізм і наркоманія є основною причиною втрати особою житла [47, с. 96]. У свою чергу, втрата житла породжує таке явище, як бездомність. А далі алкогольна і наркотична обтяженість виявляється своєрідною константою «звичайного» стану й образу життя таких осіб [97, с. 94].

В умовах триваючого протистояння ворогу можна зробити припущення, що найближчими роками явище бездомності лише нарастатиме, чому є чимало причин. Причому прогнозуємо його зростання як за абсолютними, так і за відносними показниками. По-перше, велика кількість осіб втратили і, на жаль, втрачатиме своє житло через його руйнування у ході ведення воєнних дій. По-друге, психологічний стан людей, втрата ними роботи, здоров'я, розлука з рідними та ін. не дозволять їм швидко знайти оплатне заняття та придбати житло. По-третє, повернення із фронту покалічених і неможливість ведення цими людьми звичного способу життя призведе до фрустрації, несприйняття реалій останніми і, як реакція, відсторонення їх від суспільства, що таїть небезпеку не лише утрати майна, а й вживання алкоголю та наркотиків. По-четверте, у розрахунку до тих українців, що виїхали за кордон, відносний показник бездомних осіб, без сумніву, зростатиме, оскільки вони, як правило, залишаються у тих населених пунктах, в яких перебували й раніше, надаючи перевагу своєму попередньому «ареалу» проживання, хоча інколи й може мати місце внутрішня міграція безхатченків. У будь-якому разі візуально на вулицях міста їх не стає менше порівняно із довоєнним часом. Для таких осіб

«збирання» на руїнах стає дохідним зайняттям, що, по суті, представляє собою новий вид крадіжки, про який йшлося вище.

Серед крадіїв, як відомо, є чимало рецидивістів. З огляду на це у плані структурування детермінуючих чинників на певні блоки можна виділити дві групи чинників, або детермінанти, що розглядаються на двох рівнях. Одна група, або рівень, представлена загальними детермінантами, що породжують злочинність незалежно від її конкретного різновиду, другий рівень – специфічними за своєю природою детермінантами, які призводять до існування й відтворення саме рецидивної злочинності [39, с. 24-25]. Уявляється, особливий інтерес для розуміння природи корисливої злочинності, яка володіє високим ступенем рецидивонебезпечності, мають ті чинники, що зумовлюють повернення особи на злочинний шлях, тобто специфічні чинники. У свою чергу, останні класифікуються, за думкою В.С. Батиргарєєвої, на дві групи чинників, пов'язаних, по-перше, з процесами призначення й відбування покарання, особливо у виді позбавлення волі, та, по-друге, із соціальною адаптацією, несприятливе протікання якої забезпечує поновлення й продовження існування детермінант первинних [43, с. 329]. Серед зазначених чинників першої групи, що помітно впливають на вчинення колишнім засудженим нових злочинів, слід наголосити на його ізоляції від суспільства і знаходження протягом певного часу у специфічному середовищі правопорушників; статусної та рольової зміни у зв'язку із засудженням; виникненні або поглибленні процесів клеймування людини внаслідок засудження; поширенні кримінального досвіду; «образи» на вирок суду й на всю правоохоронну систему; підтриманні й надалі зв'язків з тими, з ким відбувалося покарання; зміцненні споживацької психології та ін. Друга група специфічних детермінант представлена, зокрема, свідомою відмовою на етапі соціальної адаптації після відбування покарання від допомоги, яку надає суспільство в працевлаштуванні, налагодженні житлово-побутових

умов; небажанням відмовитися від злочинного способу життя та ін. [49, с. 63-66].

Висловлене має безпосереднє значення для аналізу крадіжок, адже серед крадіїв дуже значною є ймовірність повернення до вчинення нових злочинів після засудження за попередні діяння. Так, попередніми дослідженнями встановлено, що ймовірність учинення нової крадіжки після засудження вдруге досягає значення 0,673, ймовірність того, що особа вчинить крадіжку й втретє дорівнює 0,655 [40, с. 57]. Тобто викладена проекція зумовлювання особливо яскраво «спрацьовує» саме на прикладі вчинення корисливих злочинів. До того ж «тюремне населення» й досі у місцях позбавлення (обмеження) волі представлено переважно крадіями.

Місця позбавлення (обмеження) волі є могутнім ретранслятором такого фонового для злочинності явища, як кримінальна субкультура, що представляє собою матеріальний і духовний субстрат злочинної ідеології, яка пронизує сучасне суспільство внаслідок своєї здатності достатньо стрімко поширюватися в інформаційному просторі законослухняного соціуму (у тому числі за межами кримінально-виконавчих установ) завдяки широкій соціальній базі носіїв, прихильників і послідовників цієї субкультури¹. Дотримання подібних ідеалів, без сумніву, підвищує й ризик вчинення як рецидивних злочинів, так і правопорушень, вчинених уперше, оскільки вплив цього феномена на людей без чітких настанов в умовах, так би мовити, турбулентності соціального життя таїть в собі загрозу витіснення й повного заміщення суспільно корисних орієнтирів, навичок, настанов ідеями злочинними. Зворотного шляху, на жаль, практично немає: ніщо так не складно змінити, як людські настанови й ідеали. Всі правопорушники, з якими вдалося поспілкуватися під час проведення дослідження, позитивно сприймали кримінальну субкультуру, стверджуючи, що в ній «набагато більше правди життя, аніж у «добропорядному» способі життя. Причому

¹ Батиргарєєва В.С., Бабенко А.М. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. *Право України*. 2020. № 2. С. 167, 176, 180. (С. 164-183)

крадії не без сарказму розмірковували про те, «що ви, законослухняні, називаєте добropорядним життям?»).

На наш погляд, детермінація крадіжок дає дослідникам повне уявлення про походження загальнокримінальної злочинності, у тому числі під час війни. Таке твердження базується на тому, що, по-перше, крадіжки у загальній структурі злочинності є найбільш масовим явищем; по-друге, їх вчинення пов'язується насамперед з економічним чинником, до якого люди найбільш чутливі; по-третє, утилітаризм (від лат. *utilitas* – «користь, вигода, благо»; намагання мати з усього користь [174, с. 633]), яскравим проявом якого є корисливість, так чи інакше є притаманним якщо не всім, то багатьом злочинам.

Наприкінці зазначимо, що кожна крадіжка є неповторною і навіть свого роду унікальною. Це означає, що й чинники, що породжують цю «індивідуальність» володіють рисою неповторності. Проте все одно у своїй масі процес зумовлювання крадіжок піддається узагальненню у схожих проявах, рисах, властивостях. Принаймні константою на конкретно визначений проміжок часу є та зовнішня об'єктивна ситуація, в якій відбувається будь-який акт протиправної поведінки. Такою константою сьогодні в Україні є воєнний стан, котрий позначився буквально на будь-якій сфері суспільного життя. Лише через узагальнення всього сущого стає можливим опрацювання великого емпіричного масиву та надання пропозицій, які у своїй основі матимуть запобіжний ефект на явище корисливої злочинності в цілому.

Висновки до розділу 3

Представлення кримінологічної характеристики особи злочинця, діяння якого кваліфікуються за частиною 4 статтею 185 КК, а так само дослідження особливостей кримінологічної детермінації крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, дозволяє дійти таких висновків:

1. Ґрунтовний аналіз особи сучасного крадія, що діє в умовах воєнного стану в Україні, виявив в цілому схожість із тим образом, який неодноразово фіксувався у численних попередніх дослідженнях. Так, це чоловіки, мають громадянство України, у віці від 30 до 50 років, із базовою загальною середньою освітою, можуть перебувати у шлюбі або у фактичних шлюбних відносинах, є працездатними, але не працюють і не навчаються. Четверть з усіх обстежених крадіїв мають не зняту або непогашену судимість. Злочини вчиняють, як правило, одноосібно із заздалегідь обміркованим умислом. У цілому злочинна діяльність є нетривалою. Нерідко перебувають у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, хоча не завжди цей факт констатується у судовому рішенні. Водночас крадіїв вирізняє крайня безпринципність: коли український народ дає відсіч ворогу, ці особи користуються ситуацією воєнного стану.

2. В українському суспільстві, окрім відомих негативних процесів, що мають пояснююче значення у походженні й існуванні злочинності, з'явилася або загострилася ціла низка інших процесів. Ці – нові для українського буття – негативні процеси, у свою чергу, виявилися наслідком або супутнім явищем головної події сьогодення, а значить, найпотужнішої детермінанти – збройної агресії РФ проти України. Війна, створює ще більше умов й для вчинення правопорушень корисливої та корисливо-насильницької спрямованості.

3. З урахуванням обставини війни чинників корисливих кримінально караних правопорушень доцільно поділити на чинники ординарного періоду та чинники неординарного періоду. Під так званим ординарним періодом кримінологічного вивчення проблеми розуміються ті періоди часу, що беруться для відповідного аналізу та порівняння явищ криміногенної дійсності до початку повномасштабного вторгнення агресора в Україну. У свою чергу, в категорію чинників неординарного періоду вкладається подвійний зміст. По-перше, словом «неординарний» позначається той факт,

що Україна за часів своєї незалежності ніколи раніше не стикалася із повномасштабною агресією. По-друге, неординарність періоду напряду зумовлює й неординарність самої детермінації злочинності, оскільки війна та злочинність паразитують один на одному, перетворюючись на один симбіотичний організм. При цьому чинники злочинності ординарного періоду нікуди не зникають, в той час поки країна дає рішучу відсіч ворогу.

4. У системно-структурному плані роль війни як визначального чинника визначається, зокрема, такими векторами: а) зумовлює відмінний від мирного часу характер кількісно-якісної моделі корисливої злочинності, у тому числі й крадіжок; б) змінює соціальний портрет злочинця (особливо у плані морально-психологічної групи ознак); в) тягне необхідність розробки нових стратегій боротьби зі злочинними проявами; г) вводить до сфери запобігання злочинності нових суб'єктів зазначеної діяльності; д) впливає на всі інші чинники детермінації корисливої злочинності.

5. Синтезованим чинником, або своєрідним результатом дії усіх інших зовнішніх детермінант, є користь, що перебуває у підґрунті корисливої мотивації. В умовах воєнного стану відповідна мотивація свідчить не лише про наявність в особи рис соціального паразитизму. Вона перетворюється за своєю сутністю на хижацьку, адже особа вчиняє крадіжку у той час, поки представники суб'єктів запобігання злочинності поряд з військовослужбовцями і силами територіальної оборони чинять супротив ворогу. Крім того, корислива мотивація вирізняється неабиякою силою, оскільки деякі правопорушники, щоб заволодіти і розпорядитися чужим майном, піддаються зовнішній небезпеці бути ушкодженими або навіть вбитими (наприклад, під час вчинення крадіжок із проникненням до приміщень, що є аварійними внаслідок ракетно-бомбових обстрілів, а також із приміщень у районах, що безпосередньо піддаються обстрілам), чи під час дії комендантської години.

РОЗДІЛ 4

ЗАПОБІГАННЯ КРАДІЖКАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

4.1 Теоретичні засади практики запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану

У кримінологічному знанні розробці заходів запобігання злочинності в цілому та окремим правопорушенням, зокрема, завжди відводилося і відводиться чільне місце. Пояснення цьому слід шукати в одвічному бажанні людини убезпечити себе та оточуюче її середовище від протиправних ексцесів, історія яких, мабуть, дорівнюється історії самого людства у форматі його цивілізованої фази. Навіть більше – феномен шкідливості певних діянь для соціуму виник задовго до того моменту, як було створено відомі важелі соціально-правового регулювання певних відносин у суспільстві та механізми захисту останніх від деструктивної людської поведінки [190, с. 116].

Якщо зазначена проблема убезпечення ставиться і за наших часів, то це може означати лише одне: до остаточного її розв'язання ще далеко, оскільки така протидія протиправним діям все ще не приносить очікуваних результатів. Водночас згодом діяльність у сфері «опору» злочинності набула системних якостей, реалізуючись принаймні у двох основних площинах, одна з яких пов'язується із застосуванням до осіб, винних у вчиненні кримінально караних правопорушень, диференційованих покарань, а друга – із реалізацією цілого комплексу заходів, метою якого насамперед є недопущення вчинення протиправного діяння. Як справедливо із цього приводу зазначається у спеціальній літературі, «кримінальний закон забороняє вчиняти певні дії та встановлює певні покарання для осіб, які їх вчинили, має, безумовно, стримуючий ефект, проте подібний вплив має обмежений характер і не відіграє головної ролі у стримуванні злочинності,

особливо, коли наголос робиться на жорстокості покарання, а не на його невідворотності й неминучості» [125, с. 153]. При всій важливості кримінально-правових заходів, очевидно, що вони мають обмежений характер, бо повністю не охоплюють причин і умов злочинності [81, с. 14].

Тому кожного разу, розпочинаючи пізнання сутності того чи іншого протиправного явища, виникатиме необхідність у пропозиції логічного, а головне – здійснюваного «набору» рекомендацій, що сприятиме дієвому обмеженню шкідливих для людини соціальних проявів деструктивної поведінки. У теоретичній площині складність окресленого завдання, на думку, наприклад, А.С. Яковлева, пояснюється кількома обставинами. Серед таких він називає «... наявність конкуруючих парадигм і діаметрально протилежних підходів щодо захисту прав громадян, законних інтересів юридичних осіб і держави; неможливість його розв’язання без урахування інших кримінологічних питань (стану злочинності, особи злочинця, детермінації, жертви); обов’язковість поєднання теорії та практики для отримання очікуваного соціального результату та ін.» [245, с. 154]. При цьому, за справедливим зауваженням В.В. Голіни, особливість діяльності, пов’язаної з нерепресивною протидією злочинності (тут ми зберігаємо оригінальну термінологію автора – Б.П.), передбачає відмову від поспішності, перетворення її на короткочасні кампанії і гучні обіцянки [81, с. 12]. З огляду на висловлене під час теоретичного осмислення цієї діяльності останній надають навіть характеру стратегічного зауваження, стверджуючи, що заключним етапом кримінологічного вивчення будь-якого криміногенного явища, що становить предмет відповідної науки кримінально-правового циклу, ... є запропонування стратегії запобігання цьому явищу [231, с. 181]. Слід підкреслити, що хоча стратегічне мислення – порівняно новий для кримінологічного знання напрям, однак концептуалізація знання, свідченням якої якраз й є намагання побудувати стратегії, набуває все більше і більше прихильників серед фахівців

відповідної галузі юридичної науки. Питання стратегічного підходу до організації й управління процесами запобігання злочинності підіймалися у роботах В.С. Батиргарєєвої [44], А.М. Бабенка [45], О.М. Бандурки [30], В.В. Голіни, М.Г. Колодяжного, С. С. Шрамко, і А.В. Калініної [116], О.М. Ігнатова [118], О. М. Литвинова і Ю. В. Орлова [153] та ін. Здається, сутність руху наукової думки в цьому напрямі досить влучно передає С.О. Філіппов, який, зокрема, пише: «Політика як напрям діяльності, сукупність інструментів та засобів реалізації стратегічних інтересів у сфері протидії злочинності реалізується через стратегії» [235, с. 244].

У свою чергу, опрацювання будь-яких стратегій стримування злочинності на певному рівні має базуватися на загальній теорії запобігання злочинності, на усталених категоріях, якими визначається сутність реалізації тих завдань, що постають перед теоретиками і практиками під час цілеспрямованого впливу на аналізоване соціальне явище негативного характеру. Тут нагадаємо, що поряд із традиційними завданнями, що зумовлюють сутність проблеми запобігання корисливої злочинності як такої і крадіжок, у тому числі (значна поширеність, «резистентність» ідеології крадіїв до запобіжних заходів, суспільні негаразди як потужний чинник їх існування тощо), з'явилися ще й ті завдання, що ускладнюють процес їх вирішення у теперішній час. Серед таких, нагадаємо, симбіоз особливостей воєнного стану, в якому перебуває українське суспільство, і закономірностей відтворення злочинності, динамічність внутрішніх і зовнішніх міграційних процесів, нова філософія правопорушників, поява раніше невідомих «локацій» вчинення крадіжок і нових категорій правопорушників, велике навантаження і виникнення додаткових завдань у суб'єктів запобігання тощо. Вищенаведене, без сумніву, зумовлює як визначення об'єктів запобіжного впливу, так і специфіку логіки і системи заходів запобіжного впливу [190, с. 117].

Наголошуючи на тому, що практика має засновуватися на теорії та озброюватися нею, не можна не підтримати точку зору С. О. Філіппова, що надзвичайна «теоретизованість», надмірне перевантаженість мовного стилю кінцевого продукту наукової діяльності складною (іноді – псевдонауковою) термінологією та величезні обсяги масиву наукової інформації, що публікуються, зменшує можливості практичного застосування цієї інформації [325, с. 245]. Одна з таких ситуацій якраз і склалася навколо палітри синонімів, якими позначається діяльність щодо стримування злочинності на певному рівні (запобігання, боротьба, перешкоджання, протидія, опір, війна зі злочинністю, профілактика, попередження, упередження, нейтралізація, відвернення, «припинення» та ін.) [190, с. 117].

Зрозуміло, що ця теоретична дискусія може бути поширена й на сферу запобігання крадіжках. Однак, щоб пом'якшити гостроту цієї дискусії, яка до того ж не забезпечить *status quo* того чи іншого знання у кримінологічному середовищі у розпал термінологічних «війн», на наш погляд, доцільно навести вислів С. В. Якимової: «Толерантно ставлячись до наукової дискусії щодо використання <вищезазначених> категорій, зауважимо, що навіть сучасні термінологічні словники є не одностайними щодо їх тлумачення, відповідно до яких такі терміни, як «запобігання» та «попередження» вживаються як синоніми, а етимологічна спорідненість дає можливість використовувати їх як рівнозначні» [244, с. 3]. Залишивши осторонь подальше теоретизування проблеми впливу на злочинність як такого, зосередимося лише на розв'язанні онтологічних питань корисливої злочинності, одним із яких є саме зменшення її кількісних проявів. Єдине, на чому потрібно зробити акцент, так це те, що під час свого дослідження ми як представники харківської кримінологічної школи, яка чимало років вживає певні понятійні лексеми, будемо переважно вживати термін «запобігання», за виключенням тих випадків, коли потрібно зберегти при цитуванні авторську редакцію висловлювання.

Продемонструємо особливості запобігання крадіжкам, вчиненим в Україні під час дії воєнного або надзвичайного стану, які складають теоретичний фундамент зменшення у суспільстві подібних випадків. Розгляд особливостей доцільно почати з визначення об'єктів запобіжного впливу, релевантних саме цьому виду діянь. Будь-який вчений, опрацьовуючи чи то систему, чи то стратегію запобігання тим чи іншим видам правопорушень, наводить власну модель відповідних явищ і процесів, що визнаються об'єктами, впливаючи на які стає можливим більш-менш стабілізувати криміногенну ситуацію. Проте загальні підходи до цієї проблематики тривалий час залишалися майже не змінними [190, с. 117]. При цьому значний внесок у теорію запобігання у цьому ракурсі належить відомому українському кримінологу В.В. Голіні. Так, вчений як об'єкт запобіжного впливу понад 30 років тому визначав окреме негативне явище або сукупність різних за генезою, сферою, формами й інтенсивністю прояву явищ і процесів реальної дійсності матеріального й інтелектуального характеру, що здатні породжувати причини й умови, які сприяють учиненню злочинів [75с. 15]. За наших днів, В. В. Голіна, працюючи в тандемі зі своєю послідовницею С.С. Шрамко, використовує дещо іншу термінологію (замість «об'єкт запобіжного впливу» вживає терміносполучення «криміногенний об'єкт») та пише, що під такими об'єктами розуміються явища і процеси об'єктивного і суб'єктивного характеру, які пожвавлюють, зміцнюють, підтримують і провокують у суспільстві й індивідуальній свідомості погляди, звички, традиції, спосіб життя і діяння, що лежать в основі антигромадської поведінки або безпосередньо викликають чи полегшують вчинення злочинів і живлять злочинні прояви, визнаються криміногенними об'єктами [85, с. 19-20].

Найчастіше між об'єктами запобіжного впливу (криміногенними об'єктами) та детермінаційними чинниками у кримінології ставлять знак рівності, оскільки вважають, що впливаючи на ці чинники стає можливим

покращити криміногенну ситуацію [190, с. 118]. Так, наприклад, А.П. Закалюк прямо вказував, що об'єктами діяльності із запобігання злочинності є детермінанти злочинності та її проявів, передусім причини й умови останніх [106, с. 332].

У цілому заперечень проти такого підходу немає. Водночас поряд із детермінантами соціально-економічного, ідеологічного, політико-правового, морально-психологічного, та ін. характеру все ж таки окремо потрібно принаймні виділяти:

а) особу правопорушника або тих, поведінка, погляди, ідеологія яких свідчить про вірогідність відступу від імперативів кримінального закону;

б) оточення з усіма його стереотипами взаємодії, традиціями, звичками та ін., що формує таку особу (осіб) та в якому перебуває людина [190, с. 118].

Зауважимо, що таке уявлення про об'єкти запобіжного впливу, властиве, так би мовити, парадигмі мирного життя. Власне про такий підхід свідчить система кримінальної юстиції, яка у процесі виправлення особи під час відбування покарання наголос робить на психо-корекційній роботі із засудженим. До того ж саме покарання у вигляді арешту, позбавлення або обмеження волі, яке передбачає ізоляцію правопорушника на час його відбування, обмежує засудженого у спілкуванні з його оточенням, перебування в якому сприяло б продовженню дії тих чинників, котрі продовжували б культивувати в особі негативні традиції, звички, моделі поведінки під час розв'язання життєвих проблем [190, с. 118].

Таким чином, з усього різноманіття суспільних феноменів, що в будь-який спосіб сприяють існуванню та відтворенню корисливої злочинності під час воєнного або надзвичайного стану, у тому числі крадіжок, слід виокремити ті з них, на які потрібно впливати у першу чергу, щоб відповідні правопорушення не перетворилися на нову ідеологію криміналітету, в якій останній паразитує на війні [190, с. 118]. Це з одного боку. З іншого ж – серед чисельних «маркерів» у складному механізмі вчинення крадіжок, що

так чи інакше призводять до існування цього феномену, з метою їх нейтралізації або принаймні обмеження доцільно виділити ті з них, що найбільш наочно володіють основними кримінологічно значущими властивостями об'єкта запобіжного впливу, до числа яких в спеціальній літературі віднесено криміногенність, потенційність, динамічність і латентність [75, с. 117; 143, с. 102; 211, с. 42].

Ураховуючи ці попередні зауваження, визначимо, що об'єктами запобіжного впливу в процесі запобігання крадіжкам, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, насамперед слід визнати саму особу крадія з її установками, особливостями мотивації, орієнтирами, ідеалами, звичками, традиціями тощо. Якщо йдеться про установки, мотиви, звички та ін., то всі вони, як правило, мають негативне забарвлення. Адже у протилежному разі вони не розглядалися б як об'єкт запобіжного впливу. Поряд із наведеним об'єктом ще однією площиною застосування зусиль запобіжного характеру виявляються місця концентрації злочинного елементу. Раніше писали, що такими, наприклад, є виправно-трудова установи (колонії, тюрми) як простір, де концентрується значна кількість зібраних на одній обмеженій території осіб – носіїв злочинної ідеології, кримінальної субкультури [40, с. 294]. Разом із цим місця концентрації злочинців, звісно ж, не обмежуються установами виконання покарань. Тут потрібно вказати на достатньо широке коло місць, в яких відбувається своєрідний рух злочинського життя. Традиційно до таких місць належать всі локації, в яких відбувається «життєдіяльність» злочинців, зумовлена їх злочинними установками й поглядами на власне місце у суспільстві. Отже, до таких місць, що можуть ставати об'єктами запобіжного впливу, належать такі громадські місця, як вокзали, ринки, торговельні та спортивні центри, установи, де вони проводять дозвілля (ресторани, готелі, «малини» тощо). Як це не дивно, то прикметою часу стає виникнення такого об'єкта запобіжного впливу, як інформаційні майданчики (маркетплейси). Адже ці інформаційні

майданчики використовуються, у тому числі, й як місця для можливого збуту викраденого. Нами вже згадувався такий інтернет-сервіс, як OLX. Водночас злочинці з метою убезпечення себе від викриття під час збуту викраденого відкривають для себе й можливості використання «темної мережі», або так званого DarkNet. Це відомий торгівельний майданчик для протиправної торгівлі, що є ізольованим від випадкового потрапляння на нього «чужинців». За словами Д. Мареліно, чимало людей шукають такі онлайн-шопінги, щоб придбати там товари, котрі в інший спосіб неможливо легко купити офлайн, оскільки вони є незаконними [10, с. 111].

Поряд із місцями концентрації злочинців як об'єкта запобіжного впливу в наш час необхідно виділити ще одну локацію, котра не може залишатися поза увагою цілеспрямованого таргетування. Йдеться про зруйновані обстрілами споруди – місця вчинення злочину, в яких залишається майно потерпілих і які так «подобаються» крадіям. Особливо гостро ця проблема постає там, де в районі практично не залишається мешканців або вони тривалий час відсутні. Раніше з таким різновидом об'єктів запобіжного впливу (до збройної агресії, яка веде свій початок фактично із 2014 р.) українські правоохоронці не зустрічалися. Тому виникає велика потреба в опрацюванні відповідних заходів запобігання. Особливістю запобіжних заходів у цих незвичайних до недавнього часу локаціях є те, що вони формуються стихійно, причому за нетривалий період. Причому «авторами» багатьох із них стають самі мешканці. Вище вже наголошувалося про небезпеку таких заходів, пов'язану із розправою над крадіями.

Ще один об'єкт запобіжного впливу, який тісно пов'язаний із місцями концентрації злочинців, – це їх оточення із властивими йому вадами. Як таке оточення доцільно розглядати, по-перше, родину з притаманними їй негативними явищами та процесами (неблагополуччя у широкому сенсі слова, низький статок, що не забезпечую нормальну соціалізацію злочинця починаючи ще з дитячого та підліткового віку, соціальна ізоляція у

своєму колі, рання алкоголізація і наркотизація, культ споживацької психології тощо), по-друге, коло спілкування, що так само наділене чималими вадами.

Однією із прикмет часу, що має безпосереднє відношення до визначення об'єктів запобіжного впливу у протидії крадіжкам, є виділення широкої гами різних негативних явищ, що у своїй сукупності створюють специфічний фон життя пересічних українських громадян. Такий фон можна назвати фоном соціальних негараздів, в якому присутні озлобленість, що межує нерідко із фрустрацією, посттравматичний стресовий розлад, що дедалі набуватиме характеру соціальної епідемії, виснаженість, нервовість, напруження, навіть прославлення ворогу (глорифікація) тощо). Цікаво зазначити, що механізм дії всіх цих факторів на злочинця такий самий, як і на особу будь-якої іншої людини. Все це дає підстави принаймні замислитися над виділенням фону соціальних негараздів в окремий об'єкт запобіжного впливу, який, до речі, має наскрізний характер для багатьох видів злочинних проявів.

Але головним об'єктом запобіжного впливу є феномен війни або надзвичайної ситуації, що спричиняють введення в державі режиму воєнного чи надзвичайного стану. Такого об'єкта як війна за часів незалежної України не було, але наразі зазначений об'єкт є системним об'єктом запобіжного впливу, від якого залежить «образ» і сучасної, і навіть майбутньої злочинності.

Про війну слід говорити саме як про феномен, адже його значення натеper є визначальним для будь-якої сфери життєдіяльності нашого суспільства, для будь-якого українця і навіть для будь-якого виду злочинності. Напевно в ієрархії об'єктів запобігання війна стоїть окремо і на вищій сходинці. Адже саме вона призвела до появи і нових різновидів не лише крадіжок, а й інших правопорушень. Саме війна змінила характер злочинності і викликала зміну пріоритетів у запобіжній діяльності. Саме

війна диктує майбутній стан та якісні параметри багатьох інших об'єктів запобіжного впливу. До того ж закінчити війну не в силах одних лише органів кримінальної юстиції. Тому перелічене дає підстави визнати, що війна як об'єкт запобіжного впливу володіє низкою таких властивостей, характер яких тяжіє до сингуляризації суспільства в цілому. Таким чином, наявність у детермінаційному комплексі злочинності такого об'єкта, що є наскрізним за своїм характером, призводить до такої особливості як явища крадіжок, так і будь-якого іншого виду сучасної злочинності, як всеціла залежність від ситуації. Отже, система заходів впливу на цей об'єкт – це окрема сторінка кримінології як науки.

Ще одна особливість об'єктів запобіжного впливу у контексті протидії крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану, полягає у темпоральності деяких із них [190, с. 118]. І знов таки головним темпоральним об'єктом є війна. Якщо говорити про визначення темпоральності, то вона означає «часовий», тобто той, що згодом або через деякий час зникає чи з'являється [226].

Окрім темпорального явища війни як такого, на наш погляд, існує ще ціла низка кримінологічно значущих інших темпоральних об'єктів, серед яких головною є обстановка, в якій перебуває пересічна людина (евакуація та зміна звичного місця проживання, щоденні, навіть щогодинні повітряні тривоги, «нестабільність» лінії фронту, в цілому напружена емоційно-психологічна ситуація в країні і світі та ін.). Темпоральними за своїм характером й є деякі «локації», в яких відбуваються крадіжки (зруйноване чи покинуте житло, інші приміщення, гаражі, автівки тощо). Відповідно мають темпоральний характер й фон соціальних негараздів, який ми визначили як узагальнений та водночас різноманітний об'єкт запобіжного впливу.

Таким чином, наразі темпоральність – це провідна особливість об'єктів запобіжного впливу в «логіці» існування багатьох злочинів в Україні, а відповідно й системи запобігання злочинам, включаючи й крадіжки.

Ще одна особливість у запобіжній діяльності розглядуваних правопорушень пов'язується із суб'єктами цієї діяльності. Воєнний стан вніс свої непередбачувані корективи, і силами лише «традиційних» суб'єктів (таких як законодавчі органи, органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і судової влади, органи державного і господарського управління, культурно-виховні, навчальні заклади, адміністрації установ, підприємств, відомств, фірм, трудові колективи, громадські організації і товариства, охоронні установи та приватні розшукові агенції, спеціалізовані фонди, сім'я, громадяни та ін. [81, с. 62–63]) цю проблему розв'язати не можна. Поруч із правоохоронними органами окрему роль почали відігравати Збройні Сили України та Сили територіальної оборони Збройних Сил України [190, с. 119]. Що стосується, наприклад, функціонального призначення Сил територіальної оборони, то серед їх завдань, визначених у ст. 3 Закону України «Про основи національного супротиву» зазначається, зокрема, про участь у захисті майна від надзвичайних ситуацій, в охороні та обороні важливих об'єктів і комунікацій, інших критично важливих об'єктів інфраструктури, визначених Кабінетом Міністрів України, та об'єктів обласного, районного, сільського, селищного, міського значення, районного у містах рад, сільських, селищних, порушення функціонування та виведення з ладу яких становлять загрозу для життєдіяльності населення; участь у забезпеченні заходів громадської безпеки і порядку в населених пунктах та ін. [205].

Так само активізувалися й представники громадського сектору. З'явилася навіть спеціальна послуга, сутність якої полягає в тому, що окремим особам за гроші доручається «стерегти майно», поки господарі відсутні, перебуваючи в евакуації. Але у цілому люди стали набагато серйозніше ставитися до охорони майна та правопорушників на відносини власності.

Нарешті, ще одна особливість запобіжної діяльності стосовно всієї злочинності, включаючи й вчинення крадіжок, – визначення пріоритетності завдань. Зараз цей принцип спостерігається у будь-якому секторі суспільного життя. Стосовно аналізованого виду злочинності це завдання можна сформулювати так: максимально зберегти те, що не знищив ворог. Тобто соціальні інституції мають всіляко сприяти охороні власності громадян, щоб забезпечити їм хоча б мінімальні умови, придатні для життя [190, с. 119].

4.2 Основні напрями загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану

Розв'язання непростой проблеми запобігання злочинним проявам, зокрема, й крадіжкам, у кримінологічній науці посідає чільне місце. Навіть більше – відповідний сегмент суспільної діяльності визнається одним із базових блоків знань у кримінологічній науці, адже, по суті, він є головною метою будь-якого ґрунтовного кримінологічного дослідження. Недаремно стверджується про те, що «попередньо здобуті знання про соціальне буття явища ... злочинності, його прояви, структуру, закономірності існування, розвитку і детермінації, особу злочинця підпорядковані кінцевій дослідницькій меті – розробці комплексу заходів запобігання» [86, с. 290]. Водночас реалізація суто практичного навантаження цього блоку знання ускладнюється ще й непростими для розуміння теоретичними питаннями. Як справедливо зазначається у спеціальній літературі, це пояснюється кількома обставинами, як-от: складністю й багатоаспектністю проблеми запобігання злочинності як такої; наявністю конкуруючих парадигм й діаметрально протилежних підходів щодо захисту прав громадян, законних інтересів юридичних осіб і держави; неможливістю її розв'язання без урахування інших кримінологічних питань (стану злочинності, особи злочинця, детермінації, жертви); обов'язковістю поєднання теорії та практики для

отримання очікуваного соціального результату та ін. [245, с. 154]. До того ж у структурно-функціональному плані запобігання злочинності представляє собою складне структурне утворення, модель, навіть механізм, що є породженням специфічної цілеспрямованої суспільної практики, спрямованої на забезпечення соціуму від кримінальної небезпеки [231, с. 183].

В історично-культурному континуумі буття людства феномен запобігання вкрай деструктивній поведінці людини, узагальнена назва якої злочинність, не є новим, тому що історія супротиву злочинності нараховує вже не одне тисячоліття. За будь-яких часів людська цивілізація, яка вийшла із формату дикунства, прагнула приборкати зростання числа злочинів у соціумі та принаймні контролювати їх рівень на певній позначці. Це завдання і в наш час не втрачає своєї актуальності, оскільки боротьба зі злочинністю й дотепер має характер рефлексії на ті суспільно небезпечні явища, що постійно з'являються у людському суспільстві. Тому досягнення такої амбітної мети, як повна ліквідація всіх проявів людської деструкції, поки що залишається суцільною утопією. А тому ми вимушені констатувати об'єктивну неможливість викоренення злочинності. Якщо прийняти подібну ситуацію як певну данину, то єдине, що нам залишається – постійно нарощувати кримінологічні знання, які закладалися б у підґрунтя, нехай навіть і рефлекторної за своїм характером діяльності з забезпечення суспільства від злочинних проявів.

Перш, ніж буде зроблено конкретні пропозиції щодо заходів стратегічного і тактичного характеру, спрямованих на запобігання крадіжкам, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, уявляється доцільним наголосити на деяких аспектах, що є принциповими для сучасного уявлення про систему відповідної діяльності.

По-перше, у теоретичне підґрунтя розробки системи запобігання аналізованим крадіжкам слід закласти і «традиційне», і новітнє знання про:

а) природу корисливої і корисливо-насилницької злочинності в цілому, що засновується на глибокому аналізі кількісно-якісних показників як самого феномену цієї злочинності, так і особи злочинця, у мотиваційному комплексі якого визначальне місце посідає користолюбство;

б) традиційні чинники походження відповідних злочинних проявів й нові обставини, що визначають їх теперішній «образ»;

в) історичні підходи до стримування злочинності у періоди соціальних катаклізмів;

г) суб'єктів запобіжної діяльності, найбільш «пристосованих» для реакції на злочинні прояви у незвичайних умовах, відмінних від умов активності людини за мирних часів.

Як правильно наголошується О.В. Мазуренком, знання про особливості злочинності, закономірності її виникнення та існування є тим інформаційно-аналітичним фундаментом, що покладається у підґрунтя розробки сучасної дієвої системи перешкоджання корисливій злочинності проти власності [184]; саме інформація, представлена у рамках кримінологічної характеристики злочинності, закладається в основу інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності правоохоронних органів з її запобігання [185, с. 88-89].

По-друге, традиційні підходи до опрацювання системи запобігання злочинності в умовах динамічних глобалізаційних процесів та виникнення й посилення багатьох ризиків і загроз для буття людини не завжди досягають своєї цілі, адже новий контекст цього буття потребує й негайної реакції на подальший розвиток ситуації зі злочинністю, аби вона не погіршилася, сягаючи критичних для конкретного суспільства показників. Тому розуміння великих темпів суспільних трансформацій вимагає від дослідників й урахування зазначених аспектів.

По-третє, якою б не була потреба у вжитті саме репресивних форм протидії злочинності, все одно у підґрунті її обмеження й контролю над нею

знаходяться заходи загальносоціальної спрямованості. За влучним виразом німецького криміналіста минулого Ф. фон Ліста, «найкраща кримінальна політика – це найкраща соціальна політика» [цит. за 81]. Отже, немає сумнівів, що загальносоціальне запобігання злочинності в цілому та будь-якого її виду, зокрема, за масштабами заходів, що воно поєднує, та результативністю впливу на ці негативні прояви є визначальним стратегічним напрямом за будь-яких часів. У решті-решт, слід підкреслити, що пріоритетність у недопущенні вчинення злочинів сьогодні належить заходам запобігання як таким [116, с. 80-81].

По-четверте, заходи запобігання злочинності загальносоціального характеру завжди доповнюються заходами спеціально-кримінологічними. Водночас ця діалектична єдність практичної спрямованості викликала й викликає чимало дискусій стосовно свого термінологічного позначення, принципів здійснення подібної діяльності, акцентів у співвідношення цих двох зазначених напрямів, проведення межі між різними запобіжними комплексами, визначення пріоритетності тих чи інших заходів під час розв'язання конкретних завдань тощо.

Говорячи про розставлення акцентів у запобіжній діяльності, не можна не згадати той факт, що протягом тривалого часу вважалося, що основний важіль впливу на злочинну поведінку – це заходи кримінально-правового характеру [37, с. 160]. Лише згодом людство підійшло до розуміння, що «хороший законодавець піклується не стільки про покарання за злочин, скільки про попередження злочинів. Він намагатиметься не карати, скільки поліпшувати звичаї» [168, с. 87].

По-п'яте, навантаження практичної реалізації заходів теоретичним базисом, звісно ж, вимагає так само й розставлення акцентів у вживаному термінологічному апараті та рівнях кримінологічного запобігання злочинності. На цьому аспекті зупинимосся більш докладно.

Цитуючи класика української кримінологічної науки В.В. Голіну, відмітимо, що під запобігання злочинності зазвичай розуміють сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин із метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність або сприяють їй, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [142, с. 142]. Як бачимо, в цьому визначенні наголошується на некаральному аспекті відповідної діяльності. Замість цього, превалує соціальність у підходах до «поводження» зі злочинністю. Таке розуміння наведеного визначення дуже вдало ілюструє М.Г. Максименцев. Науковець пише: «У цьому визначенні, яке є найбільш поширеним у вітчизняній дослідницькій та освітній традиції, В.В. Голіна цілком виправдано та аргументовано акцентував увагу на приналежності кримінально-превентивної діяльності до сфери соціальної політики держави, що підкреслює її нерепресивну, ліберальну сутність в умовах демократичного політичного режиму» [157, с. 348].

Цікавим, на наш погляд, є й таке визначення запобігання злочинності, що зустрічається у численних наукових працях О.М. Литвинова та О.М. Барндурки, присвяченим проблемам протидії злочинності. Вчені зазначають, що протидія¹ злочинності представляє собою особливий інтегрований, багаторівневий об'єкт соціального управління, який складає різноманітна за формами діяльність відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність із метою зниження інтенсивності процесів її детермінації на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня [28, с. 169; 30, с. 45; 154, с. 35]. Як бачимо, в цьому визначенні акцент робиться на характері відповідної діяльності, а саме на управлінському

¹ Примітка. Тут ми зберігаємо авторську термінологію.

підході до розв'язання конкретної проблеми, який покладається в основу стратегічного мислення, про що йтиметься нижче.

Визначившись із загальним розуміння запобіжної діяльності, що є достатньо усталеним, так само наголосимо на тому, що традиційно заходи запобігання злочинним проявам поділяються на загальносоціальні та спеціально-кримінологічні. Це, так би мовити, поділ заходів за горизонталлю. Разом із тим поєднання заходів зазначених груп стосовно конкретних видів злочинності відбувається так само на рівні, що позначається як індивідуальний (поділ заходів запобігання за вертикаллю) [97, с. 168]. Останнім часом чимала увага приділяється також опрацюванню питань віктимологічного рівня запобігання (профілактики) злочинності [докл. див. 27, с. 139-174; 50, с. 101-116; 74, с.157-181; 159, с. 119; 162; 243 та ін.].

Вважаємо, що такий поділ є придатним й при моделюванні системи запобігання крадіжкам, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану. Але звернемо увагу на ще один аспект, який пов'язаний із пошуком якомога ефективніших засобів впливу на злочинність. Справа в тому, що у багатьох сферах діяльності людство вдається до нових підходів в організації своєї діяльності, закладаючи в цю організацію особливий спосіб мислення. Таким способом в наш час є стратегічне мислення. Тому й не випадково, що поряд із поділом заходів запобігання за горизонталлю і вертикаллю ще говорять про стратегії розв'язання проблеми запобігання злочинам як про сукупність науково обґрунтованих способів руйнівного запобіжного впливу на криміногенні явища [84, с. 236]. Як справедливо наголошується фахівцями, кримінологічна стратегія надає функціонуванню протидії злочинності стабільності, плановірності, спрямованості, забезпечує безпосередність і послідовність розробки завдань діяльності та їх диференціацію за рівнями та сферами застосування [152, с. 378-379].

Напевно, найтривалішою у царині знання про запобігання злочинності, є, повторимося, дискусія з приводу термінологічного апарату. Аналіз наукової спадщини, присвяченої протидії злочинності, свідчить про те, що й дотепер є відсутньою термінологічна єдність у позначення цього виду суспільної діяльності. Нагадаємо, що у термінологічному полі зустрічається вживання різних термінів, про які йшлося вище. На перший погляд, йдеться лише про синонімічний ряд. Однак саме навколо ієрархічності й співвідношень понять, зміст яких передається різноманітною синонімічною палітрою, розгортаються основні суперечки.

Ми дотримується поглядів харківської школи кримінології, якою прийнято за умовну аксіому вживання терміна «запобігання» як родової конструкції для аналізу всіх можливих напрямів впливу на явище злочинності. У цьому сенсі правильно резюмується у кримінології: «змістовне наповнення поняття «запобігання злочинності» охоплює всі види, форми, способи та всіх суб'єктів із протидії злочинності; цей термін визначається як узагальнюючий для всіх рівнів, форм та способів із перешкоджання злочинності» [23, с. 273]. Лише додамо, що у будь-якому разі вчений самостійно оперує придатним для цілей його дослідження оперативним інструментарієм.

На наш погляд, висловлені вище позиції методологічного плану стають орієнтирами у побудові ефективної системи запобігання крадіжкам, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Якщо повернутися до тези щодо умовно горизонтального поділу всіх запобіжних крадіжкам заходів на загальносоціальні і спеціально-кримінологічні, то, напевно, слід наголосити ще раз на критерії такого поділу. Так, загальносоціальне запобігання зазначеним проявам корисливої злочинності спрямовується на зменшення «навантаження» суспільства негативними явищами воєнно-політичного, соціально-економічного, морально-психологічного, ідеологічного та ін. характеру, які здатні

призвести до посилення криміногенного потенціалу деяких суспільних відносин та появи суспільно небезпечних діянь. Особливістю цієї групи заходів є те, що вони не мають своєю безпосередньою метою боротьбу зі злочинами, зокрема, корисливої спрямованості. Однак такі заходи створюють різноманітні (фінансові, морально-психологічні, кадрові тощо) сприятливі можливості для поступового усунення відповідних детермінант [101, с. 91-92]. Завдання заходів загальносоціальної спрямованості – оздоровлення всіх соціально важливих сфер життєдіяльності сучасного постіндустріального суспільства шляхом реалізації державних планів соціального й економічного розвитку [80, с. 127-128].

Таким чином, у спеціальній літературі під заходами загальносоціальної спрямованості розуміють комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин та усунення разом із тим причин й умов негативних явищ взагалі і злочинності, зокрема [82, с. 4; 83, с. 32]. Загальносоціальне запобігання – це передусім вдала соціально-економічна державна політика, яка сприяє послабленню й усуненню деструктивних явищ і процесів, що продукують злочинність [87, с. 152], у тому числі й крадіжок, що вивчаються. Крім того, ми солідаризуємося із позицією тих учених, хто стверджує, що загальносоціальне запобігання злочинності є і буде залишатися найважливішим аспектом соціальної політики держави [81, с. 19].

З урахуванням реалій нашого часу дамо визначення загальносоціального запобігання крадіжкам, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. Під *заходами запобігання крадіжкам загальносоціальної спрямованості* слід розуміти систему соціально-економічних, воєнно-політичних, ідеологічних, організаційно-управлінських та нормативно-правових заходів, що вживатимуться як під час дії воєнного стану або надзвичайної ситуації із метою підтримання хоча б мінімально

прийняттого при даних умовах рівня життя й безпеки для українського населення, а так само матимуть місце на етапі відновлення нашої держави для підвищення якості всіх сфер життя людини, що виявлялося б запобіжником процесу формування у суспільстві психології незаконного збагачення.

Як бачимо, особливістю запобігання цього виду (як, утім, й спеціально-кримінологічного) є двоетапність цієї діяльності. Адже нею охоплюється як період війни, так і період стабілізації та відновлення, що триватиме після Перемоги України. Причому строки цих періодів мають відкритий характер. Єдине, про що можна сказати з упевненістю, так це те, що період, умовно позначений нами, як стабілізація та відновлення, триватиме безперервно протягом значного часу, тим самим будучи проявом (втіленням) однойменного принципу запобіжної діяльності. Це, по-перше. І, по-друге, характер і структури напрямів запобігання злочинності сьогодні визначає саме війна. Навіть після її завершення чимало заходів загальносоціальної спрямованості визначатимуться завданнями щодо ліквідації згубних наслідків агресії РФ проти України та необхідності посилення обороздатності нашої країни.

У свою чергу, з класичного підходу до аналізу розглядуваних запобіжних заходів константою залишається те, що загальносоціальні заходи запобігання крадіжкам спрямовуються на нейтралізацію чинників загального характеру, що погіршують якість і стан безпеки життя, а водночас виявляються базою для розгортання дії заходів спеціально-кримінологічної спрямованості, котрі вже безпосередньо націлені на боротьбу з відповідними правопорушеннями.

У 2022 р. Національна рада з відновлення України від наслідків війни відповідно до Указу Президента «Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни» від 21 квітня 2022 року № 266/2022 [195] в рамках 24 робочих груп розробила проєкт Плану повоєнного відновлення і

модернізації України. Цей документ включає перелік заходів із післявоєнного відновлення та розвитку України, пропозиції щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив, перелік нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди [182]. Проект Плану базується на п'яти основних принципах: 1) негайний початок і поступовий розвиток; 2) нарощування справедливого добробуту; 3) інтеграція в ЄС; 4) відбудова кращого, ніж було, в національному та регіональному масштабах; 5) стимулювання приватних інвестицій [196].

Фактично перед нами дорожня карта заходів, реалізацією яких охоплюється не лише період, що настане після Перемоги, а й теперішній період, поки триває оборона країни. Адже всі принципи, які покладаються в основу аналізованого документу, прямо вказують на характер заходів, виконання яких фактично розпочалося вже зараз. Так, нещодавно Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, тим самим ЄС визнає та юридично закріплює європейське майбутнє нашої держави. Статус кандидата офіційно запускає процес набуття Україною членства в Європейському Союзі [230]. Ця подія вже зараз свідчить про початок глибоких трансформаційних процесів в українському суспільстві та взяття на себе зобов'язання досягти високих стандартів європейського рівня життя.

Крізь цю парадигму трансформації слід розглядати будь-які заходи загальносоціальної спрямованості, що вживаються й вживатимуться у подальшому для стабілізації непростої ситуації із корисливою злочинністю у країні. Чисельні заходи цієї групи доцільно реалізовувати одразу в кількох напрямках. Таких стратегічних напрямів можна виділити принаймні три: 1) завершення війни Перемогою України та стимулювання повернення в Україну наших громадян, що перебувають за кордоном; 2) підвищення матеріального благополуччя населення країни та 3) оздоровлення морально-психологічного стану нашого суспільства. При цьому, звісно, будь-який із

перелічених стратегічних напрямів поєднує чимало заходів, що як раз й складають зміст відповідних напрямів стратегічного характеру.

У теперішній час заходи загально-соціальної спрямованості боротьби зі злочинністю зазначили чималих змін, характеризуючись не властивими для мирного часу особливостями. Наприклад, заходом загальносоціального характеру, що входить до змісту першого з виокремлених нами стратегічних напрямів, можна вважати фінансово-воєнну допомогу прогресивних країн світу, що сьогодні надається Україні. Адже ні в кого не викликає сумніву, що завершення війни відвоюванням всіх наших територій є необхідною умовою існування України як незалежної демокративної правової держави. Тому відповідний напрям запобіжних заходів набуває значення стрижня всієї системи успішної боротьби зі злочинністю в цілому та різними її проявами, у тому числі. Але ж Перемога і відновлення України потребує великих інвестицій у нашу економіку, в розвиток країни в цілому. У цьому ракурсі обнадійливим виступає той факт, що протягом чотирьох років Європейський Союз планує виділити Україні 20 млрд євро. До того ж не втрачається надія наступного року в цілому від США, Євросоюзу та МВФ отримали понад 40 млрд доларів фінансової допомоги, щоб покрити дефіцит бюджету [70].

Заходами, що належать до першої стратегічної групи, є забезпечення життя та здоров'я українських громадян, а так само їх майна від злочинних дій агресора. Саме стан небезпеки в багатьох його проявах стає каталізатором неблагополуччя людини у широкому сенсі слова, що, у свою чергу, призводить до криміналізації середовища, в якому вона перебуває. У цьому сегменті стратегічний напрям безпекового характеру тісно переплітається із заходами підвищення матеріального благополуччя населення країни. Проілюструємо це твердження.

З огляду на специфіку нашого дослідження слід звернути увагу на ті збитки, що спричинені внаслідок повномасштабного вторгнення РФ на територію України. Так, за відомостями Національної ради з відновлення

України від наслідків війни, станом на 24 лютого 2023 р. (тобто рівно через рік після початку збройної агресії) через бойові дії РФ понад 50% житлового фонду у значній кількості міст та містечок було пошкоджено чи зруйновано, що вимагає не лише відновлення окремих будівель, а й комплексного відновлення міст, розробки нової містобудівної документації та інших заходів [111, с. 7]. Обласні військові адміністрації надали інформацію, що станом на 24 лютого 2023 р. загальна кількість зруйнованих або пошкоджених об'єктів житлового фонду становить близько 153,86 тис. будівель, з них 136 тис. – приватних (індивідуальних) будинків; 17,5 тис. – багатоквартирних будинків; 0,3 тис. – гуртожитків [111, с. 7]. При цьому найбільших руйнувань зазнав житловий фонд таких міст як Маріуполь, Харків, Чернігів, Сєвєродонецьк, Рубіжне, Бахмут, Мар'їнка, Лисичанськ, Попасна, Ізюм та Волноваха [111, с. 7]. У вартісному вимірі прямі збитки для житлового фонду становить \$53,6 млрд., що складає більше третини від загальних прямих збитків України станом на означену вище дату [111, с. 8]. На жаль, руйнуванню українські населенні пункти піддаються щодня. До того ж по мірі звільнення від окупантів українських територій масив інформація про знищений житловий фонд лише збільшуватиметься. Таким чином, забезпечення українців доступним житлом (особливо на фоні спекулятивних дій із нерухомістю для переміщених осіб і стосовно тих, хто втратив власне житло) є найактуальнішою проблемою сьогодення, що потребує від держави постійного акумулювання грошового резерву для будівництва нового та ремонту пошкодженого житла.

Що стосується завдань першого стратегічного напрямку, то до таких насамперед належить завдання щодо відновлення на деокупованих територіях української влади, зокрема, діяльності органів кримінальної юстиції. Реалізація відповідних заходів на виконання зазначеного завдання є необхідною умовою для проведення й заходів із запобігання злочинності. Адже без цих органів є неможливим здійснення зазначеними органами

функцій із викриття та розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі корисливої спрямованості, а також відправлення правосуддя та поновлення кримінально-правового обліку вчинених правопорушень.

Повернення наших громадян до України, безумовно, залежить від стану безпекового середовища, привабливих пропозицій на ринку житла і відновлення / створення додаткових робочих місць. На створенні робочих місць слід наголосити окремо, адже війна скалічила тисячі українців, які стали інвалідами. Це означатиме, що на ринку праці таким людям важко буде витримати конкуренцію, якщо держава заздалегідь не подбає про них.

За даними дослідження Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) під назвою «Реінтеграція ветеранів», після повернення з війни понад 60% ветеранів змінюють роботу. Для багатьох це нагода почати нове життя і поклик робити щось більше, проте серед них є й ті, хто набув статусу особи з інвалідністю і вчиться жити й працювати в нових для себе умовах [163]. У плані розв'язання такої гострої для України соціальної проблеми слід відмітити допомогу Міжнародної організації праці, якою ще до війни почалася реалізація проєкту «Інклюзивний ринок праці для створення робочих місць в Україні» за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії, уряду Німеччини.

Мета цього проєкту полягає у допомозі Уряду України здійснювати діяльність, спрямовану на вдосконалення управління ринком праці шляхом зміцнення служб зайнятості та інших інститутів ринку праці, для забезпечення кращої відповідності кваліфікації працівників попиту на неї, а також покращення тристороннього соціального діалогу [119].

Сьогодні в Україні згідно зі ст. 19 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських об'єднань осіб з інвалідністю, фізичних осіб, які використовують найману працю, установлюється норматив робочих місць для працевлаштування осіб з

інвалідністю у розмірі 4 % середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця [207]. Таким підхід, на наш погляд, є красномовним фактом у соціальній політиці щодо працевлаштування осіб з інвалідністю. До речі, подібні квоти передбачені у більшості країн ЄС. Крім того, за кордоном існує й система штрафів для роботодавців за невиконання законодавства щодо працевлаштування осіб з інвалідністю. Наприклад, у Німеччині штраф становитиме 105 євро за кожне незайняте місце для такої особи в рамках від 3% до 5%, 180 євро – від 2% до 3% та 260 євро – менше ніж 2%. У країнах, де не встановлено квоти (Данія, Естонія), запроваджено систему субсидіювання роботодавців, які приймають на роботу осіб з інвалідністю; у Словенії та Ісландії, якщо серед претендентів на робоче місце є людина з інвалідністю, яка задовольняє вимоги роботодавця щодо професійних якостей, вона має право на першочергове працевлаштування [163].

Важливим загальносоціальним заходом запобігання корисливій злочинності є налагодження безперебійної і безпечної роботи транспорту, що є умовою мобільності людей, особливо тих, хто залишив через війну свої домівки і вимушений переміщатися на далекі відстані. Проте йдеться не лише про відновлення логістики та вживання заходів безпеки на транспорті далекого спрямування, а й про міський транспорт. Так, у Харкові почастишали крадіжки контактної мережі міського електротранспорту, що призводить до зупинки руху трамваїв та тролейбусів на тривалий час та щомісячно завдає значну шкоду комунальному господарству міста внаслідок відміни або скорочення транспортних маршрутів [229]. І таких випадків вже десятки. Подібна ситуація нашо́вхує на думку про модернізацію й посилення системи захисту транспортних засобів та об'єктів транспортної інфраструктури, оптимізацію логістики маршрутів, запровадження новітніх інструментів спостереження на транспортних маршрутах та ін. Подібні

заходи – це додатковий показник стану безпеки й надійності транспорту, а отже, й стану правопорядку у відповідній сфері буття людини.

Війна – це гуманітарна катастрофа. Тому небайдужій світ намагається якомога скоріше подолати її наслідки. Один із способів такого подолання – надання всілякої гуманітарної допомоги країні, яка піддається збройній агресії. Обсяги обігу товарів гуманітарного призначення сьогодні в Україні величезні. Однак наявного досвіду з організації обігу цієї допомоги виявилось явно недостатньо. Крім того, у державі фактично не розроблена централізована інформаційно-аналітична система, за допомогою якої ставало б можливим виявити актуальні потреби з отримання товарів гуманітарного призначення, співвідносити їх з наявними можливостями та визначати оптимальний спосіб задоволення таких потреб. До того ж не вистачає фахівців, які були б задіяні у процесах обробки потоків гуманітарної допомоги, що надходять як від національних, так і міжнародних донорів. Ці маркери проблеми сигналізують про необхідність її вирішення вже найближчим часом, адже практика надання гуманітарної допомоги не вичерпуватиметься закінченням активної фази війни.

Дуже гострою проблемою для українського суспільства є проблема вільного виїзду за кордон чоловіків призовного віку. Фактично суспільство розкололося навпіл у своєму ставленні щодо обмеження конституційного права людини на виїзд. Ця проблема скоріш за все перебуває у площині морального ставлення людини до ситуації із війною і свого місця в ній. Сьогодні пропонуються різні варіанти розв'язання цієї проблеми безпекового звучання. Зрозуміло, що жоден примус не сприятиме тому, що особі у стислий час буде прищеплено почуття патріотизму. Окрім пасивного супротиву, це ні до чого не призведе. Почуття любові до Батьківщини формується з дитинства. Тому щодо дорослої людини залишається лише змістити акцент у її залученні до роботи на Перемогу. Це може бути трудовий фронт, який має не менш важливе значення для Перемоги, ніж

оборона країни на передовому краї. Таким чином, уявляється правильним і головне справедливим залучати всіх чоловіків призовного віку до праці на оборону країни, адже сьогодні, наприклад, чимало роботи з демонтажу та відновлення різноманітних споруд, котрі є місцем учинення багатьох крадіжок на руїнах.

Не викликає сумнівів, що у період війни морально-психологічний стан суспільства має значний вплив на життя людей, їх поведінку та відносини один з одним. Що стосується морально-психологічного стану українського суспільства, то майже через два роки від початку збройної агресії РФ проти нашої країни ситуація з ним викликає особливе занепокоєння. З одного боку, підтримання та збереження моральних цінностей є засадою гуманітарних принципів під час війни, допомагає зберегти соціальну єдність та віру в майбутнє, стати ключем до раціональної дискусії щодо шляхів досягнення миру та відновлення. Однак, з другого боку, сам по собі факт війни, пов'язаний із багатьма втратами, зміною звичного способу життя, невизначеністю подальшого розвитку подій, і, як наслідок, неможливістю щось планувати на майбутнє в нашій країні, викликає у населення глибоку фрустрацію та втому. Водночас втрата рідних та близьких через війну мож лише заглиблювати в людини почуття важкості, суму та безпорадності у суспільстві. Тому підтримка для тих, хто втратив рідних та близьких, є важливою для покращення морального стану у нашому суспільстві.

Як це парадоксально не звучить, але фокусування суспільства на питаннях безпеки та виживання іноді витісняє на другий план моральні та соціальні цінності. Так, перманентні корупційні скандали, що відбуваються в українському суспільстві, як раз й свідчать про відверте нехтування принципами моралі і справедливості. До того ж, від здатності країни боротися з корупцією залежить, у тому числі, й готовність зарубіжних країн допомагати Україні зброєю, матеріальними ресурсами, товарами гуманітарного призначення, надавати притулок українським біженцям тощо.

У такій ситуації із корупцією є доцільним змістити акцент із корупції як феномену на корупційні ризики, які за визначення НАЗК представляють собою імовірність вчинення корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, що негативно вплине на діяльність організації [164]. У протилежному разі в суспільстві будуть посилюватися процеси культивування ворожнечі, ненависті та ін., що лише на руку ворогу.

У ситуації постійних стресів неабияке значення має увага суспільства до проблеми алкоголізації та наркотизації населення. За результатами проведеного дослідження, нагадаємо, понад половини засуджених за вчинення крадіжок систематично вживали алкоголь та психоактивні речовини. Як правильно зазначається у спеціальній літературі, наприклад, «сьогодні у лікуванні хронічного алкоголізму в Україні не відбувається прогресу, адже алкоголізм залишається не лише фоновим явищем життя українців, а й виявляється значним підґрунтям їх протиправних діянь, а так само невирішеною проблемою під час відбування засудженими покарань у пенітенціарних установах» [2, с. 2451].

У такій ситуації логічно виникає необхідність пошуку шляхів вирішення вельми серйозної проблеми, якою виявляється алкоголізм. На прикладі подолання цього лиха, зокрема, у місцях несвободи українські кримінологи відмічають, що лікування хронічного алкоголізму слід розглядати як особливий напрям роботи пенітенціарних установ, що включатиме принаймні кілька взаємопов'язаних магістральних напрямів: а) постійний моніторинг ситуації із поширення алкоголізму та захворювання на алкоголізм у зазначених установах; б) правове забезпечення практики протидії хронічному алкоголізму, зокрема, його лікування у примусовому порядку; в) виділення матеріальних ресурсів для здійснення такої протидії; г) визначення конкретних заходів, спрямованих на зменшення масштабів процесу алкоголізації засуджених; д) організаційна робота із запровадження таких заходів у життя; е) постійний науковий супровід наявної проблеми та

розробка відповідної нормативної бази для її розв'язання; ж) негайне отримання ліцензій тими медичними частинами пенітенціарних установ, які їх не мають [24, с. 54]. При цьому зауважимо, що окремим напрямом боротьби з алкоголізмом та наркоманією є й корекція психічних аномалій. Розуміння важливості проблеми, з якою постійно зіштовхується українське суспільство, підводить до думки про необхідність, по-перше, створення розгалуженої мережі лікувально-консультативних установ відповідного профілю; по-друге розробки й прийняття державних програм, спрямованих на зменшення в українському суспільстві рівня алкогольної та наркотичної залежності. Крім того, ще раз потрібно актуалізувати у суспільстві дискусію про можливість примусового лікування осіб, що страждають на зазначені розлади. На додаток до цього не втрачає своєї актуальності проведення грамотної антиреклами стосовно вживання цих психоактивних речовин та роз'яснювальної роботи серед населення. Всі ці заходи уявляються частиною реалізації напряму загальносоціального запобігання злочинності, у тому числі корисливої, позначених як оздоровлення морально-психологічного стану нашого суспільства.

Ми солідарні з думкою, що особливого захисту у теперішній час потребує інформаційний сектор нашої держави та нашого життя, адже гібридну інформаційну війну ніхто не відміняв, навпаки, почастишали випадки кібератак на державні інституції, об'єкти критичної інфраструктури, комерційні структури, благодійні фонди, масово поширюються фейки [33, с. 19]. З огляду на таку ситуацію актуальним завданням залишається завершення роботи з прийняття Закону України «Про протидію дезінформації», адже фейки, дезінформація є тим субстратом, котрий руйнує віру, надію, засмічує, так би мовити, екологію душі. Напевно, немає жодної вікової верстви українського населення, яка б не відчувала того напруження, що додатково створюється за допомогою саме інформаційного простору. Тому аналіз новинного контенту, вміння розпізнавати дезінформацію, не

піддаватися впливам ворога внаслідок масованого проведення ним стосовно українських громадян і міжнародних партнерів України інформаційно-психологічних спеціальних операцій віднині стають визначальним завданням у процесі формування загальної культури людини та убезпечення від послаблення моральних засад в її світогляді.

Заходи загальносоціального запобігання злочинності закладають фундамент для побудови й ефективної реалізації системи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. Як визначає В.В. Голіна, під спеціально-кримінологічним запобіганням злочинності слід розуміти сукупність заходів боротьби з нею, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки [142, с. 158]. Це поняття запобіжної діяльності, націленої безпосередньо на вплив на злочинність із метою її приборкання, чітко передаючи квінтесенцію змістовної частини зазначеної діяльності, є визначальним й для убезпечення суспільства від корисливої злочинності в цілому та крадіжок, зокрема. У наведеному визначенні вченого поєднано знання про мету запобігання злочинності, суб'єктний потенціал цієї діяльності, етапність та, головне, варіативність засобів впливу на злочинні прояви. Все це є свідченням концептуального бачення проблеми, що, у свою чергу, говорить про необхідність розставлення в ній правильних акцентів і пріоритетів. Саме з такого розуміння базового концепту ми й будемо виходити під час аналізу дієвого потенціалу можливих заходів, яких доцільно вживати при сучасному стані злочинності. Але насамперед звернемося до методу порівняння дорожньої карти запобіжних заходів недалекого минулого із набором необхідних заходів сьогодення.

Так, у 2014 р. автори підручника з кримінології (В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодєд та ін.), виданого на кафедрі

кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, надали перелік заходів, які нами зведено у кілька змістовних груп, що стосувалися: по-перше, виявлення та кримінального обліку злочинців відповідного типу (завчасне виявлення та облік криміногенних груп і окремих осіб, схильних до збагачення злочинним шляхом, проведення з ними профілактичної роботи; створення загальнонаціональної бази даних на професійних корисливих злочинців, рецидивістів, лідерів організованих злочинних груп; вживання заходів із дискредитації злочинської ідеології у місцях позбавлення волі, ізоляції лідерів злочинного світу, своєчасне виявлення злочинів проти власності, які плануються заздалегідь; оперативне втручання відповідних силових підрозділів, спрямоване на припинення злочинного посягання, закріплення доказової бази, виявлення і затримання злочинців); по-друге, зменшення негативного впливу на певні верстви населення (зменшення ризиків залучення молоді до вживання психоактивних речовин, зниження рівня вживання цих речовин, ресоціалізація алко- та наркозалежної молоді; по-третє, роботи з потенційними потерпілими та наслідками вчинення корисливих злочинів (здійснення віктимологічної профілактики серед потенційних жертв злочинів проти власності; розробка і впровадження технічних заходів, що забезпечують персоніфікований доступ до майна, відеоспостереження, надійний технічний захист житла, відповідальне ставлення до зберігання майна та ін.; зниження рівня латентності і підвищення розкриваності злочинів аналізованої категорії; забезпечення засобами електронного спостереження безпеки громадян у громадських місцях, на автошляхах, за місцем проживання; мінімізація готівкових розрахунків громадян за придбані товари, надані послуги (перехід на карткову систему розрахунків) та ін.; формування культури колективної безпеки населення (співпраця із правоохоронними органами, матеріальне стимулювання викриття злочинців, організація охорони під'їздів, участь у

патрулюванні вулиць, місць громадського відпочинку, організація сусідського нагляду за житлом та ін.)); по-четверте, якості системи органів кримінальної юстиції (протидія корупційному судочинству по злочинах проти власності, що породжує відчуття безкарності у потенційних правопорушників; здійснення заходів соціальної адаптації серед осіб, звільнених від покарання у виді позбавлення волі; інноваційна техніко-криміналістична оснащеність правоохоронних органів у розслідуванні злочинів аналізованої категорії; проведення виваженої і послідовної кадрової політики у правоохоронних органах, підвищення якості оперативної роботи відділів внутрішньої безпеки, взаємного міжвідомчого контролю спрямованого на руйнацію корупційних зв'язків з організованою і професійною злочинністю) [142, с. 254-256].

Наведена система заходів, звісно ж, не втрачає своєї актуальності, однак вона «працює», так би мовити, у штатному режимі, в умовах мирного часу. Війна, у свою чергу, накладає свій відбиток на архітектуру та зміст системи запобігання злочинності в цілому і її окремим проявам. Ця «унікальність» системи зумовлена особливою ситуацією, що відбувається у суспільстві, змушуючи поряд із продовженням вжиття заходів, що відповідають усталеним уявленням про запобігання злочинності і що «вписуються» у загальну матрицю відповідної діяльності, робити акценти на: по-перше, обмеженості матеріально-людських ресурсів для боротьби зі злочинністю; по-друге, важливості забезпечення контролю за збереженням матеріальних цінностей, нестача яких може виявитися критичною для ефективного ведення військових операцій; по-третє, зміні соціально-правової обстановки, що виявляється каталізатором вчинення багатьох правопорушень.

Входячи із такого розуміння завдань, що стоять перед українською громадою у теперішній час, ми вирішити відійти від традиційної схеми спеціально-кримінологічного запобігання корисливій злочинності, що

складається із профілактики, відвернення та припинення правопорушень, з тим щоб визначити зумовлені воєнним станом пріоритети в охороні майна, яке належить фізичним і юридичним особам на праві приватної, колективної або державної власності. Отже, визначимо головні напрями спеціально-кримінологічного запобігання крадіжкам, що включають заходи, спрямовані на забезпечення майна та прав власників цього майна.

Зміст першого із таких напрямів, що є критичним за своїм характером, визначають заходи запобігання, які призначені для *зміцнення фізичної (зовнішньої) безпеки майна* (назвемо цей напрям як укріплення фізичної безпеки). Цілком зрозуміло, що воєнний або надзвичайний стан вимагає вжиття посиленних заходів безпеки для важливих об'єктів критичної інфраструктури, будівель, споруд та приміщень, в яких розташовано майно. До основних заходів зі зміцнення фізичної безпеки майна у подібній ситуації, на наш погляд, належать такі з них:

1) установлення у місцях, в яких знаходиться майно, засобів додаткового фізичного захисту. Це може включати зміцнення дверних отворів, самих дверей і вікон, установлення решіток, кріплення додаткових замків та ін. Звісно ж, додаткові фізичні бар'єри можуть підвищити рівень захисту майна, особливо у тих випадках, коли власників цього майна довгий час відсутні;

2) запровадження систем відеоспостереження, що передбачає установлення камер відеоспостереження для контролю за рухом на території об'єкта, на якому знаходиться певне майно. Таке відеоспостереження може бути засобом для фіксації потенційних інцидентів та допомогати у виявленні підозрілої активності. Особливо корисними такі технічні засоби фіксації сияють для моніторингу ситуації із метою відстеження активності навколо зруйнованих споруд, що може вказувати на умисел особи вчинити злочин проти власності;

3) посилення так званого охоронного периметра. Подібний охоронний периметр створюється за допомогою парканів, бар'єрів, датчиків руху та інших технологій. Це забезпечує додатковий захист від несанкціонованого доступу сторонніх осіб на територію, на якій зберігається цінне майно;

4) організація регулярного патрулювання території об'єктів, що служить засобом запобігання крадіжкам, виявлення вразливих місць та періоду часу, який використовується правопорушниками для проникнення на закриту територію. Крім того, патрулювання може викликати у сторонніх осіб ефект «присутності» та «охоронної реакції», що сприятиме підвищенню загального рівня безпеки майна. Отже, проведення таких регулярних обстежень є необхідним для виявлення та усунення можливих уразливостей у зруйнованих спорудах, а також забезпечення безпеки для тих, хто має легальний доступ до цих місць;

5) контроль доступу, метою якого є визначення тих осіб, котрі мають офіційний дозвіл на доступ до майна з використанням систем електронного ключа, карт доступу (зчитування), біометричних систем та інших технологій контролю доступу. Такі заходи так само здатні мінімізувати ризик незаконного проникнення на закриті об'єкти сторонніх осіб;

6) проведення професійного навчання персоналу, у віданні якого перебувають певні матеріальні цінності, щодо підвищення рівня поінформованості про заходи безпеки, а так само проведення навчальних «симуляцій» інцидентів із тим, щоб допомогти персоналу ефективно реагувати на різні загрози;

7) співпраця володільців майна із професійними службами безпеки та охорони майна, що може активізувати додаткові захисні ресурси та надати досвід стосовно фізичного убезпечення майна.

В ідеалі заходи зазначеної вище групи розраховані на будь-який період часу – чи то мирний, чи то воєнний. Проте в умовах воєнного стану інтенсивність корисливих посягань відчутно зростає, крадії, як ми відмічали

раніше, стають безпринципними, розраховуючи на нестачу правоохоронного потенціалу. Тому ці заходи набувають «другий подих»: як показує практика, економити на цих заходах не можна.

Ще одна група заходів запобігання крадіжкам майна (особливо державної та колективної форм власності) під час воєнного стану спеціально-кримінологічної спрямованості пов'язана з раціональним використанням ресурсів. Ця група, як і попередня, відіграє ключову роль у запобіганні крадіжкам та забезпеченні безпеки майна. Щодо наповнення цієї групи практичними заходами, яких можна вжити з метою раціонального використання ресурсів для запобігання крадіжкам, вкажемо на такі, як:

1) проведення повної інвентаризації усіх наявних матеріальних ресурсів (включаючи матеріальні, фінансові, технічні та ін.) для більш ефективного управління ними та їх захисту від протиправних дій;

2) здійснення стратегічного планування під час використання матеріальних ресурсів з акцентом на їх оптимальне вживання, перерозподіл тощо з огляду на ситуацію воєнного вторгнення РФ в Україну, у тому числі щодо убезпечення й збереження самих ресурсів;

3) здійснення контролю за витрачанням матеріальних ресурсів, що включає встановлення механізмів аналізу їх руху, облік надходжень, планування їх подальшого розподілу та використання відповідно до оборонних потреб суспільства і держави;

4) застосування моніторингу та аналізу рівня ризику вчинення крадіжок в умовах військового стану. Ці заходи необхідні для того, щоб ефективно реагувати на потенційні загрози та адекватно використовувати доступні ресурси для захисту матеріальних цінностей;

5) навчання персоналу з обслуговування та охорони матеріальних цінностей щодо ефективного та раціонального використання ресурсів в умовах воєнного стану, включаючи методики контролю та охорони майна;

6) реалізація співпраці з владою та правоохоронними органами для організації ефективних заходів щодо захисту матеріальних цінностей і запобігання крадіжкам.

Спеціально-кримінологічне запобігання крадіжкам сьогодні не уявляється без створення цивільної волонтерської служби з охорони майна та правопорядку в цілому. На наш погляд, мобілізація громадянської вартової служби та залучення місцевого населення до системи безпеки шляхом створення волонтерських патрулів і груп із самозахисту може підвищити рівень підтримки порядку та запобігання злочинності в цілому та крадіжкам, зокрема. Подібна мобілізація громадян може сприяти зміцненню безпеки громади в умовах воєнного стану від вчинення крадіжок та інших порушень закону. Наведемо кілька можливих аспектів використання потенціалу цивільної волонтерської служби:

1) навчання та практична реалізація програм щодо набуття волонтерами навичок безпеки, виявлення підозрілих ситуацій та ефективної співпраці з правоохоронними органами;

2) установлення комунікаційних каналів і розвиток системи зв'язку для швидкого та ефективного повідомлення правоохоронних органів про підозрілу діяльність або порушення безпеки з боку будь-кого;

3) активна участь у патрулюванні прилеглих територій для виявлення підозрілих осіб чи активностей, які можуть указувати на потенційну можливість вчинення крадіжки або загрозу безпеці як такої;

4) співпраця волонтерської служби з місцевими органами влади та правоохоронними структурами для координації дій та обміну інформацією;

5) забезпечення ведення документації щодо проведених патрулювань, виявлених правопорушень та реакції на події із подальшим звітуванням перед місцевими владними структурами.

Таким чином, створення цивільної волонтерської служби може допомогти місцевому населенню активніше брати участь у забезпеченні безпеки та запобіганні крадіжкам в умовах воєнного стану.

Важливе значення для забезпечення безпеки як такої та виявлення потенційних порушників права власності в небезпечних умовах, існування яких викликало необхідність введення в країні воєнного стану, є інформування населення про загрозу вчинення крадіжок у подібних умовах. Це дозволить громадянам бути більш обізнаними про методи захисту та додаткові заходи безпеки. Нижче наведемо деякі ключові аспекти, на які слід звернути увагу в межах такої ініціативи:

1) в умовах воєнного або надзвичайного стану важливо мати систему швидкого та ефективного розповсюдження інформації про потенційні загрози та злочинні акти через різноманітні канали зв'язку, включаючи соціальні мережі, радіо, телебачення та місцеві оголошення. Сьогодні своєчасність інформування громади про потенційні загрози асоціюється насамперед з активністю учасників соціальних мереж в Інтернеті, включаючи й мобільну телефонію. Як показує практика, сьогодні питання з оперативною комунікацією вирішено. Єдина проблема, що може завадити цьому, – відсутність доступу до зони Інтернет-покриття. Із цією проблемою пов'язується завдання щодо розвитку надійних і широкомасштабних систем зв'язку громадськості, наприклад, для швидкого повідомлення про крадіжки та порушення безпеки;

2) невід'ємною частиною інформування широкого загалу про потенційні загрози є проведення публічних інформаційних кампаній та навчальних заходів для населення з питань основ безпеки та захисту майна від крадіжок в умовах воєнного стану. Це сприяє розумінню характеру ризиків і шляхів захисту, включаючи рекомендації з убезпечення як такого та вжиття профілактичних заходів. Крім того, проведене навчання готує населення до правильних дій у випадку виявлення крадіжки, включаючи й

правильне повідомлення про те, що сталося, у правоохоронні органи. У розрізі цієї групи заходів так само слід поширювати інформацію про ризики для життя та здоров'я особи, пов'язані з проникненням в аварійні споруди;

3) сприяти стимулюванню активного залучення мешканців до руху цивільного волонтерства здатна позитивна пропаганда про корисність такої діяльності та можливість стати учасником місцевих програм безпеки, що, безумовно, дає соціальні бонуси особі у громаді.

Загалом навчання та інформування населення про вчинення крадіжок в умовах воєнного стану сприяє підвищенню рівня обізнаності та готовності до реагування на потенційні загрози і виявлення можливих порушників закону.

В умовах воєнного стану має встановлюватися жорсткий контроль за поведінкою із майном і товарними запасами для запобігання крадіжкам чи протиправному використанню чужої власності, а так само незаконній торгівлі, зокрема, для запобігання торгівлі гуманітарною допомогою. Із метою контролю та управління майном в умовах воєнного часу уявляється доцільним запропонувати такий комплекс заходів:

1) здійснення перевірок автотransпортних засобів і багажу при в'їзді та виїзді із населених пунктів. Також слід розглянути можливість запровадження ретельних перевірок багажу під час користування осіб залізницею;

2) проведення роботи з детальної інвентаризації майна та його ідентифікації. Це важливо для встановлення точного списку існуючого майна, його кількості та визначення місцезнаходження цього майна. Звісно ж, зазначений захід розрахований на посилення облікової дисципліни на підприємствах, в установах та організаціях. Для приватних осіб це може мати вигляд фотографування та фільмування свого майна;

3) запровадження системи моніторингу та контролю за рухом і використанням майна в режимі реального часу, що попутно сприятиме

посиленню виконавчої дисципліни на підприємствах, в установах та організаціях;

4) здійснення регулярного технічного огляду майна та належного обслуговування для забезпечення безперебійного його функціонування й запобігання можливим ризикам виходу цього майна з володіння власника. Вище вже наголошувалося на тому, що справжнім лихом для міст сьогодні стає розукомплектування зловмисниками обладнання контактної мережі міського електротранспорту;

5) утворення прозорої структури управління майном та розробка відповідних процедур і протоколів для управління поточними та екстреними ситуаціями, що унеможлиблювало б залишення майна без догляду. До цього слід додати й проведення навчань та підготовки персоналу, що працює в економічному секторі держави, для відповідного поводження із майном у воєнний період.

Окремо слід наголосити на такій групі спеціально-кримінологічних заходів, як система ефективного зв'язку та реагування на вчинені правопорушення корисливої спрямованості, а також швидкого інформування правоохоронних органів для запобігання крадіжкам і затримання злочинців. Зазначеною групою охоплюється низка конкретних кроків, як-от:

1) наявність інформаційно-комунікаційної системи, яка дозволяє громадянам швидко повідомляти правоохоронні органи про вчинення крадіжки. Це може бути здійснено через телефонні гарячі лінії або текстові повідомлення, електронні додатки тощо;

2) використання технічних засобів, таких як відеоспостереження, для моніторингу та відстеження дій і пересування потенційних злочинців. Зауважимо, що технічні засоби контролю за майном, переміщенням осіб та ін. стають стрижневими, оскільки до них вдаються фактично у багатьох із запропонованих нами групах спеціально-кримінологічних заходів запобігання крадіжкам;

3) створення безпекової спільноти громади (волонтерські патрулі, про які йшлося вище) для альтернативного патрулювання та сприяння об'єднанню дій із правоохоронними органами з метою негайного реагування на сигнали про крадіжки. Напевно, в силах громадянської вартової служби самостійно затримати правопорушника та тримати його під вартою до приїзду представників відповідних органів. Такі заходи є важливими й для недопущення самосуду над злочинцями з боку обурених їх діями громадян;

4) забезпечення механізмів швидкого обміну інформацією між громадськістю та правоохоронними органами для ефективного реагування на кримінально карані та інші правопорушення, пов'язані із посяганням на відносини власності;

5) розробка планів дій та протоколів для координації реагування на крадіжки та інші правопорушення в екстрених ситуаціях, які постійно виникають під час тривання воєнного стану;

6) проведення публічних інформаційних кампаній, що надають громадянам інструкції стосовно того, як повідомляти про вчинені крадіжки та як реагувати у подібних ситуаціях.

Як бачимо, у запропонованій системі заходів запобігання крадіжкам під час воєнного або надзвичайного стану деякі конкретні види активності перетинаються. Проте така ситуація є цілком природньою, адже у такий спосіб, на наш погляд, створюється кумулятивний ефект впливу на злочинність.

Воєнний або надзвичайний час вирізняється такими умовами життя, які для пересічного громадянина можна вважати екстремальними. В таких умовах часто не вистачає основного – продуктів харчування, предметів першої необхідності, ліків тощо, не говорячи вже про неможливість задоволення побутових потреб (тепло, вода, електропостачання, телефонний зв'язок тощо). У подібній ситуації може виникнути навіть не спокуса, а дилема, чи взяти безхазяйне майно, господарі якого відсутні чи загинули, або

ні? Це призводить до усвідомлення й виділення в детермінаційному комплексі відповідних правопорушень проекції безвиході, що може штовхати людину на вчинення протиправного діяння. Тому у спеціально-кримінологічному блоці запобіжних заходів треба робити акцент на недопущенні вчинення правопорушень так само й з боку тих осіб, які перебувають у скрутних життєвих обставинах.

Як розповіла Оксана Т., жителька м. Ізюму (Харківська область), після початку обстрілу ворогом Ізюмщини почалися в буквальному сенсі слова погроми магазинів та аптек мешканцями міста. Багатьма учасниками цих протиправних дій рухала паніка. Серед правопорушників було чимало пенсіонерів та жінок. Коли місто знаходилося в осаді (не підвозилася навіть гуманітарна допомога, оскільки окупаційні війська не дозволяли волонтерам з української сторони це робити), коли стало не вистачати вкрай необхідних ліків для хворих, котрі перебували у підвалі зруйнованої лікарні, жителі, що залишалися у місці, почали приносити награвовані препарати для хворих у цей єдиний медичний заклад, в якому залишився надавати медичну допомогу один-єдиний лікар-травматолог¹. Ось тут і виникає проблема не лише правової оцінки дій, що масово мали місце, а й морально-правової оцінки, яка, на наш погляд, є неоднозначною.

Підводячи рису під висловленим, наведемо визначення спеціально-кримінологічному запобігання аналізованим крадіжкам. Отже, під *спеціально-кримінологічним запобіганням* крадіжкам, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, ми розуміємо комплекс заходів зі збереження й убезпечення від злочинних проявів майна суб'єктів різних форм власності, що є критично важливим для забезпечення оборони держави та підтримання життя людей на прийнятному у цих умовах рівні, а також з недопущення вчинення злочинів з боку осіб, які перебувають як у скрутному становищі, так і з боку тих, хто виношує умисел на вчинення крадіжок.

¹ Фрагмент бесіди з Оксаною Т., мешканкою м. Ізюм (Харків, серпень 2023 р.).

Реалізація вищеперелічених заходів із загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання крадіжкам, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, на нашу думку, може помітно знизити рівень цих правопорушень в українському суспільстві за часів війни.

Висновки до розділу 4

За підсумками дослідження стану запобігання крадіжкам, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, можна зробити такі висновки:

1. Об'єктами запобіжного впливу під час запобігання крадіжкам, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, слід визнати: 1) саму особу крадія з її установками, особливостями мотивації, орієнтирами, ідеалами, звичками, традиціями тощо; 2) місця концентрації правопорушників (такі громадські місця, як вокзали, ринки, торговельні та спортивні центри, установи, де вони проводять дозвілля (ресторани, готелі, «малини» тощо), інформаційні майданчики (маркетплейси) та ін.); 3) зруйновані обстрілами споруди – місця вчинення злочину, в яких залишається майно потерпілих; 4) оточення правопорушника із властивими йому вадами (родина та коло спілкування); 5) широка гама різних негативних явищ, що у своїй сукупності створюють специфічний фон життя пересічних українських громадян із притаманними йому соціальними негараздами (фрустрація, посттравматичний стресовий розлад, виснаженість, нервовість, напруження, навіть прославлення ворогу (глорифікація) тощо).

2. Сьогодні головним об'єктом запобіжного впливу є феномен війни, від якого залежить стан і сучасної, і навіть майбутньої злочинності. В ієрархії об'єктів запобігання крадіжкам війна стоїть окремо і на вищій сходинці, оскільки саме вона призвела до появи нових різновидів не лише крадіжок, а й інших правопорушень, змінила характер злочинності та викликала зміну пріоритетів у запобіжній діяльності.

3. Особливістю деяких об'єктів запобіжного впливу у контексті протидії крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану, є їх темпоральність. До числа таких об'єктів належить війна, обстановка, в якій перебуває пересічна людина (евакуація та зміна звичного місця проживання, щогодинні повітряні тривоги, «мобільність» лінії фронту, в цілому наружена емоційно-психологічна ситуація в країні і світі та ін.); деякі локації вчинення крадіжок (зруйноване чи покинуте житло, інші приміщення, гаражі, авто-, мототранспорт тощо); специфічний фон соціальних негараздів та ін.

4. Так само особливістю запобіжної діяльності щодо крадіжок є коло суб'єктів, задіяних у відповідній діяльності. Тривання у країні воєнного стану показує, що силами лише традиційних суб'єктів проблему корисливої злочинності розв'язати дуже важко. Тому поруч з органами внутрішніх справ з'явилися такі суб'єкти запобігання злочинам, як сили територіальної оборони, представники військових частин (комендатур), представники громадського сектору та ін.

5. Під заходами запобігання крадіжкам загальносоціальної спрямованості слід розуміти систему соціально-економічних, воєнно-політичних, ідеологічних, організаційно-управлінських та нормативно-правових заходів, що вживатимуться як під час дії воєнного стану або надзвичайної ситуації із метою підтримання хоча б мінімально прийнятного при даних умовах рівня життя й безпеки для українського населення, а так само матимуть місце на етапі відновлення нашої держави для підвищення якості всіх сфер життя людини, що виявилось б запобіжником процесу формування у суспільстві психології незаконного збагачення. Таким чином, загальносоціальне запобігання проявам корисливої злочинності спрямовується на зменшення навантаження суспільства негативними явищами воєнно-політичного, соціально-економічного, морально-психологічного, ідеологічного та ін. характеру, які здатні призвести до

посилення криміногенного потенціалу деяких суспільних відносин та появи суспільно небезпечних діянь. При цьому особливістю запобігання цього виду є двоетапність розглядуваної діяльності – нею охоплюється як період війни, так і період стабілізації, що триватиме після перемоги України. Зрозуміло, що строки цих періодів мають відкритий характер.

6. За змістом чисельні заходи загальносоціальної спрямованості доцільно реалізовувати одразу в кількох напрямках. Таких стратегічних напрямів можна виділити принаймні три: 1) завершення війни Перемогою України з деокупацією українських земель та стимулювання повернення в Україну наших громадян, що перебувають наразі за кордоном; 2) підвищення матеріального благополуччя населення країни та 3) оздоровлення морально-психологічного стану нашого суспільства.

7. Заходи загальносоціального запобігання злочинності закладають фундамент для побудови й ефективної реалізації системи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності. У спеціально-кримінологічному запобіганні крадіжкам сьогодні мають враховуватися такі аспекти, як: 1) обмеженість матеріально-людських ресурсів для боротьби зі злочинністю; забезпечення контролю за збереженням матеріальних цінностей, нестача яких може виявитися критичною для ефективного ведення військових операцій; 3) зміна соціально-правової обстановки, що виявляється каталізатором вчинення багатьох правопорушень.

8. Під спеціально-кримінологічним запобіганням крадіжкам, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, розуміється комплекс заходів зі збереження й убезпечення від злочинних проявів майна суб'єктів різних форм власності, що є критично важливим для забезпечення оборони держави та підтримання життя людей на прийнятному у цих умовах рівні, а також із недопущення вчинення злочинів із боку осіб, які перебувають як у скрутному становищі, так і з боку тих, хто виношує умисел на вчинення крадіжок. При цьому головними напрямками спеціально-кримінологічного

запобігання крадіжкам, що включають заходи з убезпечення майна та прав власників цього майна від порушень, в умовах воєнного або надзвичайного стану є: а) зміцнення фізичної (зовнішньої) безпеки майна; б) раціональне використання матеріальних ресурсів; в) створення цивільної волонтерської служби з охорони майна та правопорядку в цілому; г) інформування населення про загрозу вчинення крадіжок в умовах воєнного стану; д) жорсткий контроль за поводженням із майном та товарними запасами для запобігання крадіжкам чи протиправному використанню чужої власності, а так само незаконній торгівлі, зокрема, для запобігання торгівлі гуманітарною допомогою; е) забезпечення системи ефективного зв'язку та реагування на вчинені правопорушення корисливої спрямованості та швидкого інформування правоохоронних органів для запобігання крадіжкам та затримання злочинців тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації розв'язане наукове завдання, що полягає у ґрунтовному кримінологічному аналізі кількісно-якісних параметрів крадіжок, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, та практики запобігання цим правопорушенням в Україні, що дозволило, по-перше, сформулювати теоретичні висновки; по-друге, опрацювати пропозиції та рекомендації з удосконалення практики запобігання корисливій злочинності, зокрема, крадіжкам, та, по-третє, окреслити перспективні напрями дослідження цієї проблеми в Україні. Отже, висновки, пропозиції та рекомендації полягають у такому.

1. Кримінальні правопорушення проти власності, що вчиняються в умовах катаклізмів соціального, природного техногенного та іншого характеру, набувають нової якості, адже змінюється їх характер і підвищується суспільна небезпечність. Пояснення цьому полягає в тому, що держава в такі моменти не в повному обсязі може гарантувати непорушність права власності й практично забезпечити виконання своєї функції з охорони майна, оскільки вся увага державного механізму зконцентрована на подолання наслідків тих чи інших складних ситуацій. Саме в одній із подібних ситуацій зараз перебуває Українська держава та українське суспільство.

2. Крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, набувають нових якостей, перетворюючись фактично на новий вид корисливих злочинів. Відповідно постає й завдання щодо розв'язання нової кримінологічної проблеми, сутність якої полягає в тому, що в новітній історії Української держави до моменту повномасштабного вторгнення РФ в Україну не існувало ситуації із імбіотичністю внутрішньої злочинності і зовнішньої агресії. Відповідно в цьому ракурсі не проводилися й ґрунтовні кримінологічні розвідки. Воєнно-політичні зміни у суспільному житті,

зумовлені необхідністю українського народу давати відсіч ворогу, призвели до змін й у стані злочинності, зокрема, позначившись на кількісно-якісних показниках корисливої злочинності в цілому та крадіжок, зокрема. Ці зміни, власне, й викликали необхідність організації та проведення кримінологічної розвідки стосовно крадіжок як найчасленішого різновиду корисливої злочинності.

3. Організація та проведення кримінологічної розвідки щодо характеру й стану крадіжок, які вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, включає такі блоки пізнання: 1) аналіз нормативних приписів і положень доктрини кримінального права; 2) узагальнення напрацювань кримінологічної науки з тим, щоб, по-перше, визначити сутність й значення правового режиму цих надзвичайних подій для притягнення до відповідальності винних осіб; по-друге, спрямувати кримінологічне дослідження за заданим курсом із урахуванням методології організації цього дослідження; по-третє, встановити кількісно-якісні показники, а також ступінь латентності аналізованого явища; по-четверте, здійснити ґрунтовне вивчення особи крадія та чинників, що зумовлюють виникнення й існування розглядуваного виду правопорушень; по-п'яте, у стислі строки змоделювати й втілити на практиці систему заходів, спрямованих на убезпечення майна фізичних і юридичних осіб під час воєнного або надзвичайного стану.

4. Війна вплинула на лише на рівень і структуру злочинності, а й на стан кримінального законодавства. В історії сучасної незалежної Української держави законодавцем уперше до низки складів злочинів вводиться така обтяжуюча покарання обставина, як вчинення діяння в умовах воєнного або надзвичайного стану. У такий спосіб посилення кримінальної відповідальності відбулося й за вчинення правопорушень проти власності, включаючи крадіжки.

5. Статистичний аналіз крадіжок, учинених в умовах дії в Україні воєнного стану, свідчить про суперечливу динаміку зазначених злочинів, а

саме: значне зниження їх кількості на протязі 2022 р. у порівнянні з попереднім роком та відчутне їх збільшення у 2023 р. І це відбувається, недивлячись навіть на виїзд з України мільйонів українців, серед яких є й потенційні правопорушники. Подібна ситуація на прикладі України дозволяє констатувати, що така надзвичайна обставина, як війна, здійснює колосальний вплив на стан корисливої злочинності, зокрема, крадіжок.

6. В історичному плані у практиці боротьби зі злочинністю можна провести паралель України часів відсічі російському агресору із періодом Другої світової війни, коли українські землі перебували під радянською владою та піддавалися фашистській навалі. З урахуванням опрацювання змісту нормативно-правових документів та доктринальних положень можна зробити висновок про те, що за будь-яких часів вітчизняної історії стан війни завжди визнавався обставиною надзвичайної важливості. При цьому особлива увага в історичній проекції відводилася випадкам систематичного розкрадання майна, що виявлялося критично важливим для забезпечення життєдіяльності суспільства у вкрай важких умовах. Слід наголосити й на тому факті, що у нормативно-правових актах Другої світової війни, які були чинними і на території сучасної України, як особливо кваліфікуюча відповідальність обставина розцінювалися випадки крадіжки особистого майна громадян, вчинені під час повітряного нальоту ворога або під час залишення населеного пункту у зв'язку з появою або наближенням ворога, а також крадіжки особистого майна евакуйованих як у дорозі, так і залишеного на колишньому місці їх проживання.

Що стосується доктринальних розробок, які проводилися в Україні до повномасштабного вторгнення РФ, то формат парадигми мирного часу «виключав» необхідність аналізу кримінальних правопорушень проти власності, що вчиняються у ситуаціях надвипробувань, якими є надзвичайний або воєнний стан.

5. В умовах збройної агресії РФ проти України крадіжка як протиправне суспільно небезпечне діяння, набуваючи нового соціального значення, вирізняється низкою особливостей. До таких особливостей належать: їх суперечлива в цілому динаміка; підвищення суспільної небезпечності крадіжок; участь у вчиненні крадіжок військовослужбовців ворожої армії та інших осіб, що беруть участь на боці ворога; поява нової сфери злочинного «промислу» крадіїв – на об'єктах, пов'язаних із процесом евакуації людей, та у зруйнованих будівлях, із залишеного житла та автотранспорту; утруднений збут викраденого; можлива реакція пересічних громадян на вчинену крадіжку – самосуд над винним; тощо.

6. Вивчення природи крадіжок, що вчиняються під час дії в Україні воєнного стану, дозволило класифікувати ці правопорушення на такі види: 1) розкрадання майна на місцях зруйнованих будівель; 2) розкрадання майна із житла під час повітряної тривоги або в епіцентрі бойових дій під час обстрілів, у бомбосховищах, місцях тимчасового укриття або із приміщень магазинів, підприємств, установ, організацій тощо у таких самих умовах; 3) розукомплектування автотранспорту, залишеного володільцями, що виїхали з населених пунктів; 4) розкрадання вантажу, паливно-мастильних матеріалів, гуманітарної допомоги та ін. з автомобільного та залізничного транспорту; 5) розкрадання особистого майна у місцях, пов'язаних з евакуацією населення України; 6) крадіжки під час blackout та ін. Водночас, виходячи з кореляції крадіжок із фактом наближення місцевості до театру воєнних дій та залежно від оперативної обстановки, що змінюється щодня, крадіжки доцільно поділити на: 1) ті, що мають місце на окупованих росією українських територіях; 2) ті, що вчиняються на деокупованих територіях або поблизу лінії бойового зіткнення; 3) ті, що мають місце на територіях, віддалених від такої лінії.

7. Проведення ґрунтовного кримінологічного аналізу кількісно-якісних показників крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або

надзвичайного стану, є ускладненим через низку обставин. Такими обставинами слід визнати: 1) темпоральні обмеження самого аналізу; 2) неспівпадіння періодів, що співставляються для кримінологічного аналізу між собою, адже вони не дорівнюються, припустимо, календарному року, кварталу тощо; 3) складність у формуванні статистичної вибірки через притягнення до кримінальної відповідальності за крадіжку за ч. 4 ст. 185 КК України так само й осіб, що вчинили крадіжки у великих розмірах (до 24 лютого 2022 р.).

8. Протягом 2022 р. за ч. 4 ст. 185 КК України засуджено 4 329 осіб проти 22 осіб у 2021 р. Таке різке збільшення кількості засуджених пояснюється змінами, внесеними саме до ч. 4 ст. 185 КК. У свою чергу, протягом 2022 р. кількість злочинів, передбачених ст. 185 КК України (серед яких і крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану), у структурі корисливої злочинності збільшилася на 5,5 %. Серед предметів злочинного інтересу крадіїв слід відмітити як «традиційні» – гроші, валюта, ювелірні вироби, побутова техніка, смартфони, продукти побутового призначення, їжа тощо, так й появу «нових», а саме: обладнання пошкоджених внаслідок обстрілів ліній електропередач, предмети гуманітарного призначення, кольорові і рідкоземельні метали, включаючи й літєві гільзи від снарядів на складах військових відходів, та ін. За часом учинення крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, можуть поділятися на: 1) крадіжки, вчинені у вечірній час доби (з 16.00 до 21.00). Їх питома вага складає 58 %; 2) крадіжки, вчинені зранку та вдень (з 07.00 до 16.00). Їх частка – 35 %; 3) крадіжки, вчинені у нічний час (з 21.00 до 07.00), навіть незважаючи на запровадження майже в усій державі комендантської години (7%). Крім того, за часом вчинення доцільно виділити крадіжки, вчинені під час повітряної тривоги, та крадіжки, які мають місце в умовах тривання blackout.

Виходячи з особливостей місця вчинення злочинного посягання, можна виділити: 1) крадіжки із проникненням до житла громадян (35 %); 2) крадіжки на об'єктах торгівлі (в магазинах, супермаркетах, на складах різних товарів, ринках тощо) (15 %); 3) крадіжки із транспортних засобів (18 %); 4) крадіжки у громадських місцях (12 %); 5) крадіжки на місцях зруйнованих будівель (крадіжки на руїнах) (20 %).

9. Війна призвела до появи явища «зонування» злочинності, сутність якого полягає у зумовлюванні характеру злочинності близькістю конкретних українських територій до лінії зіткнення з агресором. З огляду на це з метою аналізу корисливої злочинності доцільно виділяти: а) окуповані регіони України; б) звільнені від окупації регіони; в) регіони біля лінії бойового зіткнення, або прифронтові регіони; г) віддалені від лінії зіткнення регіони України. Географія крадіжок зі зруйнованих будівель представлена головним чином трьома областями – Харківською, Херсонською та м. Києвом.

10. Обов'язковим елементом дослідницького плану щодо будь-якого прояву злочинності є розгляд латентної частини цих правопорушень. На думку співробітників Національної поліції, корислива злочинність в Україні, особливо крадіжки, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, представлені всіма різновидами латентності (природна, штучна та суміжна), що залежить від діянь самих злочинців, діяльності правоохоронних органів та інших осіб, які обізнані про вчинення крадіжки. Рівень латентності аналізованого виду крадіжок оцінений фахівцями як максимальний.

11. На підставі поглибленого вивчення особи сучасного крадія, що вчиняє правопорушення в умовах воєнного стану в Україні, вдалося установити в цілому схожість із тим уявленням про крадіїв, який раніше неодноразово фіксувався у дослідженнях учених. Так, йдеться про чоловіків, які є громадянами України, віком від 30 до 50 років, із базовою загальною середньою освітою, можуть перебувати у шлюбі або у фактичних шлюбних

відносинах, хоча є працездатними, але не працюють і не навчаються. Кожен четвертий з обстежених крадіїв має не зняту або непогашену судимість. Крадіжки вчиняють переважно одноосібно, маючи заздалегідь обміркований умисел. У цілому їх злочинна діяльність є нетривалою. Нерідко перебувають у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння. Проте цей факт може і не констатуватися у судовому рішенні. Новим лише є те, що крадіїв вирізняє крайня безпринципність, адже воєнний стан не зупиняє цих людей від використання крайнє скрутної для українського народу ситуації у своїх злочинних цілях.

12. З урахуванням обставини війни – найпотужнішої детермінанти злочинності – чинників корисливих кримінально караних правопорушень поділені на: 1) чинники ординарного періоду, тобто періоду часу, що береться для відповідного аналізу та порівняння явищ криміногенної дійсності до початку повномасштабного вторгнення агресора в Україну, та 2) чинники неординарного періоду, тобто періоду часу, пов'язаного з триванням у країні будь-яких надзвичайних обставин, однією з яких є війна. При цьому чинники злочинності ординарного періоду нікуди не зникають, у той час поки країна дає рішучу відсіч ворогу.

13. Із позиції системно-структурного аналізу роль війни як визначального чинника визначається, зокрема, такими векторами: а) зумовлює відмінний від мирного часу характер кількісно-якісної моделі корисливої злочинності, у тому числі й крадіжок; б) змінює соціальний портрет злочинця (особливо у плані морально-психологічної групи ознак); в) викликає необхідність розробки нових стратегій боротьби зі злочинними проявами; г) вводить до сфери запобігання злочинності нових суб'єктів зазначеної діяльності; д) впливає на всі інші чинники детермінації корисливої злочинності та ін.

14. В умовах воєнного стану корислива мотивація, що є синтезованим чинником, або своєрідним результатом дії усіх інших зовнішніх детермінант,

свідчить не лише про наявність в особи рис соціального паразитизму, а й про те, що ця мотивація перетворюється за своєю сутністю на хижацьку. Водночас корисливу мотивацію вирізняє неабияка сила, оскільки деякі правопорушники, щоб заволодіти і розпорядитися чужим майном, піддаються зовнішній небезпеці бути ушкодженими або навіть вбитими (наприклад, під час вчинення крадіжок із проникненням до приміщень, що є аварійними внаслідок ракетно-бомбових обстрілів, а також із приміщень у районах, що безпосередньо піддаються обстрілам, чи під час дії комендантської години).

15. У теорії запобігання крадіжкам, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану, об'єктами запобіжного впливу слід вважати: 1) саму особу крадія з її особливостями мотиваційного комплексу (установками, орієнтирами, ідеалами, звичками, традиціями тощо); 2) місця концентрації правопорушників (наприклад, вокзали і транспорт, ринки, торговельні та спортивні центри, установи, де вони проводять дозвілля (ресторани, готелі, «малини» тощо), інформаційні майданчики (маркетплейси) та ін.); 3) зруйновані обстрілами споруди – місця вчинення злочину, в яких залишається майно потерпілих; 4) оточення правопорушника із властивими йому вадами (родина та коло спілкування); 5) різні негативні явища, що у своїй сукупності створюють специфічний фон життя українців із властивими йому соціальними негараздами (фрустрація, посттравматичний стресовий розлад, виснаженість, нервовість, напруження, глорифікація ворогу з боку окремих громадян тощо). Разом із тим головним об'єктом запобіжного впливу слід вважати війну, яка в ієрархії об'єктів запобігання крадіжкам стоїть на вищій сходинці, оскільки саме вона призводить до появи нових різновидів не лише крадіжок, а й інших правопорушень, змінивши характер злочинності і викликавши зміну пріоритетів у запобіжній діяльності.

16. До числа темпоральних об'єктів запобіжного впливу належить війна, обстановка, в якій перебуває пересічна людина (евакуація та зміна звичного місця проживання, щогодинні повітряні тривоги, «мобільність» лінії фронту, в цілому наружена емоційно-психологічна ситуація в країні і світі та ін.); деякі локації вчинення крадіжок (зруйноване чи покинуте житло, інші приміщення, гаражі, авто-, мототранспорт тощо); специфічний фон соціальних негараздів та ін.

17. Під заходами запобігання крадіжкам загальносоціальної спрямованості слід розуміти систему соціально-економічних, воєнно-політичних, ідеологічних, організаційно-управлінських та нормативно-правових заходів, що вживатимуться як під час дії воєнного стану або надзвичайної ситуації із метою підтримання хоча б мінімально прийнятного при даних умовах рівня життя й безпеки для українського населення, а так само матимуть місце на етапі відновлення нашої держави для підвищення якості всіх сфер життя людини, що виявлялося б запобіжником процесу формування у суспільстві психології незаконного збагачення. Мета цього виду запобігання – зменшити навантаження суспільства негативними явищами воєнно-політичного, соціально-економічного, морально-психологічного, ідеологічного та ін. характеру (як у період війни, так й у період стабілізації, що триватиме після Перемоги України), які здатні призвести до посилення криміногенного потенціалу деяких суспільних відносин та появи нових суспільно небезпечних діянь.

18. Стратегічними напрямками загальносоціального запобігання є: 1) завершення війни Перемогою України з деокупацією українських земель та стимулювання повернення в Україну наших громадян, що перебувають за кордоном; 2) підвищення матеріального благополуччя населення країни та 3) оздоровлення морально-психологічного стану нашого суспільства.

19. Під спеціально-кримінологічним запобіганням крадіжкам, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану, розуміється комплекс

заходів зі збереження й убезпечення від злочинних проявів майна суб'єктів різних форм власності, що є критично важливим для забезпечення оборони держави та підтримання життя людей на прийнятному у цих умовах рівні, а також з недопущення вчинення злочинів із боку осіб, які перебувають як у скрутному становищі, так і з боку тих, хто виношує умисел на вчинення крадіжок. Серед головних напрямів спеціально-кримінологічного запобігання крадіжкам в умовах воєнного або надзвичайного стану є: а) зміцнення фізичної (зовнішньої) безпеки майна; б) раціональне використання матеріальних ресурсів; в) створення цивільної волонтерської служби з охорони майна та правопорядку в цілому; г) інформування населення про загрозу вчинення крадіжок в умовах воєнного стану; д) жорсткий контроль за поведінням із майном та товарними запасами для запобігання крадіжкам чи протиправному використанню чужої власності, а так само незаконній торгівлі, зокрема, для запобігання торгівлі гуманітарною допомогою; е) забезпечення системи ефективного зв'язку та реагування на вчинені правопорушення корисливої спрямованості та швидкого інформування правоохоронних органів для запобігання крадіжкам та затримання злочинців тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Anderson P. R., Newman D. J. Introduction to Criminal Justice. 5-th edition. New-York : McGraw-Hill Inc., 1993.481 p.
2. Babenko A., Mazurenko O., Mernyk A. Chronic alcoholism treatment in custodial facilities: ukraine's experience during independence. *Wiad Lek.* Tom LXXII. 2019. Nr. 12. Cz. II. P. 2451-2456.
3. Babenko A., Tarasenko R., Ostrohliadov O. Mapping method in research of drug crime regional criminological features (Ukraine taken as an example). *Society. Health. Welfare: 7th International Interdisciplinary Scientific Conference.* 2019. Vol. 68. URL: [file:/C:/Users/Klever/Downloads/ Mapping method in research of drug crime regional_%20\(1\).pdf](file:/C:/Users/Klever/Downloads/ Mapping method in research of drug crime regional_%20(1).pdf).
4. Balevic K. Russian troops are trying to sell looted Ukrainian goods in Belarus, Ukrainian defense ministry says. *The Business Insider.* Apr. 3. 2022. URL: <https://www.businessinsider.in/international/news/russian -troops-are-trying-to-sell-looted-ukrainian-goods-in-belarus-ukrainian-defense-ministry-says/articleshow/90615175.cms> (дата звернення: 03.08.2023).
5. Bearak M., Morgunov S. In Chernobyl's delicate nuclear labs, Russians looted safety systems. *The Washington Post.* 2022. June 2. URL: <https://www.washingtonpost.com/world/2022/06/02/ukraine-chernobyl-damage-done-by-russians/> (дата звернення: 03.08.2023).
6. California Penal Code – Analysis of Crimes by Section Number. URL: <https://www.shouselaw.com/ca/defense/penal-code/> (дата звернення: 08.08.2023).
7. Crime and Criminology. 7-th edition. Wm. C. Brown Communications, Inc. U. S., 1994.
8. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі, підписана 18.10.1907 р. / офіц. переклад. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 03.08.2023).

9. Legg P. Crime in the Second World War: Spivs, Scoundrels, Rogues and Worse. UK: Sabrestorm Publishing. 160 p.
10. Marelino D. A. Understanding the Types of Cyber Crime and Its Prevention. *Mathematical Statistician and Engineering Applications*. 2022. Vol 71. No. 1. P. 108-112.
11. North Carolina Code - General Statutes § 14-288.6. Looting; trespass during emergency. URL: https://law.justia.com/codes/north-carolina/2005/chapter_14/gs_14-288.6.html (дата звернення: 08.08.2023).
12. Offense Code Index – Illinois State Police. URL: [https://isp.illinois.gov/StaticFiles/docs/LawEnforcementResources/Offense%20Code%20Index%20\(Effective%20July%201,%202020\).pdf](https://isp.illinois.gov/StaticFiles/docs/LawEnforcementResources/Offense%20Code%20Index%20(Effective%20July%201,%202020).pdf) (дата звернення: 08.08.2023).
13. Pass A. A. Russian-historiography on economic crime in the USSR in the years of the Great Patriotic war. *Humanitarian and Pedagogical Research*. 2019. Vol. 3. No. 3. P. 26-45.
14. Smith J. Bradley. Defenses to Looting and Trespassing During a Protest in North Carolina. URL: <https://www.charlottecriminallawyer-blog.com/defenses-to-looting-and-trespassing-during-a-protest-in-north-carolina> (дата звернення: 08.08.2023).
15. Walker Shaun. After Russians' retreat, scarred Ukrainian village recounts month of terror. *The Guardian*. Apr. 9. 2022. URL: <https://www.theguardian.com/world/2022/apr/09/after-russians-retreat-scarred-ukrainian-village-recounts-month-of-terror> (дата звернення: 08.08.2023).
16. Waters H.P. What TV does to kids. *Newsweek*. 1977. February 21. P. 62–70.
17. Yakovleva M.A., Marchenko E.M., Klishkov V.B. Criminal Law and Crime Prevention During the Great Patriotic War. *Vestnik of Lobachevsky University of Nizhni Novgorod*. 2021. № 2. P. 180-185.

18. Агресія РФ спричинила найбільшу хвилю біженців з часів Другої світової – ООН. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/ahresija-rf-sprichinila-najbilshu-khvilju-bizhentsiv-z-chasiv-druhoji-svitovoji-onn.html> (дата звернення: 08.08.2023).

19. Алауханов Е.О., Каирова Н.И. Преступное насилие в отношении женщин (уголовно-правовые и криминологические аспекты): учеб. пособие. Алматы, 2008. URL: <https://www.allpravo.html> (дата звернення: 08.08.2023).

20. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навчальний посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 514 с.

21. Артюхова В.В. Хуліганство: сучасні кримінально-правові та криминологічні проблеми: монографія / за наук. ред. А.А. Музики. Київ: ПОЛІВОДА А.В., 2022. 284 с.

22. Аскин Я.Ф. К вопросу о категориях детерминизма. *Современный детерминизм и наука*: сб. статей. В 2 т. Т. 1. Новосибирск: Наука, 1975. С. 31-34.

23. Бабенко А.М. Запобігання злочинності в регіонах України: концептуально-методологічний та праксеологічний вимір: монографія. Одеса: ОДУВС, 2014. 416 с.

24. Бабенко А.М., Батиргарєєва В.С. Щодо перспектив лікування хронічного алкоголізму в українських установах виконання покарань. *Актуальні проблеми протидії злочинності*: матеріали наук. конф. за результатами роботи фахівців НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України за фундаментал. темами у 2019 р. (м. Харків, 23 груд. 2019 р.) / редкол.: В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, Д. П. Євтєєва та ін. Харків: Право, 2019. С. 54-57.

25. Бабенко А.М., Конопельський В.Я., Чекмарьова І.М. Криминологічна характеристика та запобігання злочинності у прикордонних регіонах Причорномор'я материкової України. Харків: Право, 2019. 264 с.

26. Бабенко А.М., Палій М.В. Крадіжка та шахрайство як види корисливих кримінальних правопорушень проти власності: соціально-правова та віктимологічна характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2023. С. 564-568.

27. Байдалінова А. Ю. Запобігання професійній віктимізації дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08: кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право / НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2021. 213 с.

28. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Система противодействия преступности: понятие и сущность. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2 (10). С. 168-177.

29. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Харків: Ніка Нова, 2012. 318 с.

30. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія / МВС України, Харків, Нац. ун-т внутр. справ. Харків: Вид-во ХНУВС, 2011. 308 с.

31. Батиргарєєва В. С., Голіна В. В., Калініна А. В. Збройна агресія РФ проти України та злочинність: до аналізу криміногенного симбіозу. *Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану* : монографія / редкол.: В. А. Журавель, Н. С. Кузнєцова, О. М. Бандурка. Харків : Право, 2023. С. 412-436.

32. Батиргарєєва В.С. Blackout як інструмент геноциду українського народу: до кримінологічного аналізу. *Державно-правові засади формування безпекового середовища в Україні: сучасні виклики*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (Одеса, 12 грудня 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С. 4-7.

33. Батиргарєєва В.С. Виклики, що породила збройна агресія проти України: до кримінологічного аналізу. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали Міжвідомчого

науково-практичного круглого столу (Київ, 24 листопада 2022 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2022. С. 17-21.

34. Батиргареєва В.С. Використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для безконтактного збуту наркотичних засобів в Україні. *Інформація і право*. № 1(44)/2023. С. 142-153.

35. Батиргареєва В.С. Вплив наркоманії на злочинність та замісна терапія як захід обмеження подальшого поширення наркоманії. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 1 «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». С. 27-34.

36. Батиргареєва В.С. Завдання вітчизняної кримінології в умовах загострення криміногенної ситуації в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*: зб. наук. пр. № 3 (4). 2016. С. 120-130.

37. Батиргареєва В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: монографія. Харків: Одісей, 2003. 256 с.

38. Батиргареєва В.С. Кримінологічна характеристика та попередження розбоїв, поєднаних з проникненням у житло: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 266 с.

39. Батиргареєва В.С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні: автореф. ... дис. д-ра юрид. наук: 12.00.08 / кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2010С. 46 с.

40. Батиргареєва В.С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2010. 465 с.

41. Батиргареєва В.С. Лист головного редактора. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргареєва та ін. Вип. 45. Харків: Право, 2023. С. 8-10.

42. Батиргареєва В.С. Протидія поширенню алкоголізму – пріоритетний напрям державної політики у сфері боротьби зі злочинністю. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін. Харків: Право, 2013. Вип. 25. С. 35-44.

43. Батиргареєва В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія. Харків: Право, 2009. 576 с.

44. Батиргареєва В.С. Щодо необхідності розробки та запровадження у місті Харкові стратегії зменшення практичних можливостей вчинення злочинів. *Матеріали наукової конференції за результатами роботи фахівців Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України за фундаментальними темами у 2018 р.* (м. Харків, 26 березня 2019 р.). Харків: Право, 2019. С. 82–86.

45. Батиргареєва В.С., Бабенко А.М. Аналіз сучасної криміногенної ситуації в Україні як інформаційна модель для розробки стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Архів кримінології та судових наук*: науковий журнал. 2020. №1. С. 39-53.

46. Батиргареєва В.С., Бабенко А.М. Вплив установ виконання покарань і попереднього ув'язнення на криміногенну ситуацію в Україні. *Право України*. 2020. № 2. С. 164-183.

47. Батиргареєва В.С., Дубович О.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності осіб без визначеного місця проживання в Україні: монографія. Харків: Право, 2015. 264 с.

48. Батиргареєва В.С., Золотарьов О.І. Значення замісної терапії у запобіганні наркоманії та наркотичній злочинності. *Питання боротьби зі*

злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В.І. Борисов та ін. Харків: Право, 2012. Вип. 24. С. 82-94.

49. Батиргареева, В.С. Особливості детермінації рецидивної злочинності. *Право України*. 2005. № 2. С. 63–66.

50. Бедриківський В.В., Литвинов О.М. Бандитизм: соціально-правовий і кримінологічний аналіз: монографія / за наук. ред. О.Н. Ярмиша. Харків: Вид-во ХНУВС, 2009. 162 с.

51. Білоус В. Т., Бірюков Г. М. Особистість злочинця як об'єкт кримінологічного та психологічного дослідження. *Актуальные проблемы криминологии и криминальной психологии* : зб. науч. ст. / под ред.: М. Ф. Озриха, В. Н. Дрёмина. Одеса : Фенікс, 2007. С. 84–89.

52. Блага А.Б. Насильство в сім'ї (кримінологічний аналіз і запобігання): монографія. Харків: ФО-П Макаренко, 2014. 360 с.

53. Блажівський С.М. Моніторинг протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Золота миля, 2013. 372 с.

54. Борисов В. І. Вибрані твори / уклад.: В. В. Базелюк, С. В. Гізімчук, Л. М. Демидова та ін.; відп. за вип. М. В. Шепітько. Харків: Право, 2018. 784 с.

55. Брановицький В.В. Перерозподіл власності в умовах транзитивної економіки: дис. ... канд. економ. наук: 08.00.01 / Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Київ, 2016. 248 с.

56. Бугаєць А.В. Кримінологічна характеристика та запобігання корисливій насильницькій злочинності на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2015. 204 с.

57. Бугаєць А.В. Корислива насильницька злочинність на залізничному транспорті України: монографія. Харків: Право, 2017. 196 с.

58. Бурда О.М. Запобігання крадіжкам в мережі роздрібної торгівлі: дис. ... д-ра філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2021. 224 с.

59. Бурдига І. Голова Харківської області: Харків просто знищують (10 берез. 2022 р.). <https://www.dw.com/ru/glava-harkovskoj-oblasti-harkov-prosto-unichtozhajut/a-61088480> (дата звернення: 25.03.2023 р.).

60. В ООН назвали кількість українських біженців у Європі. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/01/05/novyna/suspilstvo/oon-nazvaly-kilkist-ukrayinskyx-bizhencziv-yevropi> (дата звернення : 01.09.2023 р.).

61. Василевич В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів. *Право України*. 1997. № 12. С. 82-84.

62. Васильєв А. А. Кримінологічне вчення про собистість злочинця. *Кримінологія. Академічний курс* / Бандурка О. М., Бесчасний В. М., Васильєв А. А. та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Вид. дім «Кондор», 2018. с. 79-92.

63. Васильєв А. Злочинність латентна (прихована). *Українська кримінологічна енциклопедія* : за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків – Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. С. 267–268.

64. Вирок Залізничного районного суду м. Львова від 13 червня 2023 р. Кримінальна справа № 462/754/23.

65. Вирок Зіньківського районного суду Полтавської області від 13 червня 2023 р. Кримінальна справа № 530/861/22.

66. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 18 квітня 2023 р. Кримінальна справа № 953/2709/23.

67. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 3 червня 2022 р. Кримінальна справа № 183/2084/22.

68. Вирок Фастівського міжміського суду Київської області від 2 лютого 2023 р. Кримінальна справа № 381/1094/21.

69. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 31 січня 2023 р. Кримінальна справа № 646/1266/22.

70. Військова та фінансова допомога від Заходу: що відомо про перспективи на 2024 рік. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/11/27/infografika/polityka/vijskova-ta-finansova-dopomoha-zaxodu-vidomo-pro-perspektyvy-2024-rik> (дата звернення : 01.12.2023 р.).

71. Військового РФ судитимуть за крадіжку майна під час окупації Київщини. *Моя Київщина*. 2023. 27 липня. URL: <https://mykyivregion.com.ua/news/viiskovogo-rf-suditimut-za-kradizku-maina-pid-cas-okupaciyi-kiyivshhini> (дата звернення : 05.08.2023 р.).

72. Втрати внаслідок війни. Telegram-канал «Труха Україна». 2022. 26 листопада. 6.15. URL: <https://t.me/s/truexanewsua> (27.11.2023 р.).

73. Гельфанд И.А., Михайленко П.П. Рецидивная преступность и ее предупреждение органами внутренних дел. Киев: Изд-во МВД УССР, 1970. 444 с.

74. Гладкова Є.О. Запобігання насильницьким злочинам проти працівників органів внутрішніх справ України: монографія / за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків: Золота миля, 2014. 208 с.

75. Голина В.В. Кримінологічна профілактика, попередження та припинення злочинів (рос. мовою). Киев: УМК ВО, 1989. 70 с.

76. Голина В.В., Маршуба М.О. Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього корисно-насильницького злочинця в Україні: монографія. Харків: Право, 2014. 280 с.

77. Голіна В. В. «Тіньова» злочинність. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: право. 2017. № 1 (1) С. 134-143.

78. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження : монографія. Харків : Регіон-інформ, 2004. 212 с.

79. Голіна В. В. Судимість у змісті кримінальної відповідальності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 252–257.

80. Голіна В. В. Єдність загальносоціального і спеціально-кримінологічного попередження економічної злочинності. *Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 15-16 грудня 1998 р. Харків: Харк. центр вивчення організ. злочинності, 1999. С. 124-130.

81. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

82. Голіна В.В. Злочинності – організовану протидію. Харків: Рубікон, 1998. 125 с.

83. Голіна В.В. Попередження тяжких насильницьких злочинів проти життя й здоров'я особи. Харків: Рубікон, 1997. 52 с.

84. Голіна В.В., Лукашевич С.Ю., Колодяжний М.Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні / за заг. ред. В.В. Голіни. Харків: Право, 2012. 304 с.

85. Голіна В.В., Шрамко С.С. Антикриміногенний потенціал громадськості у реалізації стратегії зменшення можливостей вчинення злочинів. *Актуальні проблеми кримінального права, кримінології та кримінальновиконавчого права*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (25 трав. 2018 р., м. Дніпро). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 19-21.

86. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія. Харків: Право, 2011. 432 с.

87. Головкін Б.М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері: монографія. Харків: Нове слово, 2004. 252 с.

88. Головкін Б.М. Понятійна визначеність корисливої насильницької злочинності – теоретична складова підвищення ефективності запобіжного впливу. *Правові засади ефективності боротьби зі злочинністю в Україні: матеріали наук. конф. (15 трав. 2008 р.)* / ред. кол.: В.І. Борисов (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2008. С. 266-269.

89. Григор'єв В. «Блекаут» в Україні що це таке та на скільки він може продовжитися. URL : <https://meta.ua/news/society/60080-blekaut-v-ukraine-chto-etotakoe-i-skolko-on-mozhet-prodlitsya/> (дата звернення: 07.08.2023).

90. Гурська М. Сезон відпусток: Як захистити квартиру від пограбування. Діпо.уа - UKR.NET. URL: <https://www.depo.ua/ukr/life/sezon-vidpustok-yak-zakhistiti-kvartiru-vid-pograbuvannya-20190708991243>.

91. Данильченко Ю.Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія. Харків: Золота миля, 2018. 478 с.

92. Даньшин И. Н. О методологической роли особенного и отдельного в криминологии. *Проблемы правоведения*. 1987. Вып. 48. С. 79-86.

93. Даньшин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия: учебное пособие. Киев: УМК ВО, 1988. 88 с.

94. Джужа О. М., Василевич В. В., Кулик О. Г. Основні показники злочинності: міжнародний і вітчизняний досвід. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 1 (137). С. 37–42.

95. Дорохіна Ю.А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с.

96. Доходи світового наркобізнесу / РІА Новини. URL: https://oldimg1.ria.ru/beznarko_help/20130626/828973392.html (дата звернення : 01.09.2022 р.).

97. Дубович О.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності осіб без визначеного місця проживання в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2014. 258 с.

98. Економічні втрати через війну: збитки за рік. URL: <https://weukraine.tv/tsina-rosijskoyi-agresiyi-shho-vtratyla-ekonomika-ukrayiny-za-rik-vijny/> (дата звернення : 29.03.2023 р.).

99. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2021 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення : 01.09.2023 р.).

100. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень-грудень 2022 року. URL : <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення : 01.09.2023 р.).

101. Жалинский А.Э. Специальное предупреждение преступлений в СССР (вопросы теории). Львов: Изд-во Львов. гос. ун-та, 1976. 193 с.

102. Жарикова А. Кількість безробітних в Україні сягає 2,9 млн осіб – НБУ. *Економічна правда*. 2023. 3 лют.

103. За статистикою України займає перше місце у світі за рівнем дитячого алкоголізму. *Нова доба: Київська обласна газета*. URL: <https://web.archive.org/web/20200516200225/https://novadoba.kiev.ua/2020/03/03/5535> (дата звернення : 09.09.2023 р.).

104. Загальна сума збитків інфраструктурі України сягає \$ 150 мільярдів – Кондратюк. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3738183-zagalna-suma-zbitkiv-infrastrukturi-ukraini-sagae-150-milardiv-kondratuk.html> (дата звернення: 09.09.2023 р.).

105. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 2007. 712 с.

106. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2007. 424 с.

107. Заярний О.А. Правове забезпечення розвитку інформаційної сфери України: адміністративно-деліктний аспект: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 700 с.

108. Збитки житлового фонду України від війни перевищили \$54 мільярди. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3728096-zbitki-zitloвого-fondu-ukraini-vid-vijni-perevisili-54-milardi.html> (дата звернення : 01.09.2023 р.).

109. Збитки України від війни перевищують \$700 млрд – Шмигаль. URL: <https://suspilne.media/351844-zbitki-ukraini-vid-vijni-perevisuut-700-mlrd-smigal/> (дата звернення : 01.09.2023 р.).

110. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2022 році 14. с. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_polic_2022.pdf (05.09.2023 р.).

111. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. Київ: Офіс Президента України, 2023. 49 с.

112. Звітність Державної судової адміністрації України. Форма 7. Звіт про склад засуджених за 2021 рік. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvitnist_21 (дата звернення 08.07.2023).

113. Звітність Державної судової адміністрації України. Форма 7. Звіт про склад засуджених за 2022 рік. URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення 08.07.2023).

114. Зелінський А. Ф. Кримінологія (курс лекцій). Харків : Прапор, 1996. 260 с.

115. Зелінський А. Ф., Оніка Л. П. Детермінація злочину : навч. посіб. Харків : УкраЮА, 1994. 52 с.

116. Зменшення можливостей вчинення злочинів: стратегічний підхід: монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2020. 287 с.
117. История советского уголовного права / Герцензон А.А., Грингауз Ш.С., Дурманов Н.Д., Исаев М.М., и др. М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. 466 с.
118. Ігнатов О.М. Протидія загальнокримінальній насильницькій злочинності в Україні: монографія. Харків: Діса Плюс, 2013. 650 с.
119. Інклюзивний ринок праці для створення робочих місць в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/spivpracya-z-mizhnarodnimi-organizaciyami/mizhnarodna-organizaciya-praci> (дата звернення : 05.06.2023 р.).
120. Інформаційний бюлетень № 5 Координаційного бюро з проблем кримінології. Київ: АПрН України, 2002. 80 с.
121. Калініна А. В. Водій як учасник дорожнього руху в умовах воєнного стану: гарант безпеки чи перший порушник? *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 63–65.
122. Калініна А.В. Злочинність іноземців та осіб без громадянства в Україні: кримінологічна характеристика і стратегія запобігання. Харків: Право, 2019. 304 с.
123. Карловський Д. Завдяки одному окупанту-мародеру з Air Pods українці відстежують переміщення військ РФ. *Українська правда*. 2022. 18 квітня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/04/18/7340540/> (дата звернення : 23.04.2023 р.)
124. Карцев Д. Бачу слово «лутери» в новинах про заворушення в США. Хто це такі? І чим вони відрізняються від звичайних мародерів? URL: <https://meduza.io/feature/2020/06/03/vizhu-slovo-lutery-v-novostyah-o->

[besporyadkah-v-ssha-kto-eto-takie-i-chem-oni-otlichayutsya-ot-obychnyh-maroderov](#) (дата звернення : 05.03.2023 р.).

125. Кириченко І.В. Запобігання злочинам у сфері обігу алкогольних напоїв та тютюнових виробів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ: Київський національний університет внутрішніх справ, 2008. 249 с.

126. Кітраль Олександр. Державі буде не просто утримати контроль. *Дзеркало тижня*. 2022. 4 липня. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/vijna-v-ukrajini-jaka-situatsija-zi-zlochinnistju.html> (дата звернення : 08.09.2022 р.).

127. Колодяжний М. Г., Михалік О. І. Фальшивомонетництво: кримінологічна характеристика, детермінація, запобігання : монографія. Харків : Право, 2019. 232 с.

128. Колодяжний М.Г. Детермінаційний комплекс насильницьких вимогань. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. ІВПЗ АПрН України / редкол.: В.І. Борисов та ін. 2009. Вип. 17. Харків: Кроссруд, 2009. С. 301-311.

129. Колодяжний М.Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків: Кроссруд, 2010. 288 с.

130. Колос М.І. Кримінальне право в Україні (X – початок ХХІ століття): монографія у 2 т. Т. 1: Освіта, наука, законодавство. Київ; Острог: Нац. ун-т «Острозька академія», 2011. 448 с.

131. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. №254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

132. Конституція України: науково-практичний коментар / В.Б. Авер'янов, О.В. Батанов, Ю.В. Баулін та ін. Харків: Право: Київ: Вид. дім «Ін юре», 2003. 808 с.

133. Корнякова Т.В. Кримінологічні засади запобігання органами прокуратури злочинам проти довкілля. Київ: Вид. дім «Ін юре», 2011. 408 с.

134. Корогодський Ю. Російські мародери скаржаться, що вкрадене майно забирають у них інші окупанти. URL: https://lb.ua/society/2022/04/03/512117_rosiyski_maroderi_skarzhatsya_shcho.html (15.09.2022 р.).

135. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання. URL : <https://pravo.ua/voiennyi-stan-iak-obstavyna-iaka-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachennia-pokarannia/> (дата звернення: 03.08.2023).

136. Криміналістика: підручник / В.В. Пясковський, Ю.М. Чорноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексєєв та ін. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 544 с.

137. Кримінальна ситуація в Україні: основні тенденції. 2021 рік: монографія / авт. кол.: М.Г. Вербенський, О.Г. Кулик, І.В. Наумова та ін.; за заг. ред. М.Г. Вербенського. Вінниця: ТВОРИ, 2022. 340 с.

138. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення : 14.12.2023).

139. Кримінологічний довідник / за наук. ред. Бандурки О.М.; за заг. ред. Джужі О.М. і Литвинова О.М.: довідкове видання. Харків: Діса Плюс, 2013. 412 с.

140. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія): посібник / за ред. О.М. Джужі. Київ: НАВС, 2013. 620 с.

141. Кримінологія. Академічний курс / Бандурка О. М., Бесчасний В. М., Васильєв А. А. та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Вид. дім «Кондор», 2018. 588 с.

142. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодєд та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2014. 513 с.
143. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / за ред. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.
144. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.
145. Кримінологія: підручник / за заг. ред. Б.М. Головкіна. Харків: Право, 2020. 384 с.
146. Куликов В.В. Правосудие в СССР в военные годы. *Советское государство и право*. 1973. № 5. С. 31–37.
147. Лагода К.О., Орлов Ю.В. Невиконання судового рішення: кримінологічна характеристика та запобігання: монографія / за ред. О.М. Литвинова. Харків: ТОВ «В деле», 2016. 240 с.
148. Лебедь Р. Украина и алкоголизм: кто кого? *BBC Украина*. 2012. 10 февр. URL: [https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2012/02/120210_ru_alcohol](https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2012/02/120210_ru_alcohol_children_ug) children_ug (дата звернення: 15.09.2022 р.).
149. Леоненко Т.Є. Злочинність і релігія: кримінологічне дослідження: монографія. Запоріжжя: Кругозір, 2015. 700 с.
150. Листопад А., Велицький П. “Кладовище машин” на харківському ринку: кинуті авто розкрадають (сюжет). URL : <https://www.objectiv.tv/uk/objectively/2022/11/08/parkuvannya-v-harkovi-peretvorilosya-na-tsvintar-zanedbanih-avtomobiliv-syuzhet/> (дата звернення: 15.07.2023).
151. Литвак О. М. Держава і злочинність : монографія. Київ : Атіка, 2004. 304 с.
152. Литвинов О.М. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013, № 1(1). С. 377-387.

153. Литвинов О.М., Орлов Ю.В. Кримінологія «свого» часу: наукові розвідки. Харків: Право, 2021. 316 с.
154. Литвинов О.М. Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів: монографія. Херсон: «Олді-плюс», 2003. 312 с.
155. Лукашевич С.Ю. Проблема визначення причин та умов злочинності у кримінології. *Проблеми законності*: респ. міжвідом. наук. зб. / відп. ред. В.Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2007. Вип. 90. С. 153-147.
156. Мазуренко О.В. Запобігання незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у Причорноморському регіоні материкової України: дис. ... д-ра філософії / 081 «Право». Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2023. 277 с.
157. Максименцев М. Г. Кримінологічні засади протидії злочинності у сфері надрокористування: дисертація ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2019. 498 с.
158. Маркус В.О. Криміналістика: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2007. 558 с.
159. Марченко М.Ю. Запобігання самовільному зайняттю земельної ділянки та самовільному будівництву: монографія / за ред. В.В. Голіни. Харків: Кроссруд, 2014. 210 с.
160. Матышевский П.С. Ответственность за хищения социалистической собственности по советскому уголовному праву: дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 1952. 271 с.
161. Матышевский П.С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. Київ: Юринком Интер, 1996. 240 с.
162. Машлякевич Д.С., Литвинов О.М. Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні: монографія / за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків: ТОВ «В деле», 2016. 260 с.

163. Медведенко Л. Україна має розвивати інклюзивний ринок праці. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/03/21/ukrayina-maye-rozvyvaty-inklyuzyvnyj-rynok-praczi> (дата звернення : 15.11.2023 р.).
164. Методологія управління корупційними ризиками: затв. наказом Національного агентства з питань запобігання корупції від 28 грудня 2021 р. № 830/21. *Офіційний вісник України*. 2022. 4 берез. № 18. Ст. 1012.
165. Михайлов Д. Скільки українців, які поїхали з країни через війну, планують повертатися – опитування. URL: <https://suspilne.media/386273-skilki-ukrainciv-aki-poihali-z-kraini-cerez-vijnu-planuut-povertatisa-dodomu-opituvanna/> (дата звернення: 25.09.2023 р.).
166. Міграційна криза внаслідок російсько-української війни. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 25.09.2023 р.).
167. Мовчан Р. О. Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 281-285. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.52>.
168. Монтескье Ш. О духе законов или об отношениях, в которых законы должны находиться к устройству каждого правления к нравам, климату, религии, торговли и т.д. / пер. с франц.; под ред. Горнфельд А.Г. Спб.: Издание Л.Ф. Пантелеева, 1900. 800 с.
169. Найповніша карта мародерів. Медіазона. 26 трав. 2022 (рос. мовою). URL: <https://zona.media/article/2022/05/26/marauders> (дата звернення: 08.09.2023 р.).
170. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади: монографія / за заг. ред. О.П. Дзьобаня. Харків: Право, 2021. 776 с.
171. Національний Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік (за даними 2021 року). Київ: ДУ «ІПСПЕМН МОЗ України», 2022. 77 с.

172. Нежурбіда С. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат: монографія. Чернівці: Друк Арт, 2013. 432 с.

173. Новий тлумачний словник української мови: в трьох томах: 200 000 слів / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Вид. 2-ге, випр. Т. 1: А-К. Київ: Аконіт, 2007. 926 с.

174. Новий тлумачний словник української мови: в трьох томах: 200 000 слів / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Вид. 2-ге, випр. Т. 3: П-Я. Київ: Аконіт, 2008. 862 с.

175. Новіков О.В. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинності у сфері інтелектуальної власності: монографія / за ред. Б.М. Головкина. Харків: Право, 2018. 182 с.

176. О квалификации хищений продовольственных и промтоварных карточек: постановление Пленума Верховного Суда СССР от 26 июня 1942 г. № 12/М/81/у / Народный комиссариат юстиции СССР. Законодательные и административно-правовые акты военного времени. 22 марта 1942 г. – 1 мая 1943 г. М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1943. С. 187-188.

177. О квалификации некоторых видов кражи личного имущества граждан в условиях военного времени: Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 8 января 1942 г. № 1/1/у. Законодательные и административно-правовые акты военного времени с 22 июня 1941 г. по 22 марта 1942 г. / сост.: Власов В.А., Под ред.: Денисов А.И. М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1942. С. 185.

178. О квалификации повреждения посевов и урожая на землях, отведенных под коллективные и индивидуальные огороды для рабочих и служащих: постановление Пленума Верховного Суда СССР от 26 июня 1942 г. № 12/М/4/у / Народный комиссариат юстиции СССР. Законодательные и административно-правовые акты военного времени. 22 марта 1942 г. – 1 мая 1943 г. М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1943. С. 187.

179. О признании утратившими силу указов Президиума Верховного Совета СССР об объявлении в ряде местностей СССР военного положения: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 21 сентября 1945 г. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1945. № 71.

180. Об ответственности за хищения горючего в МТС и совхозах: Указ Президиума Верховного Совета СССР от 23 июня 1942 г. Народный комиссариат юстиции СССР. Законодательные и административно-правовые акты военного времени. 22 марта 1942 г. – 1 мая 1943 г. М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1943. С. 185.

181. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. Харків : Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. 128 с.

182. Оприлюднили проєкт Плану відновлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-uarazom/3534873-opriludnili-proekt-planu-vidnovlenna-ukraini.html> (23.09.2023 р.).

183. Осецький Й. П. Злочинність іноземців у сфері національної безпеки України : монографія. Київ : Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НА СБУ України, 2014. 220 с.

184. Остроглядов О.В. Запобігання корисливим злочинам проти власності у великих містах Причорноморського регіону материкової України: дис. ... д-ра філософії / Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса, 2021. 240 с.

185. Остроглядов О.В. Кримінологічна характеристика та запобігання корисливим злочинам проти власності у великому місті Причорноморського регіону. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2020. Вип. 3. С. 88-94.

186. Павлишин К.О. Крадіжки, вчинені неповнолітніми: кримінологічний аналіз: монографія / наук. ред. В.В. Голіна. Харків: Право, 2019. 272 с.

187. Пазій Б. А. Кримінологічні особливості та класифікація крадіжок в Україні, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. Питання

боротьби зі злочинністю. 2023. Вип. 45. С. 142–148. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-142.

188. Пазій Б. А. Щодо нових видів крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 229–235. URL : <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%B%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97%02.23.pdf>.

189. Пазій Б.А. Крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану: кримінологічна розвідка проблеми. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргарєєва та ін. 2022. Вип. 44. С. 140-149.

190. Пазій Б.А. Об'єкт запобіжного впливу в контексті запобігання крадіжкам, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2023. № 11. С. 115–121. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-11-9431>. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2023/11/9431>.

191. Пазій Б.А. Російська агресія як неординарний чинник у детермінації крадіжок. *Кримінальне право України періоду глобальних викликів: від воєнного стану до повоєнного відродження* : матеріали дискус. кримін.-прав. панелі VII Харків. міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 29 верес. 2023 р.): електрон. наук. вид. / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В.

Сташиса НАПрН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2023. С. 149-152. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/12/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_%D0%AE%D1%80%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BC_2023_%D0%9D%D0%94%D0%86-%D0%92%D0%9F%D0%97-1.pdf.

192. Пазій Б.А. Щодо боротьби засобами кримінального права з крадіжками, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану: історія та сучасність. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути*: матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. Харків: Право, 2022. С. 136–139. URL: <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/02/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B8-%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%96-%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%B1%D1%83%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf>

193. Перун В. На розгромленій під Снігурівкою позиції росіян знайшли крадені пральні машини та боєкомплект. URL: https://lb.ua/society/2022/11/13/535762_rozgromleniy_pid_snigurivkoyu.html.

194. Петров Д.В. Кримінологічна характеристика та запобігання грабежам і розбоям, що вчиняються неповнолітніми у громадських місцях: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. прокуратури України. Київ, 2014. 253 с.

195. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225> (дата звернення : 15.09.2023 р.).

196. План повоєнного відновлення України. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення : 18.11.2023 р.).

197. Потемкина М.Н. Нарушения законности в ходе эвакуации населения и оборудования промышленных предприятий в 1941–1942 гг. *Historia Provinciae – Журнал региональной истории*. 2020. Т. 4. № 2. С. 307–339.

198. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо вдосконалення окремих питань, пов'язаних із незаконним продажем гуманітарної допомоги)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1281756>.

199. Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану: монографія. Право: Харків, 2023. 902 с.

200. Преступления против социалистической и личной собственности / Исаев М.М.; под ред.: Голяков И.Т. Млосква: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1945. 38 с.

201. Приходько Б. В Україні різко зросла кількістьквартирних крадіжок. Топ-6 способів захиститися від «домушників». URL: <https://ubr.ua/ukraine-and-world/v-ukraine-rezko-vyroslo-chislo-kvartirnyh-krazh-top-6-sposobov-zashhititsya-ot-domushnikov> (дата звернення: 01.09.2023 р.).

202. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України від 24 березня 2022 р. № 2155-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. 26 квіт. № 32. Ст. 1696.

203. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 р. № 2117-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#n6> (дата звернення: 01.07.2022 р.).

204. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст.241.

205. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 р. № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. Ст. 339.

206. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 39. Ст. 351.

207. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-XII (зі змінами). *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252.

208. Росія обстрілює цивільні об'єкти в середньому 75 разів на добу: ініціатива Т4Р направить подання до МКС <https://www.helsinki.org.ua/articles/rosiia-obstriliuie-tsyvilni-ob-iekty-v-serednomu-75-raziv-na-dobu-initsiatyva-t4p-napravyt-podannia-do-mks/> (дата звернення: 05.09.2023).

209. Самокиш І.В. Кримінально-правова охорона власності за законодавством України та країн Східної Європи: дис. ... д-ра філософії: 081 – право / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2021. 209 с.

210. Семенишин М.О. Концептуальні засади запобігання корисливо-насильницьким злочинам органами та підрозділами національної поліції України (за матеріалами операції Об'єднаних сил): монографія. Київ: ВД «Дакор», 2020. 550 с.

211. Словник кримінологічних та статистичних термінів / уклад. А.Г. Кальман, І.А. Христич (рос. мовою). Харків: Гімназія, 2001. 96 с.

212. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2016. 192 с.

213. Смітюх Г. Захистити підростаюче покоління від аморального впливу медіа-простору. *Голос України*. 2009. 8 жовт. № 189. С. 4-5.

214. Советское право в период Великой Отечественной войны: Уголовное право. – Уголовный процесс. Ч. 2 / Исаев М.М., Карев Д.С., Утевский Б.С.; под ред.: Голяков И.Т. М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. 215 с.

215. Советское уголовное право. Общая часть: учебник / под ред. В.Д. Меньшагина, Н.Д. Дурманова, П.С. Ромашкина. Изд. 4-е, перераб. М.: Госюриздат, 1962. 450 с.

216. Советское уголовное право. Учебник / Вышинская З.А., Меньшагин В.Д. М.: Госюриздат, 1950. 520 с.

217. Советское уголовное право. Часть Общая: учебное пособие / Алексеев Н.С., Беляев Н.А., Грабовская Н.П., Домахин С.А. и др. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1960. 587 с.

218. Советское уголовное право: Часть Особенная: учебное пособие / под общ. ред. В.Д. Меньшагина и др. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1957. 543 с.

219. Соловйова А.М. Кримінально-правова охорона власності: порівняльно-правове дослідження: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Класичний приватний університет, Запоріжжя; Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2019. 514 с.

220. Соловйова А.М. Кримінально-правова характеристика злочинів проти власності: порівняльно-правове дослідження: монографія. Вінниця, 2018. 460 с.

221. Список країн за споживанням алкоголю на душу населення. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення : 23.11.2023 р.).

222. Сравнительное криминологическое исследование преступности в Москве в 1923 и 1968-1969 гг. / под ред.: Кузнецова Н.Ф. (Вступ. ст.). Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1971. 195 с.

223. Стрюк М.В. Кримінологічна характеристика жіночої злочинності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / КНУ ім. Тараса Шевченко. Київ, 2001. 261 с.

224. Суддя-мільйонер прийшов за гуманітаркою, але вона йому не сподобалася: «моя семья и дети такого не едят». URL: https://radiotrek.rv.ua/news/suddya-milyoner-priyshov-za-gumanitarkoyu-ale-vona-yomu-ne-spodobalasya-moya-semya-i-deti-takogo-ne-edyat_301447.html (дата звернення: 08.07.2023 р.).

225. Тацій М. Латентність. *Велика українська кримінологічна енциклопедія* : у 2х т. / редкол. : В. В. Сокурено, О. М. Бандурка та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : Факт., 2021. С. 821-823.

226. Темпоральний. Словник. ua. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9#:~:text=%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%9F%D0%9E%D0%A0%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%98%D0%99%2C%20%2D%D0%B0%2C,%D1%89%D0%BE%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%83%D1%94%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F%20%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D1%96%D0%BB%D1%8F%D0%BD%D0%BA%D0%B8%3B%20%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 01.11.2023).

227. Терещенко Ю.В. Організація роботи органів НКВС по боротьбі з бандитизмом на території УРСР У 1943 – 1945 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Історія». Вип. 29. 2012. С. 27-33.

228. Титаренко О.О. Використання сценарного підходу під час формування та реалізації державної політики у сфері протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Вип. 4. Ч. 1. С. 68-71.

229. У Харкові почастишали крадіжки контактної мережі електротранспорту. URL: https://cfts.org.ua/news/2023/05/26/u_kharkovi_pochastishali_kradizhki_kontaktno_merezhi_elektrotransportu_75100 (дата звернення: 05.12.2023 р.).

230. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrymala-status-kandydata-na-chlenstvo-v-yes> (дата звернення: 05.09.2023 р.).

231. Усатова Т.І. Кримінологічна характеристика та запобігання створенню або утриманню місць розпусти і звідництву в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України. Харків, 2018. 335 с.

232. Федчак І.А. Основи кримінального аналізу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с.

233. Фіалка М. І. Злочинність та її показники. *Кримінологія. Академічний курс* / Бандурка О. М., Бесчасний В. М., Васильєв А. А. та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Вид. дім «Кондор», 2018. С. 31-60.

234. Фіалка М. І. Показники злочинності (кількісні). *Велика українська кримінологічна енциклопедія* : у 2х т. / редкол.: В. В. Сокурєнко, О. М. Бандурка та ін. ; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. Т. 2: М-Я. С. 284-287.

235. Філіппов С.О. Протидія транскордонній злочинності: глобальний контекст і реалії України: монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 452 с.

236. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002. 742 с.

237. Ціна російської агресії: що втратила економіка України за рік війни. URL: <https://weukraine.tv/tsina-rosijskoyi-agresiyi-shho-vtratyla-ekonomika-ukrayiny-za-rik-vijny/> (дата звернення: 29.03.2023 р.).

238. Черниш О. Розкрадання гуманітарної допомоги в Україні. Хто, як і чому це робить? BBC News Україна. 2022. 26 травня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61584802#> (дата звернення: 29.03.2023 р.).

239. Шакур В. І. Онтологічний вимір у кримінології. *Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка* : збірник матеріалів. Київ; Запоріжжя : КПУ, 2010. 188 с.

240. Шевченко А.Є. Транспортні відділи НКВС України у боротьбі зі злочинністю на залізничних комунікаціях Донбасу у 1943-1945 рр. *Історія України: маловідомі імена, події, факти*. 2004. Вип. 26. С. 323-333.

241. Шепитько В.Ю. Криміналістика: Курс лекцій. Изд. второе, перераб. и доп. Харьков: Одиссей, 2005. 268 с.

242. Шрамко С. С., Калініна А. В. Злочинність в Україні: яка вона є під час війни і якою може бути у післявоєнний час? *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 44. С. 98-106. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-98.

243. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2004. 188 с.

244. Якимова С.В. Попередження чи запобігання: дискусійні питання понятійного апарату сучасної української кримінології. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 1-9.

245. Яковлев А.С. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері земельних відносин: дис. ... д-ра філософії. Харків: НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, 2023. 261 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Пазій Б. А. Крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану: кримінологічна розвідка проблеми. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. Вип. 44. С. 140–149. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-140.

2. Пазій Б. А. Кримінологічні особливості та класифікація крадіжок в Україні, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 45. С. 142–148. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-142.

3. Пазій Б. А. Об'єкт запобіжного впливу в контексті запобігання крадіжкам, що вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. Серія: "Юридичні науки". 2023. № 11. С. 115–121. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2023-11-9431>. URL : <https://www.inter-nauka.com/issues/law2023/11/9431>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Пазій Б. А. Щодо боротьби засобами кримінального права з крадіжками, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану: історія та сучасність. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути* : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. Харків : Право, 2022. С. 136–139. URL : <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/02/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8->

https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97_17.02.23.pdf.

5. Пазій Б. А. Щодо нових видів крадіжок, що вчиняються в Україні в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 229–235. URL : https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96%D1%97-%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97_17.02.23.pdf.

6. Пазій Б. А. Російська агресія як неординарний чинник у детермінації крадіжок. *Кримінальне право України періоду глобальних викликів: від воєнного стану до повоєнного відродження* : матеріали дискус. кримін.-прав. панелі VII Харків. міжнар. юрид. форуму (м. Харків, 29 верес. 2023 р.) : електрон. наук. вид. / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2023. С. 149–152. URL : <https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2023/12/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%>

[98%D0%9A %D0%AE%D1%80%D1%84%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%B
C_2023_%D0%9D%D0%94%D0%86-%D0%92%D0%9F%D0%97-1.pdf.](#)

Додаток Б

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Міжнародна наукова конференція *«Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути»* (м. Харків, 21-22 жовтня 2022 р.). Форма участі – заочна.

2. Всеукраїнська науково-практична конференція *«Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції»* (Харків, 17 лютого 2023 р.). Форма участі – заочна.

3. Дискусійна кримінально-правова панель VII Харківського міжнародного юридичного форуму *«Кримінальне право України періоду глобальних викликів: від воєнного стану до повоєнного відродження»* (м. Харків, 29 верес. 2023 р.). Форма участі – заочна.

Додаток В

Акт впровадження результатів наукового дослідження

акт
впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються в
Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану» Пазія Богдана Андрійовича
в наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі:

голови комісії:

директор Інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор Бабенко А.М.

членів комісії:

завідувача кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки
фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету
внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Конопельського В.Я.;

завідувача докторантури та аспірантури, кандидата юридичних наук Теслюк І.О.,

склали цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження за темою
«Кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в
умовах воєнного або надзвичайного стану» Пазія Б.А., впроваджені в наукову діяльність
Одеського державного університету внутрішніх справ і використовуються науково-
педагогічним складом для проведення наукових досліджень з вивчення проблем
злочинності.

Для вивчення проблем корисливої злочинності (на прикладі крадіжок) в умовах
воєнного стану, що триває в Україні, використовують положення таких наукових
публікацій, які виконані у межах дисертаційного дослідження:

1. Пазій Б. А. Крадіжки, що вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану:
кримінологічна розвідка проблеми. *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. 2022.
Вип. 44. С. 140–149.

2. Пазій Б. А. Кримінологічні особливості та класифікація крадіжок в Україні, що
вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. *Питання боротьби зі
злочинністю*: зб. наук. пр. 2023. Вип. 45. С. 142–148.

3. Пазій Б. А. Об'єкт запобіжного впливу в контексті запобігання крадіжкам, що
вчиняються в умовах воєнного або надзвичайного стану. *Міжнародний науковий журнал
"Інтернаука"*. Серія: "Юридичні науки". 2023. № 11. С. 115–121.

4. Пазій Б. А. Щодо боротьби засобами кримінального права з крадіжками, що
вчиняються під час воєнного або надзвичайного стану: історія та сучасність. *Кримінальне
право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути*:
матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. Харків : Право, 2022.
С. 136–139.

5. Пазій Б. А. Російська агресія як неординарний чинник у детермінації крадіжок.
*Кримінальне право України періоду глобальних викликів: від воєнного стану до новосного
відродження*: матеріали дискус. кримін.-прав. панелі VII Харків. міжнар. юрид. форуму
(м. Харків, 29 верес. 2023 р.): електрон. наук. вид. / НДІ вивч. проблем злочинності ім.

акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2023. С. 149–152.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження *Пазія Богдана Андрійовича* на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» на тему: «Кримінологічна характеристика та запобігання крадіжкам, що вчиняються в Україні в умовах воєнного або надзвичайного стану» впроваджені у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ та використовуються при дослідженні актуальних проблем кримінологічного аналізу злочинності в умовах тривання в Україні воєнного стану, зокрема корисливої, вивченні причин та умов злочинних провів та запобігання кримінальним правопорушенням, що посягають на власність.

Голова комісії:

**Директор Інституту права та безпеки Одеського державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Андрій БАБЕНКО

Члени комісії:

**Завідувач кафедри кримінального права
та кримінології факультету підготовки
фахівців для органів досудового
розслідування Одеського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Віктор КОНОПЕЛЬСЬКИЙ

**Завідувачка докторантури та аспірантури,
кандидат юридичних наук**

Ірина ТЕСЛЮК